ΑΝΔΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 9

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ
ΠΡΩΗΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

(ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΤΟΠΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ)

ΤΟΜΟΣ Δ'. — ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΚΔΟΣΙΣ
ΑΝΔΡΙΑΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ
1960

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

ΤΟΜ. Δ΄ ΜΕΡΟΣ Β΄.

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΝΔΡΙΩΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΝΑΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

Ἀπὸ τοῦ Γ΄ Τόμου τοῦ παρόντος ἔργου σ. 279 ἑ., κατέγραψα τοὺς σημερινοὺς βίους τῶν Ἀνδρίων, ἢ τὰ τοῦ βίου αὐτῶν ἐπιτηδεύματα, ἀνωτ. Τόμ. Α΄ σ. 11, τὸν γεωργικόν, τὸν ποιμενικόν, τὸν ἁλιευτικὸν καὶ ναυτικόν, τὴν οἰκοδομικήν, τὴν ἀγγειοπλαστικήν, τὴν ἱστουργίαν καὶ ταλασιουργίαν, τὴν σηροτροφίαν, τὴν σιδηρουργικήν, τὴν μαρμαρογλυπτικὴν καὶ τὴν ῥαπτικὴν μετὰ τῶν γλωσσαρίων τῶν βίων τούτων. Οἱ βίοι οὗτοι, ἢ τὰ τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, εἶνε δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ὁποῖαι ἐπιδιώκουν καὶ τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλη, σκοπὸς τῆς κοινωνίας εἶνε καὶ ἡ εὐημερία τῶν πολιτῶν. Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ Γ΄ 9, 30—40 «ἀλλὰ μὴν ἀναγκαῖον ὑπάρχει, εἴπερ ἔσται πόλις, οὐ μὴν οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ἁπάντων ἤδη πόλις, ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία... ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους... Τελος μὲν οὖν πόλεως τὸ εὖ ζῆν· ταῦτα δὲ τοῦ τέλους χάριν». Ἀλλὰ πλὴν τῶν βίων τούτων τῆς Ἄνδρου, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν καὶ εἰς τὴν ὑλικὴν εὐζωΐαν τῶν Ἀνδρίων, οὗτοι ἀνέπτυξαν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ πνευματικὸν βίον ἠθικῆς τάξεως, μὲ κόπον καὶ ἐργασίαν συνεχῆ, ὑπὸ τὸ κράτος κινδύνων καὶ πλανῶν ἐδημιούργησαν τὴν γλῶσσάν των, τὴν θρησκείαν των, τὰς καλὰς τέχνας των, τὴν λογοτεχνίαν των, τὸ πολίτευμά των, διὰ τοῦ πνεύματος αὐτῶν. Ταῦτα εἶνε τὸ περιεχόμενον τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἀνδρίων. Τί εἶνε δὲ πνεῦμα

ἐν προκειμένῳ; Rudolph Eucken, Philosophie der Geschichte, ἐν Systematische Philosophie, ἔκδ. Β', 1924, σ. 236 (Die Kultur der Gegenward).

Τὸ πνεῦμα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὕλην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σῶμα, εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Πνεῦμα ἀκόμη, ἐὰν χωρίσωμεν τὴν ὅλην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε τὸ λογικόν, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Διότι, κατὰ τὸν 'Αριστοτέλη, 'Ηθικὰ Νικομ. 1096 β, 29, μέσα εἰς τὴν ψυχὴν ὑπάρχει ὁ νοῦς, «ἐν ψυχῇ νοῦς». Κατὰ τὸν αὐτὸν 'Αριστοτέλη Φυσ. 8,5—256 β, 24 «νόος δὲ ἐστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μοῦνος αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ἐστιν». Κατὰ τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον τοῦ ΙΘ' αἰῶνος Hegel, 'Εγκυκλ. § 554 τὸ ἀπόλυτον ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐκδηλώνεται εἰς τὴν τὴν τέχνην, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἢ ἄλλως, ἡ λογικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐν προκειμένῳ δὲ ἡ λογικὴ φύσις τῶν 'Ανδρίων παρήγαγε διὰ τῆς κοινωνίας τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὴν τέχνην, τὴν λογοτεχνίαν. τὸ πολίτευμα τῶν 'Ανδρίων.

'Εφεξῆς λοιπὸν θὰ πραγματευθῶ εἰς κεφάλαια χωριστὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν 'Ανδρίων. Καὶ πρῶτον περὶ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων 'Ανδρίων. 'Αλλὰ πρὸ τούτου θὰ προτάξω κεφάλαιον ἐξετάζον εἰς ποίαν σχέσιν εὑρίσκεται ὁ πνευματικὸς βίος τῶν 'Ανδρίων μὲ τὴν θάλασσαν, ἤτοι ἡ πνευματικὴ δραστηριότης τῶν 'Ανδρίων μὲ τὴν κατὰ θάλασσαν δραστηριότητα αὐτῶν. 'Εν συνεχείᾳ δὲ θὰ ἐξετάσω τὴν πνευματικὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν ἐπὶ τοὺς 'Ανδρίους κατὰ πρῶτον μὲν λόγον οἱ γείτονες αὐτῶν 'Αθηναῖοι, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι ἀπώτεροι λαοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

ΚΕΦΑΛ. Α'. — ΑΡΧΑΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα κατὰ πρῶτον τὴν θάλασσαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἤρχισεν ἡ κατὰ θάλασσαν δραστηριότης τῶν 'Ανδρίων.

'Η νῆσος Εὔβοια χωρίζεται ἀπὸ τὴν λεγομένην Στερεὰν 'Ελλάδα μόνον διὰ στενῆς θαλάσσης, ἡ ὁποία ἔχει τὴν μορφὴν ποταμοῦ. Πρὸς Β μὲν ὁ πορθμὸς τῶν Ὠρεῶν χωρίζει τὴν Εὔβοιαν ἀπὸ τὴν Μαγνησίαν καὶ Φθιώτιδα. Πρὸς Δ τὴν χωρίζει ὁ Μαλιακὸς κόλπος· καὶ ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ ὁ Εὐβοϊκὸς κόλπος τὴν χωρίζει ἀπὸ τὴν Λοκρίδα, Βοιωτίαν καὶ 'Αττικήν· ὁ δὲ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου εἰς τὸ στενότερον αὐτοῦ σημεῖον ἔχει πλάτος περίπου 30 μέτρων. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπὶ τῆς Εὐβοίας κεῖται ἡ σημερινὴ πόλις Χαλκίς.

'Εδῶ τελευτᾷ ὁ Βόρειος Εὐβοϊκὸς κόλπος. 'Απὸ ἐδῶ δὲ ἀρχίζει ὁ Νότιος Εὐβοϊκός.

Εἰς τὸ ΝΑ τμῆμα τῆς Εὐβοίας, χωρίζει τὴν νῆσον "Ανδρον ἀπ' αὐτῆς ὁ πορθμὸς τοῦ Καφηρέως, νῦν ὁ Καβοντόρος. Προσθέσατε εἰς ταῦτα ὅτι πρὸ τῆς ΝΔ παραλίας τῆς Εὐβοίας εἶνε ἐγκατεσπαρμέναι νησῖδες, ὡς ἡ Στούρα, ἀρχ. Στύρα, οἱ Πεταλιοί. Οἱ Πεταλιοί, οἱ ἀμέσως ΒΔ προσκείμενοι εἰς τὴν "Ανδρον ἀποτελοῦνται, πλὴν μικρῶν σκοπέλων, ἀπὸ 4 βραχώδεις νήσους, Geogr. gr. minores 1,500. Εἰς αὐτὴν τὴν συνεχῆ ἀπὸ Β πρὸς Ν. στενὴν θάλασσαν τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ καὶ τοὺς λιμένας αὐτοῦ ἡσκήθη ἡ προϊστορικὴ καὶ ἀρχαιοτάτη ἱστορικὴ ναυτιλία τῶν Χαλκιδέων, 'Ερετριέων καὶ 'Ανδρίων. Στράβ. Γεωγρ. 10,444 ἑ.

Ποῖοι ἦσαν οἱ λιμένες τῶν τριῶν τούτων ναυτικῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος; Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Εὐβοϊκοῦ ὄρους ὁ "Ολυμπος ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις 'Ερέτρια, ἀπέχουσα περὶ τὰ 20 χλμ. τῆς Χαλκίδος. 'Ενδιαφέροντα διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἀρχαίας ναυτιλιακῆς ἱστορίας τῶν τριῶν ναυτικῶν λαῶν Χαλκίδος, 'Ερετρίας καὶ "Ανδρου εἶνε τὰ ἑξῆς. 'Ο μικρὸς λιμὴν τῆς ἀρχαίας 'Ερετρίας σχηματίζεται ἐκ τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ κόλπου, ὅστις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει πλάτος μόνον 6 χιλιομέτρων. Εἶχε δὲ ὁ λιμὴν βάθος 18 μέτρων. Τούτου αἱ χηλαὶ ἐσώζοντο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. 'Ο δὲ ἀρχαῖος τῆς "Ανδρου λιμὴν ἔκειτο ἐπὶ τῆς δυτικῆς τῆς νήσου παραλίας, ὅπου τὸ σημερινὸν χωρίον ἡ Παλαιόπολη. 'Ελαφρῶς διανοίγεται ὁ ὅρμος τῆς Παλαιόπολης μεταξὺ δύο ἀκρωτηρίων, τοῦ ΝΔ τὸ Κάτερ ο, οὕτω κληθὲν διότι προσωμοίαζε μὲ μεσαιωνικὴν γαλέραν = κάτεργο, καὶ τοῦ ΒΑ ὁ Διακόφτης = προεξοχὴ τῆς ξηρᾶς εἰσδύουσα εἰς τὴν θάλασσαν. 'Ο ὅρμος εἶνε ὀλίγον βαθὺς καὶ ἐλαχίστην προσφέρει ἀσφάλειαν ἀπὸ τὴν τρικυμίαν τῆς θαλάσσης. Εἰς τὰς κλιτῦς τοῦ ὑπερκειμένου τῆς θέσεως ὄρους ἡ Κουβάρα, αἵτινες ἐκβάλλουν εἰς τὸν ὅρμον, ἐξετείνετο ἡ ἀρχαία πόλις "Ανδρος, νῦν χωρίον ἡ Παλαιόπολη· ἄνωτ. Τόμ. Α' σ. 41. 'Εὰν ἐγίνετο χρῆσις τεχνικῶν μέσων εἰς τὴν ἀρχαιότητα, θὰ ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ εἰς τὸν ὅρμον τοῦτον λιμήν. Εἰς τὴν ἐπίπεδον ἀκτὴν τοῦ ὅρμου, ὅταν ὑπάρχῃ νηνεμία, βλέπει κανεὶς τὰ λείψανα ἀρχαίας προκυμαίας, ἥτις προβάλλει ἀπὸ τὴν ξηρὰν περίπου 140 μέτρα μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Αὕτη καμπτομένη σώζεται ἐπὶ 8 μέτρα ἀκόμη πρὸς τὴν ξηράν. 'Η ἀρχαία παραλία τοῦ ὅρμου προωθήθη εἰς τὴν θάλασσαν ἀρκετὰ ἕνεκα τῆς ἰλύος, τὴν ὁποίαν κατεβάζει ἀπὸ τὴν Κουβάραν ὁ χείμαρρος, μὲ τὸ ὄνομα τὸ 'Ρέμα, διὰ μέσου τοῦ χωρίου διερχόμενος καὶ ἐκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ ὅρμου· εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀρ-

χαία λεκάνη τοῦ λιμένος ἐν μέρει ἔχει ἐπιχωσθῆ. Ποῦ ἔκειτο ὁ λιμὴν τῆς Χαλκίδος;

Ἡ ἀρχαία πόλις Χαλκὶς ἔκειτο εἰς τὸ στενότατον σημεῖον τοῦ Εὐρίπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ 410 π. Χρ. ὑπῆρχε γέφυρα, κατὰ Στράβ. 40 «Εὔριπος οὕτω στενὸς ἦν καὶ γεφύρᾳ συνεζευγμένος πρὸς αὐτὴν (τὴν Εὔβοιαν) διπλέθρῳ». Κατὰ τὸν Ἡρακλείδην, ἐν Geogr. gr. minor, 1, 105, «ὁ ἀπὸ τοῦ τῆς Βοιωτίας Σαλγανέως καὶ τῆς τῶν Εὐβοέων θαλάσσης ῥοῦς εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλων κατὰ τὸν Εὔριπον φέρεται παρ' αὐτὰ τὰ τοῦ λιμένος τείχη». Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία Χαλκὶς ἔκειτο παρὰ τὴν διπλῆν θάλασσαν τοῦ Βοιωτικοῦ Εὐρίπου, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα ἔβρεχαν τὰ τείχη τοῦ λιμένος τῆς πόλεως, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου περιοχὴν τῆς σημερινῆς πόλεως Χαλκίδος, ἤτοι ΝΑ αὐτῆς εἰς ἀπόστασιν 3 περίπου χιλιομέτρων. Ἰδὲ τοπογραφ. σχέδιον τῆς ἀρχαίας Χαλκίδος ἐν P. Wiss. R. E. 3,2079. Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὴν λεκάνην τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ κόλπου.

Ὁ Νότιος Εὐβοϊκὸς κόλπος, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὴν ὁποίαν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον διατυπώνω, ὑπῆρξεν ἡ λεκάνη, κατὰ τὴν προαρχαϊκὴν ἐποχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἑνάτου μέχρι τοῦ ἑβδόμου π. Χρ. αἰῶνος, καθ' ἣν οἱ Ἴωνες τῆς Χαλκίδος, τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς Ἄνδρου ἐντὸς τῆς λεκάνης ταύτης, ὡς ἐκ σπέρματος ἀνέπτυξαν τὴν ναυτικὴν τέχνην. Ὅτι ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀπῴκησε τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτριαν καὶ τὴν Ἄνδρον, πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον μὲν ὡς πρὸς τὴν Ἄνδρον κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου 7, 54, 4, πιθανὸν δὲ ὡς πρὸς τὴν Ἐρέτριαν κατὰ Geyer Topogr. und Gesch. der Insel Euboia σ. 5[9], ἂν καὶ ὁ Ἡρόδ. 8, 46 ῥητῶς λέγει ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς καὶ οἱ Ἐρετριεῖς «Ἰωνές εἰσι». Ἡ Χαλκὶς «Ἀθηναίων ἄποικος» λέγεται καὶ ἐν Λιβανίου argum. Δημοσθ. 1.

Ὅτι οἱ Ἴωνες τῶν τριῶν τούτων τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ πόλεων, ὡς καὶ ὅλη ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ εἶχαν φύσει ναυτικὴν ἰδιοφυΐαν προικισμένοι μὲ ἐξαίρετον ἐμπορικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον προσέδιδεν εἰς αὐτοὺς κοσμοπολιτικὸν χαρακτῆρα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δωρικὴν φυλήν, ἔχει τοῦτο ἀποδειχθῆ ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτῶν, ἰδὲ Curtius, gr. Geschichte, μετάφρ. Σπ. Λάμπρου 1, 352, 356. Ἐὰν παρακολουθήσωμεν τὴν μετανάστευσιν, περὶ τὸ ἔτος 1900 π. Χρ., τῶν Ἰώνων, μετὰ τῶν ἄλλων πρωτοελλήνων, ἐξ Οὐγγαρίας πρὸς Ν, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, βλέπομεν αὐτοὺς ὅτι ἐγκατεστάθησαν τὸ πρῶτον παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Κατὰ τὴν περαιτέρω πρὸς Ν μετανάστευσιν τῶν Ἰώνων μέχρι τῆς ὀφιξέως των εἰς τὴν Πελοπόννησον

παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Τὰ ὅρη γενικῶς ἀπωθοῦν τοὺς λαούς, ἀλλ' οἱ λαοὶ ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυστασίας τῶν ἀντιδρούν εἰς τὴν ἀπώθησιν, οἱ μὲν κατὰ τοῦτον, οἱ δὲ κατ' ἄλλον τρόπον. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν Ἑλλήνων οἱ Δωριεῖς κατὰ τὴν Κάθοδον αὐτῶν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατενίκησαν τὴν προβαλλομένην ἀπώθησιν τῶν ὀρέων, τὰ ὁποῖα ἀντίκρυζαν οἱ Ἕλληνες μετανάσται, συνεβιβάσθησαν μὲ αὐτὴν καὶ ἀνέβησαν ἐπ' αὐτῶν γινόμενοι λαοὶ ὀρεινοί. Οὕτω ἀνέβησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, εἰς τὴν Πίνδον, ἐπὶ τῆς Οἴτης, καὶ Παρνασσοῦ, Ἡροδ. 1, 56 καὶ καθεξῆς περαιτέρω. Ἐπέδειξαν δὲ οἱ Δωριεῖς διὰ τοῦτο χαρακτῆρα αὐτόχρημα ὀρεινοῦ λαοῦ. Κατὰ τὸν Curtius, Ἑλλην. Ἱστ., Ἑλλην. μεταφρ. Σ. Λάμπρου, 1, 290 «ἡ Σπαρτιατικὴ (Δωρικὴ) πολιτεία ἀπεσκόπει τὸ κατ' ἀρχὰς ἥκιστα εἰς ἐπέκτασιν ἐδαφικήν· ἀπ' ἐναντίας δὲ πρόγραμμ' αὐτῆς ἦτο ὁ περιορισμὸς τῶν φυσικῶν τῆς χώρας ὁρίων καὶ ὁ διαχωρισμὸς αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἔξω, πάσης μετὰ ξένων ἐπικοινωνίας θεωρουμένης κινδυνώδους». Ἐντεῦθεν ἡ ξενηλασία τῶν Δωριέων. Ὁ διαχωρισμὸς οὗτος τῆς χώρας τῶν Σπαρτιατῶν ἀπὸ τοὺς ἔξω εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸν παντὸς ὀρεινοῦ λαοῦ. «Κάθε σύνορον, λέγει ὁ Simmel, προαναγγέλλει ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ εὑρίσκεται κόσμος ὑποτελὴς μόνον εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ κανόνας ζωῆς... (Τοῦ ὁ κατ' ἐξοχὴν προσιδιάζει εἰς τοὺς Σπαρτιάτας Δωριεῖς). Οὕτω ἂν μιᾶς κοινωνίας ὁ χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῇ, περιβάλλεται ὑπὸ συνόρου διακεκριμένου, ἐξαιρέτως συνειδητοῦ (ὡς ὁ τῶν ὀρεινῶν λαῶν), ἡ κοινωνία αὕτη ἔχει ἐσωτερικὴν συνεκτικότητα, Soziologie, ἔκδ. γ', σ. 465. Διὰ τοῦτο, ἤτοι ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς ἦσαν ὀρεινὸς λαός, διέκρινεν αὐτοὺς ἡ συντηρητικότης τοῦ χαρακτῆρός των ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ καρτερία ἐξ ἄλλου. Ἕνεκα τοῦ συντηρητικοῦ χαρακτῆρός των, διὰ τοῦτο ὁ λακωνικὸς λόγος ἦτο βραχὺς καὶ πυκνός. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. Τ. 31, 80—33, 327.

Ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὴν Δωρικὴν φυλήν, οἱ Ἴωνες κατὰ τὴν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον μετανάστευσιν ἠττήθησαν πρὸ τῆς προβαλλομένης ὑπὸ τῶν ὀρέων ἀπωθήσεως καὶ ἔφευγον προτροπάδην πρὸς πεδιάδας, αἵτινες συνωρεύοντο ὑπὸ θαλάσσης. Οὕτω εὑρίσκομεν αὐτοὺς ἐγκατεστημένους ἐντὸς τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς Εὐβοίας τὴν Χαλκίδα καὶ Ἐρέτριαν καὶ τὴν νῆσον Ἄνδρον. Ἐνταῦθα ἡ ναυτικὴ συνεργασία τῶν τριῶν πόλεων ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων ἀποικήσεως, τὰς ὁποίας ἀπὸ κοινοῦ διεξήγαγον ἀπὸ τοῦ ἑνάτου μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος π. Χρ. ἐντὸς τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ἀπὸ κοινοῦ δηλαδὴ διὰ συνεργασίας ἵδρυσαν ἀποικίας οἱ Ἴωνες τῆς Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας πρὸς Δ καὶ πρὸς Β τῆς Εὐβοίας. Ἀπὸ κοινοῦ διὰ συνεργασίας οἱ

ΑΝΔΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 9

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ
ΠΡΩΗΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

(ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΤΟΠΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ)

ΤΟΜΟΣ Δ'. — ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΚΔΟΣΙΣ
ΑΝΔΡΙΑΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ
1980

"Ιωνες τῆς Χαλκίδος καὶ Ἄνδρου ἵδρυσαν ἀποικίας πρὸς Β τῆς Εὐβοίας. Ἀποικιακὴ ὅμως συνεργασία Ἐρετρίας καὶ Ἄνδρου δὲν ὑπῆρξεν, ἐπειδὴ ἐνεφιλοχώρησεν ἐχθρότης μεταξὺ Ἰώνων τῆς Ἐρετρίας καὶ Ἰώνων τῆς Ἄνδρου τὸν Η΄ αἰῶνα, ἀφ' ἧς οἱ Ἐρετριεῖς ὑπέταξαν τὰς ὁμοφύλους τῶν νήσους Ἄνδρον, Τῆνον καὶ Κέαν, ἀλλὰ καί τινας ἄλλας νήσους, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Τὴν ὑποταγὴν ταύτην τῆς Ἄνδρου ἀναγράφει ὁ γεωγράφος καὶ ἱστορικὸς τοῦ πρώτου π. Χρ. αἰῶνος Στράβων διὰ τῶν ἑξῆς.

«Ἐρέτριαν δ' οἱ μὲν ἀπὸ Μακίστου τῆς Τριφυλίας ἀποικισθῆναί φασιν ὑπ' Ἐρετριέως, οἱ δ' ἀπὸ τῆς Ἀθήνησιν Ἐρετρίας, ἣ νῦν ἐστιν ἀγορά'... Μελανηῖς δ' ἐκαλεῖτο πρότερον ἡ Ἐρέτρια καὶ Ἀρότρια· ταύτης δ' ἐστὶ κώμη ἡ Ἀμάρυνθος ἀφ' ἑπτὰ σταδίων τοῦ τείχους. Τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν πόλιν κατέσκαψαν Πέρσαι... Τὴν δὲ δύναμιν τῶν Ἐρετριέων, ἣν ἔσχον ποτέ, μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος. Γέγραπται δ' ἐν αὐτῇ, τρισχιλίοις μὲν ὁπλίταις, ἑξακοσίοις δ' ἱππεῦσιν, ἑξήκοντα δ' ἅρμασι ποιεῖν τὴν πομπήν. Ἐπῆρχον δὲ καὶ Ἀνδρίων καὶ Τηνίων καὶ Κείων καὶ ἄλλων νήσων. Νυνὶ μὲν οὖν ὁμολογουμένως ἡ Χαλκὶς φέρεται τὰ πρωτεῖα καὶ μητρόπολις αὕτη λέγεται τῶν Εὐβοέων, δευτερεύει δ' ἡ Ἐρέτρια. Ἀλλὰ καὶ πρότερον αὗται μέγα εἶχον ἀξίωμα καὶ πρὸς πόλεμον καὶ πρὸς εἰρήνην, ὥστε καὶ φιλοσόφοις ἀνδράσι παρασχεῖν διαγωγὴν ἡδεῖαν καὶ ἀθόρυβον... Τὸ μὲν οὖν πλέον ὡμολόγουν ἀλλήλαις αἱ πόλεις αὗται, περὶ δὲ Ληλάντου διενεχθεῖσαι οὐδ' οὕτω τελέως ἐπαύσαντο, ὥστε τῷ πολέμῳ κατὰ αὐθάδειαν δρᾶν ἕκαστα· ἀλλὰ συνέθεντο, ἐφ' οἷς συστήσονται τὸν ἀγῶνα. Δηλοῖ δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ Ἀμαρυνθίῳ στήλη τις, φράζουσα μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις· καὶ γὰρ δὴ καὶ τῶν πολεμικῶν ἐθῶν καὶ τῶν ὁπλισμῶν οὐδὲν οὔτ' ἐστὶν οὐτ' ἦν ἔθος...» Τὰ περὶ κυριαρχίας τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ὁ Hiller von Gaertringen, ἐν IG 12, 5 σ. XII, ἐκ τοῦ Στράβωνος 448, ἀνάγει εἰς τὸν αἰῶνα Η΄ — Ζ΄ π. Χρ. Καὶ ὁ μὲν Busolt gr. Gesch.[2] 1, 455 νομίζει ὅτι τὴν κυριαρχίαν ταύτην βεβαιοῖ ἡ ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφὴ Κέας 649 «Ἠχὼ οὐρέη» = ἀντίλαλος τῶν ὀρέων, διότι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων της εἶνε τοῦ Ἐρετριακοῦ Χαλκιδικοῦ ἀλφαβήτου· ὡσαύτως καὶ ὁ O. Hoffmann ἐν gr. Dialekte 3, σ. 22 ἐπιγρ. ὑπ' ἀριθ. 40. Ἀλλ' ὁ Hiller ἔνθ' ἀνωτ. ἐπειδὴ δὲν εἶδε τὴν ἐπιγραφήν, ἴσως ἀπολεσθεῖσαν, ἐπαφήνει τὴν εὐθύνην τῆς ἀναγνώσεως εἰς τὸν F. Halbherr, ἐν Mus. Ital. 1, 1885, 200, 9. Πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον ὅτι τὰ περὶ κυριαρχίας τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῆς Ἄνδρου δὲν ἀνεγράφοντο ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος.

Κάνένα δὲν ἔχομεν λόγον νὰ δυσπιστήσωμεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος παραδιδομένην εἴδησιν περὶ κυριαρχίας τῶν Ἐρετριέων ἐπὶ τῆς Ἄνδρου καὶ τῶν ἄλλων Ἰωνικῶν νήσων. Ταύτην ἀποδέχεται ὁ Hiller von Gaertringen ἔνθ' ἀνωτέρω, ὁ Geyer ἐν Topographie und Geschichte der Insel Euboia σ. 42 καὶ ἐν P. Wissowa R. E. Suppl. 4, 376. Πότε ἔγινεν ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἄνδρου εἰς τοὺς Ἐρετριεῖς; Κατὰ τὴν γνώμην μου τοῦτο ἔλαβε χώραν ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Ἐρετρίας, ἤτοι τὸν Η' αἰῶνα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ζ', διότι τὸν Ζ' αἰῶνα ἡ Ἐρέτρια εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς τὸν περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πόλεμον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ γείτονας αὐτῶν Χαλκιδεῖς. Τὸ Ληλάντιον πεδίον, σήμερον τὰ Ἀμπέλια, λόγῳ τῶν ἀμπελώνων του, ἐκτείνεται εἰς μῆκος 8 χιλιομ., κείμενον μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας. Εἰς τὸν περὶ τοῦ Ληλαντίου μακρὸν πόλεμον συμμετέσχον πολλαὶ καὶ ἄλλαι πόλεις. Σύμπασα ἡ ναυτιλλομένη Ἑλλὰς ἐδιχάσθη τότε εἰς δύο στρατόπεδα. Ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μέχρι τῶν Μηδικῶν οὐδεὶς ἄλλος πόλεμος συνετάραξε τὴν Ἑλλάδα περισσότερον τούτου, Θουκ. 1, 15—Ἡροδ. 5, 99—Στράβ. 10, 448. Πότε διεξήχθη ὁ πόλεμος οὗτος; Δὲν εἶνε τοῦτο ἐξηκριβωμένον. Κατὰ τὸν Curtius, ἔνθ' ἀνωτ. 1, 358 κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ζ' π. Χρ. αἰῶνος· κατὰ τὸν Hiller ἔνθ' ἀνωτ. σ. XII κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα· κατὰ τὸν Geyer ἐν P. Wiss, 6, 423 μεταξὺ τῶν ἐτῶν 750 — 650 π. Χρ., τοῦ αὐτοῦ P. Wiss. Suppl. 4, 376 (1924) κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ζ' αἰῶνος. Ἀλλ' οὐδόλως δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὰ ἐν τῇ Διεθν. Ἐφημ. τῆς νομισματικῆς Ἀρχαιολ., ἔτος Α' 1898 τεῦχ. Γ' σ. 345 γραφέντα ὅτι ἡ Ἐρέτρια κυρίως ἤκμασε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως Χαλκίδος τὸ ἔτος 507 π. Χρ. καὶ ὅτι τότε, μετὰ τὸ 507 π. Χρ., ἡ Ἄνδρος ὑπήχθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἐρετριέων· καὶ ὅτι τὰ ἀρχαϊκὰ νομίσματα τῆς Ἄνδρου ἔπαυσαν νὰ κόπτωνται μετὰ τὸ ἔτος 507, διότι ἡ Ἄνδρος τότε ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν της. Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀρχαϊκῶν νομισμάτων τῆς Ἄνδρου, 665—507 π. Χρ., βεβαίως εἶνε σύμφωνος μὲ τὴν ἀκμὴν τῆς περιόδου τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Ἄνδρου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 479 π. Χρ. αἱ Ἀθῆναι διὰ τὰ γνωστὰ γεγονότα, ἰδὲ κατωτέρω, ἐπέβαλαν εἰς τὴν Ἄνδρον τὸ Ἀθηναϊκὸν νόμισμα καὶ ἔκλεισαν τὸ νομισματοκοπεῖόν της· Babelon, Traité des mon. gr. et rom. 2[1] σ. 1273.

Ἡ ἀναφυεῖσα κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἐχθρότης μεταξὺ τῶν δύο τῆς Εὐβοίας Ἰωνικῶν πόλεων Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας, αἵτινες ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος συνειργάζοντο εἰς τὰς ἀποικιστικὰς πρὸς δυσμὰς ἐπιχειρήσεις καὶ θρησκευτικῶς στενώτατα εἶχαν συνδεθῆ διὰ τῆς ἀπὸ

κοινοῦ λατρείας τῆς Εὐβοϊκῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος, πῶς ἤθελεν ἑρμηνευθῆ; Ἐν πρώτοις ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν γειτονίαν τῶν δύο πόλεων. Οἱ γείτονες ἐπὶ τῆς γῆς ἔχουν πάντοτε ὁμοιότητας. Πρῶτον ἔχουν ὁμοιότητα τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς των· πράγματι δὲ καὶ αἱ δύο πόλεις ἔχουν τὴν αὐτὴν γεωγραφικὴν θέσιν ἐντὸς τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Δεύτερον ἔχουν ὁμοιότητα ἐδάφους. Ἐν προκειμένῳ ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ Ἐρέτρια συνορεύουν μὲ τὸ πρὸς Α Ληλάντιον πεδίον, διαρρεόμενον ὑπὸ τοῦ Λήλαντος ποταμοῦ. Ἀλλ' εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἔχουν ὁμοιότητα ἱστορικήν, ὁμοιότητα τῆς ἱστορίας των. Ἡ ἱστορία τῆς Χαλκίδος εἶνε μέρος τῆς ἱστορίας τῆς Ἐρετρίας, ὡς διεμορφώθη κατὰ τὰς ἀπὸ κοινοῦ ἀποικήσεις, «τὸ μὲν οὖν πλέον ὁμολόγουν ἀλλήλαις αἱ πόλεις αὗται», λέγει ὁ Στράβων. Καὶ νὰ σημειωθῆ ἐνταῦθα πρέπει ὅτι καμμία ἰδέα ἄλλη δὲν ἔχει τὴν διεισδυτικότητα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς γείτονος εἰς τὸν ἄλλον τῆς θρησκευτικῆς· ἐν προκειμένῳ ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα ἦτο ἡ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος. Παρὰ τὰς ὁμοιότητας ὅμως ταύτας ἦλθαν εἰς σύγκρουσιν αἱ δύο Ἰωνικαὶ πόλεις τῆς Εὐβοίας. Ποία ἦτο ἡ αἰτία; Ὁ Στράβων λέγει ποία ἦτο ἡ αἰτία· ὅτι αἱ δύο Εὐβοϊκαὶ πόλεις διηνέχθησαν περὶ τοῦ Ληλάντου, ἤτοι ὅτι ἡ διένεξίς των δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ Ληλαντίου πεδίου ἀλλ' ἐκ τοῦ ποταμοῦ Λήλαντος ἢ Ληλάντου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ διένεξις δὲν ἀφεώρα διεκδίκησιν εἰς τμῆμα γῆς τοῦ πεδίου, ἀλλὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, ὅστις σήμερον, πηγάζων ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους ἡ Δίρφυς, τὸ θέρος ξηραίνεται· ἡ διένεξις ἦτο περὶ χρήσεως τοῦ ἀρδευτικοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, ὡς σήμερον ἐν Ἑλλάδι μεταξὺ ἀγροτῶν γειτόνων, εἰς τὴν ὑπαιθρον, συνήθεις εἶνε αἱ διενέξεις περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀρδευτικοῦ ὕδατος τῶν ἀγροκτημάτων. Ἄλλως ἡρμήνευσεν ὁ Curtius ἔνθ' ἀνωτ. 1, 400 ἑ. Ἰδὲ Γαβρ. Βέλτερ, Χαλκίς, Ἀθῆναι, 1955, σ. 29. Μεταβαίνομεν τώρα εἰς ἐξέτασιν τοῦ θέματος πῶς ἤρχισεν ἡ ἐπίδοσις εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐντὸς τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ, τῶν τριῶν Ἰωνικῶν πόλεων, Χαλκίδος, Ἐρετρίας, Ἄνδρου.

Εἰς ποίαν σχέσιν μὲ τὴν θάλασσαν εὑρέθησαν κατὰ πρῶτον οἱ Ἴωνες τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ; Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν θὰ εὑρέθησαν, εἰς ὁποίαν εὑρίσκονται οἱ Πολυνήσιοι κατὰ φύσιν λαὸς τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ τὸν 17ον αἰῶνα, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ Λευκοὶ εἰς τὰς θαλάσσας των. Τί παρετήρησαν τότε οὗτοι; Τὸ θάρρος καὶ ἡ ἱκανότης των ὡς θαλασσοπόρων παρετήρησαν ὅτι ἦσαν καταπληκτικά· ἡ ναυτικὴ τέχνη των ἦτο μὲ τὴν θάλασσαν ἐξ ὁλοκλήρου συνδεδεμένη. Εἰς αὐτὴν τὴν βαθμίδα τῆς ἱστορίας τῶν Πολυνησίων, ὡς κατὰ φύσιν λαοῦ, ἡ θάλασσα δεικνύεται ὡς φυσικὴ

δύναμις ἡ ἰσχυροτάτη μεταξὺ πασῶν τῶν ἄλλων, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀναλαμβάνει ν' ἀγωνισθῇ ἀλλ' ὅταν κατορθώσῃ νὰ δαμάσῃ τὴν δύναμίν της, αὕτη προσφέρει εἰς τὸν ἄνθρωπον πλουσιωτάτους καρπούς, Fr. Ratzel, polit. Geographie, ἔκδ. γ', σ. 511· Ὑπὸ τὰς αὐτὰς λοιπὸν συνθήκας μὲ τοὺς Πολυνησίους θὰ εὑρέθησαν καὶ οἱ Ἴωνες τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ, κατὰ τὸν δέκατον π. Χρ. αἰῶνα, εἰς τὰς σχέσεις των μὲ τὴν θάλασσαν. Ἠγωνίζοντο νὰ τὴν δαμάσουν· ἀλλ' ἦτο τοῦτο εὔκολον; πόσα θύματα θὰ ἐχρειάσθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν κυμάτων; ὁ ὁρίζων ἐντὸς τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἦτο στενός· δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀντικρύσει ἀτέρμονα ὁρίζοντα· ὁ ἀτέρμων ὁρίζων, τὸν ὁποῖον ἀντικρύζει ὁ ναυτικὸς προκαλεῖ εἰς αὐτὸν ψυχικὴν παρόρμησιν νὰ φθάσῃ, ἐντείνων τὰς δυνάμεις του εἰς τὸ τέρμα, ὅπου αἱ βλέψεις του πιστεύει ὅτι θὰ εὕρουν ἱκανοποίησιν. Ἔχει τὸ συναίσθημα ἐντὸς τῆς θαλάσσης τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ ἀπέθεσε τὰς μερίμνας του εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἀκτῆς τῆς πατρίδος του, ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 32. Οὐδαμῶς ἀνεχαιτίζοντο, λέγει ὁ Curtius, ἔνθ' ἀν. 1,621, «ὑπὸ τῶν ἐπιπροσθούντων κινδύνων, ἀλλ' ἄτρομοι ἐτρέποντο. . . πρός τε βορρᾶν καὶ πρὸς νότον». Ταύτην τὴν ψυχικὴν παρόρμησιν ἀπεκάλεσα τόλμην. Μὲ τὴν τόλμην του ὁ ναυτικὸς ἔβαλε τὰς βάσεις τῆς ναυτικῆς τέχνης. Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὴν δρᾶσιν τῶν Ἰώνων ἐντὸς τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ πόση ἦτο.

Εἶνε εὐδιάκριτος ὁ βαθμὸς τῆς ναυτιλιακῆς δράσεως τῶν Ἰώνων, ἐντὸς τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ, Χαλκιδέων, Ἐρετριέων καὶ Ἀνδρίων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἴωνας, τοὺς ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Μιλήσιοι καὶ οἱ Φωκαεῖς, οἵτινες εἶχαν πρὸ τῆς πατρίδος των σχετικῶς εὐρὺν εἰς τὴν θάλασσαν ὁρίζοντα πρὸς ναυτιλιακὴν δρᾶσιν, οἱ Χαλκιδεῖς, οἱ Ἐρετριεῖς καὶ οἱ Ἄνδριοι περιωρίζοντο ἐντὸς στενοῦ ὁρίζοντος, στενῆς λεκάνης, τὸν ὁποῖον παρεῖχεν ὁ Νότιος Εὐβοϊκός. Τὴν αὐτὴν ἐκ φύσεως τύχην εἶχαν καὶ οἱ Μεγαρεῖς, Ἴωνες τὸ πρῶτον μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Μεγαρίδα, κατὰ τὸν Στράβωνα, 9, 392 «τὸ παλαιὸν Ἴωνες εἶχον ταύτην οἵπερ καὶ τὴν Ἀττικήν». Ὅπως τῶν Μεγαρέων ὁ θαλάσσιος ὁρίζων περιωρίζετο ἀπὸ Ν ὑπὸ τῆς νήσου Σαλαμῖνος, οὕτω καὶ τῆς Χαλκίδος, Ἐρετρίας, Ἄνδρου ὁ θαλάσσιος ὁρίζων ἐκαλύπτετο ἀπὸ Δ ὑπὸ τῆς Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς. Διὰ τοῦτο οἱ Μεγαρεῖς Ἴωνες ἠσχολοῦντο ἀρχικῶς μὲ διάπλουν στενοῦ πόρου πρὸς Β τῆς Σαλαμῖνος, ὅπως καὶ οἱ Χαλκιδεῖς, Ἐρετριεῖς καὶ Ἄνδριοι, ἐντὸς τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀρχικῶς διέπλεον τὸν στενὸν αὐτοῦ πόρον, ἐπέχοντος θέσιν ποταμοῦ μᾶλλον ἢ θαλάσσης. Διὰ τοῦτο ἐθισθέντες οἱ Ἴωνες εἰς διάπλους στενῶν ἐπεξέτειναν τοὺς πλοῦς

των, κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῶν πρὸς Β ἀποικιῶν, πάλιν εἰς στενοὺς πόρους. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ μεταξὺ τῶν γλωσσῶν τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου καὶ ἡ Προποντίς. Τὰ ναυτικὰ τῶν τριῶν πόλεων ἔργα καθωρίζοντο ὑπὸ τῆς πλουσίας ἐντὸς τοῦ πόρου ἁλιείας. Ὁ Εὐβοϊκὸς ἦτο εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐπικαιρότατος διὰ τὴν ἁλιείαν ἰχθύων, ὡς μέχρι σήμερον, πορφυρευτικῶν κογχυλίων καὶ σπογγαλιείαν. Μέχρι σήμερον ἡ ἰχθυαλιεία τῆς Ἄνδρου διενεργεῖται κυρίως εἰς τὸν Νότιον Εὐβοϊκόν. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Χώρας τῆς Ἄνδρου καθημερινῶς ἀκούει κάνεὶς τὴν φράσιν «ἠφέρανε ψάρια ἀπὸ Πίσω». Πίσω δὲ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἄνδρον σημαίνει τὸν Νότιον Εὐβοϊκόν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν τῶν Εὐβοέων τῆς ναυτιλίας, ἁλιείας ἰχθύων καὶ πορφυρευτικῶν κογχυλίων ἐμαθήτευσαν οἱ Ἄνδριοι. Ἐνωρίτερα τῶν Ἀνδρίων ἐπεδόθησαν εἰς ἀποικιακὰς ἐπιχειρήσεις οἱ Χαλκιδεῖς καὶ οἱ Ἐρετριεῖς. Διότι οἱ Χαλκιδεῖς τὸ βραδύτερον περὶ τὰ μέσα τῆς Η΄ ἑκατονταετηρίδος π. Χρ. ἵδρυσαν τὴν πρώτην ἀποικίαν των ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου Κύμην, ὁμώνυμον τῆς Εὐβοϊκῆς Κύμης, Bengstson, gr. Gesch. σ 84 Ἄλλαι χρονολογήσεις περὶ τῆς Κύμης εἶνε αἱ τοῦ Curtius, ἔνθ' ἀνωτ. 1, 664. Περὶ τῆς ἀποικιστικῆς σχέσεως Χαλκιδέων καὶ Ἐρετριέων χαρακτηριστικὰ εἶνε ὅσα ὁ Πλούταρχος παραδίδει.

Ὁ Πλούταρχος ἐν αἴτ. ἑλλην. 11 διηγεῖται περὶ τῶν Ἐρετριέων ὅτι· «Κέρκυραν τὴν νῆσον Ἐρετριεῖς κατῴκουν· Χαρικράτους δὲ πλεύσαντος ἐκ Κορίνθου μετὰ δυνάμεως (περὶ τὸ 735 π. Χρ.) καὶ τῷ πολέμῳ κρατοῦντος, ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς οἱ Ἐρετριεῖς ἀπέπλευσαν οἴκαδε. Προαισθόμενοι δὲ οἱ πολῖται τῆς Χώρας (Ἐρετρίας) εἴργον αὐτοὺς καὶ ἀποβαίνειν ἐκώλυον σφενδονοῦντες. Μὴ δυνάμενοι δὲ μήτε πεῖσαι μήτε βιάσασθαι πολλοὺς καὶ ἀπαραιτήτους ὄντας, ἐπὶ Θρᾴκης ἔπλευσαν καὶ κατασχόντες χωρίον . . . τὴν μὲν πόλιν ὠνόμασαν Μεθώνην». Ἐκ τούτου ὁ Geyer σ. 60 συνάγει ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς πρὸ τῶν Χαλκιδέων εἶχαν στρέψει τὴν προσοχήν των εἰς τὴν πρὸς Δ θάλασσαν τόσον ἐνωρίς.

Τὸν δὲ Ζ΄ αἰῶνα καὶ Ϛ΄ π. Χρ. οἱ Χαλκιδεῖς μετὰ τῶν Ἐρετριέων ἐστράφησαν πρὸς Β πρὸς ἀποίκισιν Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης, Bengstson σ. 89, κατὰ δὲ τὸν Curtius, σ. 651 ἐ. τὸν Η΄ αἰῶνα, κατὰ τὸν Beloch, gr. Gesch.² 1, 1, 253 ἐντὸς τοῦ Ζ΄ αἰῶνος ἱδρύθησαν αἱ πρὸς Β ἀποικίαι. Κατὰ τὸν Babelon, Traeté des Monnaies Gr. et Rom. 2. 1, 663 οἱ Χαλκιδεῖς ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἐρετριέων ἀπὸ κοινοῦ ἀπῴκησαν τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης ἐντὸς τοῦ Η΄ αἰῶνος. Κατὰ τὸν Geyer ἐν P. Wiss. R. E. 6, 856, ἡ ἀκμὴ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας ἐμπίπτει εἰς τὸν χρόνον ἀπὸ τοῦ Η΄ μέχρι τοῦ

Τ' αἰῶνος, ἐποχὴν τοῦ διεξαχθέντος ἀποικισμοῦ ἀπὸ κοινοῦ εἰς Κάτω Ἰταλίαν, Σικελίαν καὶ Χαλκιδικήν. Ὁ αὐτὸς Geyer ἐν Topographie und Gesch. der Insel Euboia σ. 62, λέγει ὅτι οἱ μὲν Ἐρετριεῖς ἀπῴκησαν κυρίως τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν γλῶσσαν τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας, κέντρον δὲ βαρύτητος τῆς ἀποικήσεως τῶν Χαλκιδέων ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς ἦτο ἡ Σιθωνία γλῶσσα. Οἱ δὲ Ἄνδριοι τὰς μόνας τῶν ἀποικίας, τέσσαρας τὸν ἀριθμὸν Ἄκανθον, Σάνην, Στάγειρον καὶ Ἄργιλον, ἵδρυσαν ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου ἀκολουθήσαντες τοὺς Χαλκιδεῖς καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετ' αὐτῶν. Ὁ Πλούταρχος, αἴτια ἑλληνικὰ 30 γράφει περὶ τῆς συνεργασίας ταύτης Ἀνδρίων καὶ Χαλκιδέων τὰ ἑξῆς: «Ἄνδριοι καὶ Χαλκιδεῖς πλεύσαντες εἰς Θρᾴκην οἰκήσεως ἕνεκα, Σάνην μὲν πόλιν ἐκ προδοσίας κοινῇ παρέλαβον, τὴν δὲ Ἄκανθον ἐκλελοιπέναι τοὺς βαρβάρους πυνθανόμενοι δύο κατασκόπους ἔπεμψαν. Ὡς δὲ τῇ πόλει προσιόντες παντάπασι πεφευγότας ᾐσθάνοντο τοὺς πολεμίους, ὁ μὲν Χαλκιδικὸς προεξέδραμεν ὡς καταληψόμενος τοῖς Χαλκιδεῦσι τὴν πόλιν, ὁ δ' Ἄνδριος οὐ συνεξανύτων ἠκόντισε τὸ δόρυ· καὶ ταῖς πύλαις ἐμπαρέντος μέγα βοήσας — Ἀνδρίων, ἔφη, παισὶν αἰχμῇ προκατηλεῖφθαι τὴν πόλιν. . .». Πότε ἱδρύθησαν ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς αἱ ἀποικίαι τῶν Ἀνδρίων; Ὁ Beloch 1, 1, 253 λέγει ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐντὸς τοῦ Z' αἰῶνος ἔγινεν ἡ ἀποίκισις ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου τῶν Χαλκιδέων, Ἐρετριέων καὶ Ἀνδρίων. Ὁ Busolt, gr. Gesch.[2] 1, 445 λέγει ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου κυριαρχία τῆς Ἐρετρίας ἔληξε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Z' αἰῶνος διότι τότε ἡ Ἄνδρος ἔστειλεν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν τὰς ἀποικίας της. Κατὰ τὸν Geyer ἐν Topographie σ. 42, ἡ Ἄκανθος καὶ ἡ Σάνη ἀποικίσθησαν ὑπὸ τῆς Ἄνδρου τὸ ἔτος 655/4 μετὰ τὸ τέρμα τοῦ περὶ Λήλαντος πολέμου, ἰδὲ τοῦ αὐτοῦ P. Wiss. R. E. Suppl. 4, 376.

Μεταβαίνομεν τώρα εἰς ἐξέτασιν τοῦ θέματος, ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς κατὰ θάλασσαν δραστηριότητος τῶν Ἀνδρίων καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου αὐτῶν. Ἐν πρώτοις οἱ Ἄνδριοι Ἴωνες ἀφοῦ ἔκαμαν ἀρχὴν ἀπὸ τοὺς στενοὺς πόρους ἐπεξέτειναν τὸ βλέμμα των καὶ τὴν παρατηρητικότητά των εἰς εὐρυτέρους θαλασσίους ὁρίζοντας. Τὸ μακροδερκὲς τοῦτο βλέμμα των ἐνίσχυσε τὴν τόλμην των· ἀνωτέρω εἴδαμε τί εἶνε ἡ τόλμη. Τὸ μακροδερκὲς βλέμμα ἔχει ἀπόδοσιν καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς· ἤτοι αὐξάνει τὴν διορατικότητα τῶν πολιτικῶν τῶν ναυτιλλομένων λαῶν. Τοῦτο ἀπεδείχθη περιτράνως εἰς τὴν ἀρχαιότητα, μὲ τὴν σύγκρισιν τῆς μεγαλοπνόου πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν μικρόπνουν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης.

Τὸ μακροδερκὲς βλέμμα τῶν ναυτιλλομένων στρέφει αὐτοὺς εἰς τὴν διάγνωσιν ποῖα εἶνε τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα. Τοῦτο παρατηρῶ εἰς τὴν διένεξιν Χαλκιδέων καὶ Ἐρετριέων περὶ τοῦ ἀρδευτικοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ Λήλαντος, τὴν διένεξιν Χαλκιδέων καὶ Ἀνδρίων περὶ τῆς Ἀκάνθου, ὡς καὶ εἰς τὴν διένεξιν, ἣν ἰδὲ κατωτέρω, Ἀνδρίων καὶ Θεμιστοκλέους μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος. Τὸ μακροδερκὲς βλέμμα τῶν Ἰώνων θαλασσινῶν ἀνέπτυξε καὶ τὸν κοσμοπολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἰώνων, τὸν ὁποῖον ἐσημείωσα ἀνωτέρω. Τὸ πνεῦμα τῶν Ἀνδρίων θαλασσινῶν, ἢ ἡ τόλμη αὐτῶν, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὰς πρὸς Β ἀποικίας, ἠδύνατο νὰ μεταπηδήσῃ καὶ εἰς ἄλλα πεδία δραστηριότητος, ἐκτὸς τοῦ πεδίου τῆς κατὰ θάλασσαν δραστηριότητος. Τοῦτο ἀπεδείχθη περὶ τῶν Ἰώνων Φωκαέων, οἵτινες διέπλευσαν πρὸς Δ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἱδρύσαντες ἀποικίαν των εἰς τὴν παραλίαν, τὸ 600 π. Χρ., τῆς Ναρβωνίτιδος τὴν πόλιν Μασσαλίαν. Οἱ αὐτοὶ Φωκαεῖς ἵδρυσαν καὶ ἐν Λευκανίᾳ τῆς νοτίου Ἰταλίας τὴν ἀποικίαν Ἐλέαν, ἥτις ἐπὶ Ἡροδότου 1, 167, ἐκαλεῖτο Ὑέλη Ἡ τόλμη τῶν Φωκαέων, τὴν ὁποίαν κατὰ θάλασσαν ἐπέδειξαν κατὰ τὸν διάπλουν τῆς Μεσογείου πρὸς Δ μετουσιώθη εἰς τόλμην τῆς καθαρᾶς σκέψεως, εἰς τόλμην ὠκεανοῦ σκέψεως. Ὁ ὠκεανὸς οὗτος ἦτο ἡ ἐν Ἐλέᾳ ἀκμάσασα Ἐλεατικὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Ϛ΄ π. Χρ. αἰῶνος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεδείχθησαν οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι Ξενοφάνης, Ἡράκλειτος, Παρμενίδης, Ζήνων καὶ Μέλισσος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην μου, καὶ ἡ Ἰωνικὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν λεγομένων φυσικῶν, ἤτοι τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν φύσιν, ὡς Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἀναξιμένης, ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν κατὰ θάλασσαν δραστηριότητα τῶν Ἰώνων, οἵτινες κατὰ τὸν πλοῦν ἠσχολήθησαν μὲ παρατηρήσεις των ἐπὶ τῆς φύσεως. Οὕτω βεβαιοῦται ἡ μετάστασις τῆς τόλμης ἀπὸ τοῦ ἑνὸς πεδίου εἰς ἄλλο. Τοῦτο, ἤτοι γενικῶς περὶ τῆς μεταστάσεως τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἑνὸς πεδίου εἰς ἄλλο διὰ πολλῶν ἐπραγματεύθην καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Δ΄ σ. 13 ἑ. Ἀλλ' ἐνταῦθα θὰ καταλέξω καὶ ἄλλα παραδείγματα μεταστάσεως τῆς τόλμης, ἀπὸ τῆς κατὰ θάλασσαν δραστηριότητος εἰς καθαρῶς πνευματικὴν δραστηριότητα. Πρῶτον παράδειγμα παραθέτω τῆς Κορίνθου κατὰ τὸν Η΄ αἰῶνα π. Χρ. Ἐπὶ τῶν Βακχιαδῶν οἱ Κορίνθιοι ἐδέσποσαν τῆς θαλάσσης. Μὲ ἰδικάς των ἐπινοίας προήγαγον τὴν ἀνωτέραν τέχνην τῆς θαλασσοπλοΐας. Καθ' ἕκαστον ἔτος συγχρόνως μὲ τὴν ἐπιτολὴν τῶν Πλειάδων ἀπέπλεον πρὸς τὴν δυτικὴν θάλασσαν, ὅπου νέοι κατὰ θάλασσαν ἄθλοι τοὺς ἀνέμενον καὶ νέα δόξα. Αὐτὴ ἡ κατὰ θάλασσαν δραστηριότης τῶν Κορινθίων μετου-

σιώθη εἰς πνευματικὴν δραστηριότητα, ὅπως καὶ ἐν Ἑλέᾳ. Πρῶτον προήχθησαν εἰς παντοίας τεχνικὰς ἐφευρέσεις, ὡς ὑπὸ τοῦ Πινδάρου Ὀλυμπ. 13, 17 ἑ. βεβαιοῦται. Εἰς τὸ Λέχαιον ὤρυξαν τὸν πρῶτον τεχνητὸν λιμένα, τὸν ὁποῖον περιέβαλαν διὰ νεωρίων. Ὁ διθύραμβος τὸ χορικὸν ᾆσμα τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν εἰς τὴν Κόρινθον ἐφευρέθη. Διότι καθ' Ἡρόδ. 1, 24 «Ἀρίονα τὸν Μηθυμναῖον... πρῶτον ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν (λέγουσι) ποιήσαντά τε καὶ ὀνομάσαντα καὶ διδάξαντα ἐν Κορίνθῳ». Αὐτοὶ οἱ Βακχιάδαι βασιλεῖς ἐθεράπευαν τὰς Μούσας. Ἐξ αὐτῶν ὁ Εὔμηλος εἰς ἐπικὸν ποίημα ἐξύμνησε τὴν κτίσιν τῆς ναυτικῆς πόλεως Κορίνθου. Τοῦ Εὐμήλου τούτου τὸ μόνον διασωθὲν προσόδιον καὶ ὡς γνήσιον θεωρούμενον εἶνε τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν Δῆλον, ἤτοι εἰς τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα τὸ παρὰ Παυσανίᾳ 4, 33, 1

> τῷ γὰρ Ἰθωμάτᾳ καταθύμιος ἕπλετο μοῖσα
> ἁ καθαρὰν (κιθάραν) καὶ ἐλεύθερα σάμβαλ' (ἤτοι πέδιλα)
> ἔχοισα. P. Wiss. R. E. 6, 1080. Curtius ἔνθ' ἀνωτ. 1, 396.

Δεύτερον παράδειγμα μεταστάσεως ἀπὸ θαλασσίας δραστηριότητος εἰς καθαρῶς πνευματικὴν δραστηριότητα παρέχω ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ναυτικῆς πόλεως Βενετίας. Ἡ Βενετία σὺν τῷ χρόνῳ εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς ἰσχυροτάτην κατὰ θάλασσαν δύναμιν καταστᾶσα μητρόπολις μεγίστου ἀποικιακοῦ κράτους, ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος μ. Χρ. καὶ ἑξῆς. Οἱ πολεμικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ στόλοι διέσχιζαν ὅλας τὰς θαλάσσας, αἱ δὲ ἀποικίαι των καὶ τὰ πρακτορεῖά των ἦσαν κατεσπαρμένα ἀνὰ τὰς παραλίας ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ἡ τοιαύτη ναυτικὴ ἄνθησις τῆς Βενετίας μετουσιώθη εἰς καλλιτεχνικὴν ἄνθησιν καὶ εἰς ἀναγέννησιν ἐκεῖ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ Βενετικὴ σχολὴ ζωγραφικῆς διὰ τῆς λάμψεως τῶν χρωμάτων αὐτῆς, διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας, τῆ διακοσμητικῆς ἐντυπώσεως πλείστων ἔργων τοῦ Τιτσιανοῦ ἐδημιούργησε πρότυπον. Προσωπογραφίαι, τοπειογραφίαι, ἑλσιογραφίαι ἤρχισαν ν' ἀντικαθιστοῦν τὰς μεγάλας τοιχογραφίας, μὲ τὰς ὁποίας τέως ἐκοσμοῦντο αἱ μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομαί. Ἐπίσης εἰς τὴν Βενετίαν ὁ ἐπιστήμων ἠθοποιὸς Angelo Beoleo, ὁ ἐπιλεγόμενος ὁ ἀστεῖος, περὶ τὸ 1540 μ. Χρ., συνεδύασε θέματα μὲ λαϊκὴν καλαισθησίαν πρὸς λογοτεχνήματα γεννηθέντα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Πλανόδιοι θεατρικοὶ θίασοι τότε ἐθαυμάζοντο ἀπὸ τὸ μορφωμένον κοινὸν καὶ τοὺς αὐλικοὺς κύκλους τῆς Ἱσπανίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, διότι ἡ γνῶσις τῆς ἰταλικῆς γλώσσης ἦτο πολὺ διαδεδομένη.

Τρίτον παράδειγμα τόλμης θαλασσινῶν, ἥτις μετέστη εἰς τόλ-

μην πνευματικὴν εἶνε τὸ τῆς Ὁλλανδίας. Εἰς τὴν Ὁλλανδίαν δηλαδὴ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἡ ὁποία συνεκέντρωσε σταθερὸν πλοῦτον διὰ τῆς ὑπερποντίου ναυτιλίας της, διακρίνομεν ἕνα ὑψηλὸν αἴσθημα ἐλευθερίας καὶ εὐρέως διαδεδομένης εὐμαρείας. Τὸ αἴσθημα τοῦτο ἐκφράζεται εἰς τὰς ζωντανὰς παραστάσεις τῆς Ὁλλανδικῆς ζωγραφικῆς, ἥτις εἶχε ἀνέλθει τότε εἰς μεγίστην ἀκμήν, παριστάνουσα ἀστικὰ πρόσωπα, σκηνὰς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ζῶα, πτηνά, καρπούς, ἄνθη. Τοιοῦτοι ζωγράφοι πλὴν τοῦ ἀσυγκρίτου Rembrannt, ὁ van der Helst, ὁ Hals, ὁ van Ostade, ὁ Terborch καὶ ἄλλοι, ἔκαμαν τὸν τόνον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν Ὁλλανδῶν αἰώνιον κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας ἐξ ἄλλου τοῦ 17ου αἰῶνος, παράβαλε τὰ γραφέντα ἀνωτέρω Τόμ. Δ΄ σ. 15, παραλαμβάνω πῶς ἡ τόλμη τῶν Ἄγγλων θαλασσινῶν ἐπέτυχε τὸ 1600 μ. Χρ. νὰ ἱδρυθῇ ἡ προνομιοῦχος Ἑταιρεία πρὸς ἀποικιακὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν· καὶ ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Ἐλισσάβετ ἡ Ἀγγλία πῶς ἀρχίζει νὰ γίνεται ἰσχυρὰ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὸ ἐμπόριον μεγάλη, μὲ μεγάλα κεφάλαια, ἂν καὶ ὑπελείπετο ἀκόμη τότε τῆς Ἱσπανίας, Γαλλίας καὶ Ὁλλανδίας κατὰ θάλασσαν. Συγχρόνως ὅμως τότε ἐκδηλώνεται μία πνευματικὴ ἄνθησις εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὁποία ὀφείλεται, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, εἰς μετουσίωσιν τῆς κατὰ θάλασσαν δραστηριότητος τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Τὴν 28 Νοεμβρίου 1660, ἐσχηματίσθη ἐν Λονδίνῳ ἡ «Ἑταιρεία πρὸς ἔρευναν τῶν φυσικο-μαθηματικῶν ἐπιστημῶν». Κατὰ τὸ καταστατικὸν τῆς Ἑταιρείας πᾶσαι αἱ πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ συζητήσεις ἔπρεπεν ἐξ αὐτῆς ν' ἀποκλείωνται. Ἤλπιζαν τότε ὅτι ἠδύναντο νὰ παραμένουν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν Σχολαστικήν, ἥτις ἐνέμετο τότε τὰ Πανεπιστήμια καὶ ὅτι θὰ ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὸ βάρος τῆς Ἀρχαιομαθείας, ἥτις τότε ἐν Ὁλλανδίᾳ ἤκμαζε διὰ τοῦ Gerhard Vossius (1577—1649) καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Helmstedt τῆς Γερμανίας διὰ τοῦ πολυΐστορος Hermann Conring (1606—1681). Ἀντὶ τῆς Ἀρχαιομαθείας ἐξέλεξαν ὡς ἄξιωμα τὸ «ἂς κυριαρχῇ ἡ φύσις διὰ τῆς ἐρεύνης τοῦ ἐν αὐτῇ ἰσχύοντος νόμου». Ἡ Ἑταιρεία ἀπεκλήθη Βασιλικὴ Ἑταιρεία, ἀφ' ἧς ὁ βασιλεὺς Κάρολος Β΄ μετεῖχε τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς παρεχώρησε σωματειακὰ δικαιώματα. Δὲν ἐπεζήτουν νὰ γίνουν μέλη αὐτῆς ἐπιστήμονες ἀλλ' ἐρασιτέχναι τῶν φυσικῶν σχέσεων. Μέλος αὐτῆς περιώνυμον ὑπῆρξεν ὁ Newton, ὅστις ἔθεσε τὸ ἐπιστημονικὸν ἄξίωμα ὅτι ἡ ἔρευνα πρέπει νὰ μείνῃ στάσιμος εἰς τὸ σύνορον τοῦ δυναμένου νὰ μετρηθῇ καὶ νὰ ὑπολογισθῇ. Σύμβολον αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ «ὑποθέσεις δὲν πλάττω διὰ τῆς φαντασίας

μου». Τὸ 1665 διετύπωσε τὴν περὶ Ἕλξεως θεωρίαν καὶ τὴν ἐδημοσίευσε τὸ 1682, Weber - Riess, Weltgesch. 2, 305 ἑξ. Β'.

Μετὰ τά, ὡς ἄνω γραφόμενα περὶ τόλμης δυνάμεθα καὶ περὶ τῶν Ἀνδρίων τῆς ἀρχαιότητος ὡς καὶ τῶν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν δείγματα μεταστάσεως τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ τόλμης αὐτῶν εἰς καθαρῶς πνευματικὴν δραστηριότητα; Βεβαίως ἔχομεν τοιαῦτα δείγματα πνευματικῆς δραστηριότητος τῶν Ἀνδρίων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς εἰς τὴν λογοτεχνίαν, περὶ ἧς κατωτέρω. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ἡ ἀνωτέρω περὶ τὸν ἀποικισμὸν δραστηριότης τῶν Ἀνδρίων τί ἐσήμαινε; Ἡ τοιαύτη κατὰ θάλασσαν δραστηριότης πρὸς ἵδρυσιν ἀποικιῶν καταναλίσκει πνευματικὰς δυνάμεις πολὺ περισσοτέρας ἀπὸ ὅσας καταναλίσκει κατακτητὴς μεγάλων χωρῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἵδρυσις ἀποικιῶν δὲν εἶνε ἔργον ἑνὸς μόνον ἀτόμου. Πολυάριθμοι τολμηροὶ Ἄνδριοι, ἐπιχειρηματίαι, κοσμογυρισμένοι μέχρι βαθμοῦ τινος, πανοῦργοι ἔλαβαν μέρος εἰς τὴν ἵδρυσιν τῶν τεσσάρων ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου Ἀνδριακῶν ἀποικιῶν. Τὸ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Πλουτάρχου ἀναγραφὲν ἐπεισόδιον, κατὰ τὴν ἀποίκισιν τῆς Ἀκάνθου, ὅτι Ἄνδριος μακρόθεν ἠκόντισε τὸ δόρυ του πρὸς τὴν πύλην τῆς πόλεως καὶ οὕτω διεξεδίκησε προτεραιότητα καταλήψεως τῆς πόλεως ἔναντι τοῦ Χαλκιδέως ἀποικιστοῦ, καταδεικνύει καὶ τὴν πανουργίαν τῶν Ἀνδρίων. Ἄλλο παράδειγμα πανουργίας τῶν ἀρχ. Ἀνδρίων εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτ. Πολιτικ. 1270, 6, ἀναγραφόμενον. «Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ τὴν ἐφορείαν ἔχει φαύλως (ἐν Σπάρτῃ). Ἡ γὰρ ἀρχὴ κυρία μὲν αὐτὴ τῶν μεγίστων αὐτοῖς ἐστιν· γίνονται δ' ἐκ τοῦ δήμου πάντες ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν. Ἐδήλωσαν δὲ πολλάκις μὲν καὶ πρότερον καὶ νῦν δὲ (336—332 π. Χρ.) ἐν τοῖς Ἀνδρίοις· διαφθαρέντες γὰρ ἀργυρίῳ τινές, ὅσον ἐν ἑαυτοῖς ὅλην τὴν πόλιν (Σπάρτην) ἀπώλεσαν». Fried. Ratzel, polit. Geogr., ἑξ. Γ', σ. 511. Περὶ δὲ τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος τῶν Ἀνδρίων κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ νεωτέρους χρόνους ἴδε κατωτέρω.

Δι' ὀλίγων μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθησαν τὸ θέμα τοῦτο, «Ἡ πνευματικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τοὺς Ἀνδρίους τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλων λαῶν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα», οἱ γράψαντες τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἄνδρου, ὁ Theoph. Sauciuc καὶ ὁ Δ. Πασχάλης. Εἶνε ὅμως ἄξιον τὸ θέμα τοῦτο περισσοτέρας μελέτης. Οἱ Ἄνδριοι τῆς ἀρχαιότητος κυρίως κατήγοντο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ὁ Θουκυδίδης 7, 54, 4 λέγει ὅτι

οἱ ἀρχαῖοι Κεῖοι, Ἄνδριοι καὶ Τήνιοι «τὸ πλεῖστον Ἴωνες ἦσαν καὶ ἀπ' Ἀθηναίων», ἀνωτ. Τόμ. Δ΄ σ. 34. Φυλετικῶς κατὰ ταῦτα οἱ Ἄνδριοι, ἐξαιρουμένων τῶν προϊστορικῶν ἐποίκων ἐπ' αὐτῆς Καρῶν, ἦσαν Ἴωνες ἐποικισθέντες ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Οἱ ἐξ Ἀθηνῶν λοιπὸν προερχόμενοι Ἴωνες, ἐξ αἵματος συγγενεῖς τῶν Ἀθηναίων, ἐποικήσαντες τὴν νῆσον Ἄνδρον, γίνονται Ἄνδριοι, ἀποτελοῦντες τώρα νέαν κοινωνίαν, ἐξ αἵματος μὲν συγγενῆ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶνε πλέον Ἀθηναῖοι. Τὰς σχέσεις ἐφεξῆς τῆς Ἄνδρου καὶ τῶν Ἀθηνῶν ρυθμίζουν νέοι παράγοντες· πλὴν τῆς συγγενείας αἵματος βαθμηδὸν ὑπεισέρχονται οἱ παράγοντες, ναυτικὴ συμμαχία Ἀθηνῶν καὶ Ἄνδρου καὶ κυριαρχία ἀθηναϊκὴ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ἀλλ' ὄχι ὅμως καὶ ἀντιστρόφως, ἔτι δὲ καὶ φυσικὴ ἕλξις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῆς νήσου Ἄνδρου, ὅθεν προέρχεται ἡ πνευματικὴ ἐπίδρασις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου. Περὶ τῶν τριῶν τούτων παραγόντων θὰ πραγματευθῶ ἀμέσως κατὰ σειράν.

Α΄) Αἰτία νὰ συνδεθοῦν αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῆς Ἄνδρου ἐν ὥρᾳ κινδύνου διὰ συμμαχικῶν δεσμῶν, ἢ καὶ ἐπιβολῆς ἐν τέλει κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ὑπῆρξαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι κατὰ τῆς Ἑλλάδος 500—479 π. Χρ. Διότι οἱ Ἕλληνες διὰ νὰ ἐκδιώξουν ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον τοὺς Πέρσας καὶ διὰ νὰ ἀναλάβουν ἐπιθετικὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν ὠργάνωσαν τὴν λεγομένην ναυτικὴν συμμαχίαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ὅμως μετετράπη εἰς κυριαρχίαν τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῶν συμμάχων των, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Ἄνδριοι. Ἡ ἀποτυχία δηλαδὴ τῆς Ἰωνικῆς, κατὰ τῶν Περσῶν, ἐπαναστάσεως τοῦ ἔτους 500 π. Χρ., διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ἴωνες, αἱ Ἰωνικαὶ δηλ. ἀποικίαι ἐπὶ τῆς Μ. Ἀσίας, ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ ἐλευθερίας των, οἱ δὲ Ἕλληνες τῆς μητροπόλεως ὀλίγον εἰς αὐτὴν συμμετέσχον, διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἴωνας, ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἀθηναίων διὰ νὰ ἴδουν ποία τύχη τοὺς ἀνέμενεν ἐκ τῆς ἔχθρας τῶν Περσῶν. Οἱ Ἐρετριεῖς τῆς Εὐβοίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκ τῶν Ἰώνων τῆς μητροπόλεως, διότι ὑπεστήριξαν τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, ἔπρεπεν, ἀπὸ Περσικῆς ἀπόψεως, δι' ἐκδίκησιν, νὰ τιμωρηθοῦν. Τοῦτο ὅμως ὑπῆρξε μόνον πρόσχημα διὰ τὴν θεμελίωσιν μιᾶς περσικῆς ἐπιβολῆς ἐπὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἴδε Ἡροδότου 6, 44, 94—7, 138. Ἔτσι ἤρχισαν οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 480, οἱ Ἕλληνες, ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἀπεφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ τοὺς ὁποίους ὀνομαστικῶς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος 8, 42—49, εἰς τὸ στενὸν τῆς

Σαλαμῖνος, μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των, κατενίκησαν, χάρις εἰς τὴν μεγαλοφυᾶ στρατηγικὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, τὸν Περσικὸν στόλον τοῦ Ξέρξου. Ποῖα γεγονότα ἐπηκολούθησαν τὴν νίκην τῆς Σαλαμῖνος σχετικῶς μὲ τὴν Ἄνδρον; Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον Η' 111 οἱ Ἕλληνες ἀποφασίσαντες νὰ μὴ καταδιώξουν φεύγοντα τὸν Περσικὸν στόλον, πέρα τῆς Ἄνδρου, καὶ νὰ μὴ διαλύσουν τὰς Περσικὰς γεφύρας τοῦ Ἑλλησπόντου, ἦλθαν κατὰ τῆς Ἄνδρου μὲ ἐχθρικὰς διαθέσεις «τὴν Ἄνδρον περικατέατο ἐξελεῖν ἐθέλοντες». ἆρά γε διότι οἱ Ἄνδριοι ἐμήδισαν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος Η' 112; ἤτοι διότι παραδοθέντες συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν Περσῶν κατὰ τῆς πατρίδος των Ἑλλάδος; Ποία ἦτο τότε ἡ ἔννοια τοῦ μηδισμοῦ; Τὴν ἔννοιαν τοῦ μηδισμοῦ εἶχαν καθορίσει οἱ Ἕλληνες τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Περσῶν. Κατὰ ταύτην θεωροῦνται μηδίζοντες ὅσοι Ἕλληνες παρεδόθησαν εἰς τοὺς Πέρσας μὴ ἀναγκασθέντες· ἤτοι, ἄνευ ἀντιστάσεως, (ἂν καὶ οἱ Καρύστιοι ἐπὶ Δαρείου κατ' ἀρχὰς ἀντιστάντες ἐθεωρήθησαν ὅμως μηδίζοντες, Ἡροδ. 6, 99), Ἡροδ 7, 132 «ἐπὶ τούτοισι (τοῖς μηδίζουσι) οἱ Ἕλληνες ἔταμον ὅρκιον (δηλ· ἐνόρκως συνεφώνησαν) οἱ τῷ βαρβάρῳ πόλεμον ἀειράμενοι. Τὸ δὲ ὅρκιον ὧδε εἶχε· ὅσοι τῷ Πέρσῃ ἔδοσαν σφέας αὐτοὺς Ἕλληνες ἐόντες, μὴ ἀναγκασθέντες· καταστάντων σφι εὖ τῶν πρηγμάτων, τούτους δεκατεῦσαι, (ἤτοι νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ αὐτοὺς τὸ δέκατον τῶν κτημάτων των), τῷ ἐν Δελφοῖσι θεῷ». Οἱ Ἄνδριοι, εἶνε ἀληθές, δὲν συνεπολέμησαν μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας τῆς ἀντιστάσεως, οὔτε εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀρτεμισίου, οὔτε εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, ἀλλ' ἠκολούθησαν τοὺς Πέρσας, ὡς τοῦτο ἔπραξαν καὶ ἐπὶ Δαρείου. Διὰ τοῦτο ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος τοὺς χαρακτηρίζει ὡς μηδίζοντας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠπείλησαν αὐτοὺς οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων; Τοῦτο δέχεται ὁ Bengtson, gr. Gesch. 161 ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἀπέβλεπαν εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν μηδισάντων. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Ἡροδότου, ὅταν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι συνεπολέμησαν ἐν Σαλαμῖνι ὑπὸ τὸν ναύαρχον Εὐρυβιάδην, καταδιώκοντες, μετὰ τὴν ναυμαχίαν, τὸν Περσικὸν στόλον, ἔφθασαν πρὸ τῆς Ἄνδρου, ἐπεχείρησαν νὰ πολιορκήσουν τὴν μόνην πόλιν αὐτῆς, σήμερον Παλαιόπολην, καὶ νὰ καταλάβουν αὐτήν. Διατί αὐτὴ ἡ ἐχθρότης καὶ ἀπειλὴ τῶν στρατηγῶν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Ἄνδρου; Ἆρά γε λόγῳ τοῦ μηδισμοῦ τῶν Ἀνδρίων; ἢ διότι ἠρνήθησαν νὰ δώσουν χρήματα; Ὁ Ἡρόδ. 8, 111 χωρὶς ν' ἀναφέρῃ τὸν μηδισμόν, λέγει ὅτι ἡ ἐχθρότης ἐξεδηλώθη, διότι οἱ Ἄνδριοι ἠρνήθησαν νὰ δώσουν χρήματα, τὰ ὁποῖα ἐζήτησεν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Θεμιστοκλῆς. Ἀλλ' ἆρά γε πρὸς ἴδιον ὄφελος;

Ἐπειδὴ τὸ αἴτημα τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους δὲν ἔγινε «λάθρῃ τῶν ἄλλων στρατηγῶν», ὡς ρητῶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ ἀργυρολογίας ἐκ τῶν ἄλλων νήσων ὅσαι ἐμήδισαν, ἔπεται ὅτι εἰς τὴν Ἄνδρον τὸ αἴτημα τοῦ Θεμιστοκλέους ἔγινε, κατ' ἐξαίρεσιν, πρὸς ὄφελος ὅλης τῆς ἀντιστάσεως. Πάντες οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀντιστάσεως ἀπὸ συμφώνου ἐν τούτοις ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Παλαιουπόλεως. Τὸ αἴτημα ὅμως τῶν χρημάτων ἐπρόβαλε μόνος ὁ Θεμιστοκλῆς, ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ἔχων ὅμως μεγίστην ἐκτίμησιν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἓν αἴνῃ μεγίστῃ τῶν στρατηγῶν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ἐνταῦθα δηλαδὴ δύο ἐνέργειαι εἶνε διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων· ἡ μία εἶνε ἡ ἀπὸ συμφώνου ἀπειλὴ τῶν στρατηγῶν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Ἄνδρου· ἡ ἄλλη εἶνε ἡ αἴτησις χρημάτων ὑπὸ Θεμιστοκλέους, ἀλλ' ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν. Ἡ ἀπειλὴ αὐτὴ ἆρά γε ἔγινεν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀντιστάσεως, Ἡροδ. 7, 132, περὶ δεκατεύσεως τῶν μηδισάντων; Κατὰ ταύτην ἐνόρκως εἶχαν συμφωνήσει οἱ Ἕλληνες τῆς ἀντιστάσεως νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς μηδίσαντας τὴν καταβολὴν τῆς δεκάτης ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος. Εἰς τὴν Ἄνδρον τὴν ἐπιβολὴν τῆς δεκάτης ἐζήτησεν ὁ Θεμιστοκλῆς; Ἀλλ' οὐδὲν σχετικὸν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον περὶ τῶν μηδισάντων νησιωτῶν. Ἄρα οἱ Ἕλληνες τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πρῶτον λόγον ζητοῦν ἀπὸ τοὺς Ἀνδρίους χρήματα τῆς δεκάτης καὶ μετὰ τὴν ἄρνησιν τῶν Ἀνδρίων προβαίνουν εἰς πολιορκίαν τῆς Παλαιουπόλεως, ὅπως ἐξανσγκάσουν αὐτοὺς εἰς τὴν καταβολὴν τῶν χρημάτων Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ τὸ ἀνέκδοτον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναγραφόμενον· ὅτι δηλ. ὁ Θεμιστοκλῆς, εἴτε ὡς ὁ νικητὴς τῶν Περσῶν, εἴτε ὡς ἐξ αἵματος συγγενὴς τῶν Ἀνδρίων, ἐπρόβαλεν εἰς τοὺς Ἀνδρίους ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦλθαν εἰς τὴν Ἄνδρον ἔχοντες μαζί των δύο μεγάλους θεούς, τὴν Πειθὼ καὶ τὴν Ἀνάγκην, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Ἄνδριοι φρονίμως ἀντέταξαν τοὺς δύο ἀχωρίστους τὴν νήσου των θεούς, τὴν Πενίαν καὶ τὴν Ἀμηχανίαν, συγκεκριμένως δὲ ὅτι εἶνε γεωπεῖναι. Εἰς ὁμοίαν ἐνέργειαν δὲν εἶχε προβῆ τὸ 490, ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς κατὰ τῆς Ἄνδρου, καὶ ὁ Μιλτιάδης κατὰ τῆς Πάρου, ὡς μηδισάσης, Ἡροδ. 6, 132; καὶ τὸ 479 οἱ Ἕλληνες τῆς ἀντιστάσεως ὑπὸ τὸν Παυσανίαν ἀπὸ συμφώνου δὲν ἐπῆλθαν κατὰ τῶν Θηβῶν, ἐκζητοῦντες νὰ παραδώσωσιν οἱ Θηβαῖοι τοὺς μηδίσαντας, παρὰ τῶν ὁποίων ἐν τέλει ὁ Παυσανίας ἐδέχθη χρήματα, Ἡροδ. 9, 87 ἑ.; Ἄρα εἰς περιπτώσεις μηδισμοῦ ἐπεβάλλετο ὡς ποινὴ ἡ δεκάτευσις. Ἡ προβολὴ τῆς πενίας τῶν Ἀνδρίων κατὰ τὸ ἔτος 480 π. Χρ. δὲν ἀπέχει

ἀπὸ τὴν ἔκφρασιν τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος τῆς νήσου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην· διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους 507—393 π Χρ. εὑρίσκομεν πράγματι μέγα κενὸν εἰς τὴν νομισματοκοπίαν τῆς Ἄνδρου, ἀντιστοιχοῦν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Περσικῶν πολέμων, ἐξαιρουμένης τῆς περιόδου ἀπὸ τοῦ 478 κ.ἑ., ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέβαλαν εἰς τὴν Ἄνδρον τὸ ἴδιον αὐτῶν νόμισμα, Δ. Πασχάλη, ἐν Διεθν. Ἐφ. Νομισμ. Ἀρχ. 1, 346· ἔπαυσε δηλ. τότε, ἐφ' ὅσον σήμερον δυνάμεθα ἐκ τῶν περισωθένων νομισμάτων τῆς ἀρχαίας Ἄνδρου νὰ γνωρίζωμεν, ἡ νομισματοκοπία τῆς νήσου, τρανὴ ἔνδειξις τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς διαταραχῆς, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δαρείου καὶ ἑξῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι ἔφεραν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς Ἄνδρου, Ἡρόδ 7, 46, προκαλέσαντες τὴν πενίαν τῆς νήσου. Ἐν τούτοις οἱ Ἄνδριοι εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ἐπρόβαλαν ὅτι εἶνε γεωπεῖναι, ὅτι δηλ. ἔχουν ἀνεπάρκειαν γῆς πρὸς γεωργικὴν καλλιέργειαν καὶ βιοτικὴν ἐπάρκειαν, οὐδένα δὲ λόγον ἔκαμαν περὶ τῆς ναυτιλίας των, ἡ ὁποία τότε ἀργοῦσε. Συνάπτεται δὲ ἡ τοιαύτη ἐκνομος ἀργυρολογία τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου μὲ τὴν κακὴν φήμην, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὁ Θεμιστοκλῆς διὰ τὴν πλεονεξίαν του Ταύτην διεβίβασεν εἰς ἡμᾶς, διὰ τῶν αἰώνων, καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους 21. Τοῦ Πλουτάρχου μάλιστα ἡ ἐπίκρισις εἶνε πολὺ σφοδροτέρα· διότι οὗτος περιέλαβεν εἰς τὸν Βίον τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὰς κατηγορίας περὶ δεκασμοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους τοῦ Ῥοδίου ποιητοῦ Τιμοκρέοντος, ὅστις εἶχεν ἐπίσης κατηγορηθῆ ἐπὶ μηδισμῷ. Οὗτος διηγεῖται εἰς τὰ ποιήματά του πόσας διέπραξεν εἰς τὴν Ῥόδον ὁ Θεμιστοκλῆς ἀτασθαλίας, ὥστε νὰ ἀποκαλέσῃ τὸν Θεμιστοκλέα ψεύστην, ἄδικον καὶ προδότην. Πότε διεπράχθησαν αἱ ἀτασθαλίαι αὗται τῆς Ῥόδου; Διεπράχθησαν ἐν συνεχείᾳ τῆς ἀργυρολογίας, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ὁ Θεμιστοκλῆς τὸ 480 π. Χρ. ἐκ τῶν νήσων Πάρου, Καρύστου τῆς Εὐβοίας, ἢ καὶ τινων ἄλλων, «δοκέω δέ τινας καὶ ἄλλους δοῦναι χρήματα», λέγει ὁ Ἡρόδοτος, 8, 112;.

Ὁ Beloch, griech. Gesch., ἔκδ. Β΄, 2, 144 ἑ. λέγει περὶ τῆς διηγήσεως ταύτης τοῦ Τιμοκρέοντος τὰ ἑξῆς. Ἡ διήγησις, καθ' ἣν ὁ Θεμιστοκλῆς ἦλθεν εἰς Ἰάλυσον τῆς Ῥόδου καὶ προέβη ἐκεῖ εἰς πλείστας αὐθαιρεσίας, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀληθεύῃ μόνον ἀφ' ἧς ἡ Ἰάλυσος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ναυτικὴν πρώτην συμμαχίαν τῆς Δήλου, δηλαδὴ τῶν Ἀθηνῶν, ἤτοι τὸ ἐνωρίτερον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 477, πιθανῶς δὲ καὶ κατὰ ἓν τῶν ἑπομένων ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη διήγησις τοῦ Πλουτάρχου, Θεμιστοκλ. 21, «Ἦν δὲ καὶ τοῖς συμμάχοις (ὁ Θεμι-

στοκλῆς) ἐπαχθὴς περιπλέων τε τὰς νήσους καὶ χρηματιζόμενος ἀπ' αὐτῶν», ἤτις ὁμιλεῖ περὶ τῶν Κυκλαδιτῶν, ὡς συμμάχων τῶν 'Αθηναίων, νοεῖται μόνον ὡς ἀπὸ τοῦ ἔτους 477. Περὶ τῶν χρονολογιῶν ὅμως γενικῶς ἀδιαφορεῖ ὁ Πλούταρχος, λέγει ὁ Beloch. 'Αλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Beloch δὲν φαίνεται ὀρθή. Διότι τὴν ὀργάνωσιν τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας οἱ 'Αθηναῖοι ἀνέθηκαν εἰς τὸν 'Αριστείδην, κατὰ τὸν 'Αριστ. 'Αθην. πολιτ. 23, καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ἀκριβῶς ἕνεκα τῶν ἐλαττωμάτων του τῆς βίας καὶ φιλοχρηματίας του. "Ωστε μετὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς πρώτης συμμαχίας τὸ 487/7 ἀποκλείεται ἀ δεχθῶμεν δρᾶσιν τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς 'Ρόδον πλήρη ἀτασθαλιῶν. Διὰ τοῦτο τὰ γεγονότα τῆς 'Ρόδου χρονολογικῶς πρέπει νὰ τὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὰ ἔτη 480—479, ὡς ἐν συνεχείᾳ διαπραχθέντα, μετὰ τὴν ἀπόπειραν κατὰ τῆς "Ανδρου, «λάθρῃ τῶν ἄλλων στρατηγῶν» τῆς ἀντιστάσεως. 'Ερχόμεθα τώρα εἰς ἐξέτασιν τῆς συμμετοχῆς τῶν 'Ανδρίων εἰς τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν.

Τὰ περὶ συμμετοχῆς τῶν 'Ανδρίων εἰς τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν κυρίως μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνουν τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς συμμαχίας. Οὕτω ἐν τῇ νέᾳ συλλογῇ αὐτῶν The Athenian Tribute Lists, 1939 Τόμ. Α' σελ. 230, οἱ "Ανδριοι ἀναγράφονται ὡς εἰσφέροντες τοὺς ἑξῆς φόρους εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας: ἔτους 451/0 τάλαντα ΧΗΗ ἤτοι δώδεκα, ἔτους 450/49 ΓΗ ἤτοι ἕξ, ἔτους 448/7 ὡσαύτως ἕξ, ἔτους 447/6 ἕξ ὡσαύτως, ἔτους 444/3 ἕξ ὡσαύτως, ἔτους 443/2 ἕξ ὡσαύτως, ἔτους 44?/1 ὡσαύτως, ἔτους 441/0 ὡσαύτως, ἔτους 440/39 ὡσαύτως. Ὁ κατάλογος τῶν φόρων τοῦ ἔτους 435/4 εἶνε ἀμφίβολον ἂν ἀναγράφῃ 'Ανδρίους κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἰδὲ αὐτόθι σελ. 443. "Ετους περαιτέρω 433/2 ὡσαύτως, ἤτοι τάλαντα ἕξ, ἔτους 430/29 ὡσαύτως, ἔτους 429/8 ὡσαύτως, ἔτους 425/4 τάλαντα δεκαπέντε, ἔτους 422/1—. "Ητο δὲ τὸ τάλαντον τῆς καταβολῆς τῶν φόρων ἀττικοῦ σταθμητικοῦ κανόνος, μέχρι τοῦ ἔτους 454, ἰσοδύναμον πρὸς 6000 ἀρχαίας δραχμάς. Τὸ πρῶτον ὅμως τιθέμενον περὶ τῆς "Ανδρου ζήτημα εἶνε, πότε ἡ "Ανδρος εἰσῆλθεν εἰς τὴν συμμαχίαν; Αὕτη ἡ συμμαχία ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τῶν 'Ελλήνων τῆς ἀντιστάσεως, «τῶν περὶ τὴν 'Ελλάδα τὰ ἀμείνω φρονεόντων», οἵτινες τὸ 480 ἐπεδίωξαν πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ Ξέρξου, «ὡς δεινῶν ἐπιόντων ὁμοίως πᾶσι "Ελλησι», νὰ συμπήξουν ἕνωσιν, συνασπισμὸν ἐν πολέμῳ, διαρκέσασαν ἀπὸ τοῦ 480 μέχρι τοῦ 478. Τὴν ἕνωσιν ταύτην, διὰ νὰ συνεχισθῇ ἐπιθετικὸς κατὰ τῶν Περσῶν

πόλεμος, διεδέχθη ἡ πρώτη ναυτικὴ συμμαχία, τῆς ὁποίας, κατ' ἀπαίτησιν τῶν συμμάχων, ἡ ἡγεμονία περιῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰσῆλθεν ἄρά γε ἡ Ἄνδρος ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἱδρύσεως τῆς συμμαχίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 478/7 π. Χρ.; ἢ εἰσῆλθε πολὺ βραδύτερα; Βεβαίως ἡ πρώτη διασωθεῖσα μνεία τῆς Ἄνδρου εἰς τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους εἶνε μόνον τοῦ ἔτους 451/0, The Lists, 3, 197· ἀλλὰ περὶ τῶν προηγουμένων εἴκοσι ἑπτὰ ἐτῶν οὐδεμία διεσώθη εἴδησις περὶ τῆς Ἄνδρου. Ὁ Saucius ἐφρόνει ὅτι ἡ Ἄνδρος δὲν εἶχεν εἰσέλθει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν συμμαχίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ παρέμενεν ἐπὶ μακρὸν ἔξω τῆς ναυτικῆς συμμαχίας, λόγῳ τῆς μεγάλης τότε ἐπιβολῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Πρέπει ὅμως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι, μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ 480 Θεμιστοκλέους καὶ Ἀνδρίων, ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε μεταβληθῆ καὶ τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ διευκολύνῃ τὴν νῆσον. Ἡ δημοτικότης καὶ τὸ ἀξίωμα εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις εἶχεν ἐκβιάσει τὴν Ἄνδρον, μετὰ τὸ 479 ἤρχισε νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν της. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινεν ἀμέτοχος τῆς νέας μεγάλης ἐξορμήσεως τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ἔτους 487/7, πρὸς ἵδρυσιν τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας, τὴν ὁποίαν ὠργάνωσεν ἀντὶ τοῦ Θεμιστοκλέους ὁ Ἀριστείδης. «Προσέταξαν, τότε, (αὐτῷ οἱ σύμμαχοι) χώραν τε καὶ προσόδους ἐπισκεψάμενον ὁρίσαι τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ καὶ δύναμιν» Πλουταρχ. Ἀριστ. 25. Ἐπετέλεσε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Ἀριστείδης δικαίως. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἀθην. πολιτ. 23 λέγει· «καὶ τοὺς φόρους οὗτος ὁ (Ἀριστείδης) ἦν ὁ τάξας ταῖς πόλεσι τοὺς πρώτους, ἔτει τρίτῳ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν (ἔτους 480 π. Χρ.) ἐπὶ Τιμοσθένους ἄρχοντος· καὶ τοὺς ὅρκους ὤμοσε τοῖς Ἴωσιν ὥστε τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν εἶναι καὶ φίλον». Νέοι πολιτικοὶ ἄνδρες ἀναφαίνονται τότε μετὰ τὸν Θεμιστοκλέα εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Κίμων. Διηυκόλυνε τοῦτο τοὺς Ἀνδρίους διὰ νὰ γίνουν δεκτοὶ εἰς τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν. Τότε λοιπόν, κατὰ τὸν Θουκυδ. 1, 96, «παραλαβόντες οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἡγεμονίαν... ἔταξαν ἅς τε ἕδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα, πρὸς τὸν βάρβαρον (ἤτοι κατὰ τῶν Περσῶν), καὶ ἃς νέας». Ἂν λοιπὸν οἱ Ἄνδριοι συμμετεῖχαν τῆς ναυτικῆς συμμαχίας ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ναυτικῆς συμμαχίας, ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς, ὡς εἶνε πολὺ πιθανόν, κατὰ δὲ The Lists 3, 189 βέβαιον, ὅτι ἡ Ἄνδρος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν τὸ ἔτος 478/7, εἶνε ἄδηλον εἰς ποίαν εἰσφορὰν οἱ Ἄνδριοι ὑπεβάλλοντο· ὑπεχρεοῦντο νὰ εἰσφέρουν πλοῖα καὶ ἄνδρας, ὡς ἄλλοι σύμμαχοι, ἢ μόνον χρήματα; Ἡ ὀργάνωσις τῆς ναυτικῆς συμμαχίας ὑπέστη βεβαίως,

ἀπὸ τοῦ 478—4[0]4 ἔτος, καθ' ὃ ἔληξεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, μεταβολάς. Οὕτω ἐπὶ Περικλέους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Αριστείδου τὸ 458 καὶ τοῦ Κίμωνος τὸ 449, πάντα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας κατέβαλαν μόνον χρήματα, Πλουτάρχου Περικλῆς 12, Θουκυδ. 1, 19. Καὶ ἔχομεν τὴν ἀπόδειξιν τούτου ὡς πρὸς τὴν εἰσφορὰν τῆς Ἄνδρου ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν φόρων, ἰδὲ ἀνωτέρω.

'Ακολουθοῦντες τὸ διάγραμμα ὀργανώσεως τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας, ὡς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου κυρίως 1, 96 ἑ. διεσώθη, ἐν μέρει δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Βίῳ 'Αριστείδου 24—25, βλέπομεν ὅτι, ὡς καὶ περὶ ἄλλων μελῶν τῆς συμμαχίας, 1) ἀγνοοῦμεν ἂν ἡ Ἄνδρος ἐξ ἀρχῆς τῆς εἰσόδου εἰς τὴν συμμαχίαν ὑπεχρεοῦτο νὰ εἰσφέρῃ εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς συμμαχίας μόνον χρήματα, τὸν λεγόμενον φόρον, ἢ μόνον πλοῖα. Ἐν προκειμένῳ ὁ Πλούταρχος ὁμιλεῖ περὶ εἰσφορᾶς τῶν συμμάχων μόνον εἰς χρήματα. Τοῦτο δὲ πράγματι ἔγινεν ἐπὶ Περικλέους, Πλουτ. Περικλ. 12. 2) ἂν ἡ Ἄνδρος εἰσελθοῦσα εἰς τὴν συμμαχίαν ὡς αὐτόνομον μέλος αὐτῆς κατήνεγκεν ὑπήκοος τῶν 'Αθηναίων, ὡς ἄλλοι σύμμαχοι, καὶ πότε τοῦτο ἔγινε. 3) ἂν ἡ Ἄνδρος ἔδειξε δυστροπίαν εἰς τὴν καταβολὴν φόρου ἢ εἰσφορὰν πλοίων, καὶ πότε. 4) ἂν ἡ Ἄνδρος ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῆς συμμαχίας, ὡς ἄλλοι, καὶ πότε. 5) ἂν οἱ Ἄνδριοι παρηκολούθησαν τοὺς 'Αθηναίους, ὡς ἡγεμόνας τῆς ναυτικῆς συμμαχίας, (ἂν εἶχαν τοιαύτην ὑποχρέωσιν), εἰς τὰς ἀποδήμους ἐκστρατείας των, ὡς ὑπὸ τὸν Κίμωνα τὸ 466—465 κατὰ τῶν Περσῶν εἰς Καρίαν καὶ Λυκίαν τῆς Μικρᾶς 'Ασίας· ἢ τὸ ἔτος 464 καὶ 463 κατὰ τῆς Θάσου· ἢ τὸ 460 κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὴν Φοινίκην καὶ Αἴγυπτον· τὸ 455 κατὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου· ἢ τὸ 454 κατὰ τῶν δυτ. παραλίων τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος· ἢ τὸ 447 κατὰ τῆς ἀποστατησάσης μέχρι τοῦδε συμμάχου Εὐβοίας. Μόνον ἀπὸ τὰς διασωθείσας ἀρχαίας ἐπιγραφὰς μανθάνομεν διὰ πρώτην φορὰν ὅτι ἡ Ἄνδρος εἶνε τὸ 451/0 μέλος τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας. Εἰς δὲ τά, ὡς ἄνω, τιθέμενα ἐρωτήματα σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς: 1) ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις, ὡς ἀνωτέρω εἴδαμεν, τῆς Ἄνδρου, ἕνεκα τῶν Περσικῶν πολέμων, δὲν ἦτο καλή· διὰ τοῦτο ἀποκλείεται ὅτι θὰ εἰσέφερε χρήματα ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ναυτικῆς συμμαχίας. Βραδέως ὅμως, λόγῳ τῆς κατὰ θάλασσαν ἀσφαλείας ἀπὸ τοῦ 478, ἡ ναυτιλία της θὰ ἀνελάμβανε δυνάμεις. 'Ο Schwahn ἐν P. Wiss. R. E., 39, 546 θεωρεῖ ἀναμφίβολον ὅτι ἑκάστη σύμμαχος πόλις ὑπεχρεοῦτο νὰ εἰσφέρῃ στρατιώτας τῆς ξηρᾶς. Τοῦτο θὰ ἴσχυε καὶ περὶ τῆς Ἄνδρου, καθ' ὅσον δὲν εἰσέφερε χρήματα. 2) 3) 4) 'Αναμφιβόλως ἡ Ἄνδρος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν, ὡς οἱ ἄλλοι

σύμμαχοι, ἀφ' ἧς ἀντὶ πλοίων εἰσφέρει χρήματα, διὰ συνθήκης, ἥτις καθώριζε τὸν φόρον P. Wiss. R. E. 39, 546. 5) Ἠκολούθησαν οἱ Ἄνδριοι ὡς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς ἀποδήμους ἐκστρατείας των, πλὴν τῆς εἰς Σικελίαν; Κατὰ τὸν Schwahn ἔνθ' ἀνωτ. τοιαύτη ἀπαίτησις τῶν Ἀθηναίων δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐκπληρωθῇ.

Β') Ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Καλλίου τοῦ ἔτους 449 βαθμιαίως ἡ προεδρεία τῶν Ἀθηνῶν ἐντὸς τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας μετετράπη εἰς κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν συμμάχων πόλεων. Εἰς τὴν μετατροπὴν ταύτην συνετέλεσεν ἡ μεταφορὰ τοῦ ταμείου τῆς συμμαχίας τὸ 455/4 ἐκ Δήλου εἰς Ἀθήνας. Κυριολεκτικῶς συνεπληρώθη ἡ ὑποταγὴ τῶν τέως συμμάχων τῶν Ἀθηναίων ὅταν τὸ 454/3, ὑπὸ τὴν δυσμενῆ ἐντύπωσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠττήθησαν ἐν Αἰγύπτῳ Θουκυδ. 1, 109—110, τὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς ναυτικῆς συμμαχίας, τὸ ἐν Δήλῳ μετεφέρθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ μεταφορὰ αὕτη τοῦ ταμείου εἰς Ἀθήνας ἀπετέλεσε τὸ ὅριον πέρα τοῦ ὁποίου ἡ τέως συμμαχία μετεβλήθη εἰς κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν συμμάχων τὴν τότε ὀνομασθεῖσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο κυρίως φαίνεται ἐκ τοῦ Θουκυδ. 2, 63 ἔνθα ὁ Περικλῆς εἶπε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους «(εἰκὸς) ἀγωνίζεσθαι καὶ περὶ ἀρχῆς στερήσεως... τυραννίδα γὰρ ἤδη ἔχετε αὐτήν». Καὶ ὁ Ἀριστοφ. Ἱππ. 1111 λέγει· «ὦ δῆμε, καλὴν γ' ἔχεις ἀρχήν, ὅτε πάντες ἄνθρωποι δεδίασι σ' ὥσπερ ἄνδρα τύραννον». Τότε τῶν ὑποτελῶν πόλεων τὸ πολίτευμα καὶ ἡ διοίκησις περιωρίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Κατ' ἐξαίρεσιν μόνον ἐπέτρεψαν εἰς ὑποτελεῖς πόλεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθερίαν περὶ τὸ πολίτευμα καὶ τὴν διοίκησιν. Εἰς πολλὰς ὑποτελεῖς ἀπέστελλαν Ἐπισκόπους ἤτοι ἐπόπτας τῶν πόλεων. Ἡ ἀπέστελλαν ἄρχοντα μὲ δικαιοδοσίαν δημάρχου, IG I Suppl. 51 στίχ. 45 «τοὺς ἄρχοντας τοὺς Ἀθηναίων οἱ ἂν ἑκάστοτε ἄρχοσι ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς τῶν συμμάχων». Ἀλλὰ καὶ ἡ δικαστικὴ δικαιοδοσία τῶν ὑποτελῶν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον περιωρίζετο. Κατὰ τὴν Ξενοφ. Ἀθην. Πολιτ. 1, 16 «(οἱ Ἀθηναῖοι) τοὺς συμμάχους ἀναγκάζουσι πλεῖν ἐπὶ δίκας Ἀθήναζε», ἐπὶ ἰδιωτικῶν δικῶν. Τέλος τῶν ὑποτελῶν ἀφῆρεσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπῆς· ἢ ἐπέβαλαν εἰς αὐτὰς τὸν Ἀθηναϊκὸν νομισματικὸν κανόνα. Busolt, griech. Statenkunde 2, 1354 ἑ. Ἡ ἐν Δήλῳ συνερχομένη κοινὴ σύνοδος τῶν συμμάχων ἔπαυσε νὰ συνέρχεται εἰς τὸ μέλλον. Ἡ Ἄνδρος ἐξηκολούθησε μὲν νὰ καταβάλλῃ εἰς τὴν συμμαχίαν εἰς χρῆμα τὸν φόρον της, ὡς ἐκ

τῶν ἀνωτέρω τοῦτο φαίνεται σελ. 24. Παραδόξως ὅμως τὸ ἔτος 425/4 κατέβαλεν ηὐξημένον φόρον τάλαντα 15, ἀντὶ τῶν ἕως τότε 6. Ἴσως τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος τότε ἐμειώθη, Saucius σ. 64. Ἐπὶ πλέον δὲ βλέπομεν ὅτι τὸ 425 εἰσφέρει εἰς τὴν συμμαχίαν πλὴν τῶν χρημάτων καὶ πλοῖα κατὰ τὴν στρατείαν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς Κορινθίας Θουκυδ. 4, 42, «ἠκολούθουν δὲ καὶ τῶν συμμάχων Μιλήσιοι καὶ Ἄνδριοι καὶ Καρύστιοι». Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν συμφωνεῖ μὲν πρὸς τὰ Θουκ. 1, 96 ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν οἱ Ἀθηναῖοι «ἔταξαν ἃς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα... καὶ ἃς ναῦς», συμφωνεῖ ὅμως πρὸς τὰ Θουκ. 1. 19 «Ἀθηναῖοι ναῦς τε τῶν πόλεων τῷ χρόνῳ παρέλαβον, πλὴν Χίων καὶ Λεσβίων καὶ χρήματα τοῖς πᾶσι ἔταξαν φέρειν». Πότε ἡ Ἄνδρος κατέστη ὑπήκοος τῶν Ἀθηνῶν; Τοῦτο βεβαιώνει ὁ Θουκυδ. 7, 57 ὅπου ἀπαριθμεῖ τοὺς στρατευθέντας ἐπὶ Σικελίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων τὸ 415 π. Χρ. «Τῶν μὲν ὑπηκόων καὶ φόρου ὑποτελῶν τῶν Ἀθηναίων, Ἐρετριεῖς καὶ Χαλκιδεῖς καὶ Στυρῆς καὶ Καρύστιοι ἀπ' Εὐβοίας ἦσαν, ἀπὸ δὲ νήσων Κεῖοι καὶ Ἄνδριοι καὶ Τήνιοι». Ἐνῷ λοιπὸν ἡ Ἄνδρος τὸ 425 ἦτο σύμμαχος τῶν Ἀθηνῶν, τὸ 415 εἶχε περιέλθει εἰς θέσιν ὑποτελείας τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεστάτησε δὲ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἡ Ἄνδρος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν τοῦ ἔτους 413, ἐν ἔτει 411.

Δύο χωρία τοῦ Διοδώρου ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ Πλουτάρχου ἀφ' ἑτέρου θὰ ἠδύναντο ἐν συνδυασμῷ νὰ διευκρινήσουν τὸ θέμα πότε ἡ Ἄνδρος περίπου εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ μὲν Διόδωρος διηγεῖται τὰ ἑξῆς ἐν 11, 88, 3.

«Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσικράτους... Περικλῆς ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς ἀποβὰς εἰς Πελοπόννησον ἐδήωσε τὴν τῶν Σικυωνίων χώραν. Ἐπεξελθόντων δ' ἐπ' αὐτὸν τῶν Σικυωνίων παν-δημεὶ καὶ μάχης γενομένης, ὁ Περικλῆς νικήσας καὶ πολλοὺς κατὰ τὴν φυγὴν ἀνελὼν κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς πολιορκίαν. Προσβολὰς δὲ ποιούμενος τοῖς τείχεσι καὶ μὴ δυνάμενος ἑλεῖν τὴν πόλιν, ἔτι δὲ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀποστειλάντων βοήθειαν τοῖς πολιορκουμένοις ἀνέζευξεν ἐκ τῆς Σικυῶνος. Εἰς δὲ τὴν Ἀκαρνανίαν πλεύσας καὶ τὴν τῶν Οἰνιαδῶν χώραν καταδραμὼν καὶ λαφύρων πλῆθος ἀθροίσας, ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλθὼν εἰς Χερρόνησον χιλίοις τῶν πολιτῶν κατεκληρούχησε τὴν χώραν. Ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Τολμίδης ὁ ἕτερος στρατηγὸς εἰς τὴν Εὔβοιαν παρελθὼν χιλίοις πολίταις [ταύτην καὶ] τὴν τῶν Ναξίων γῆν διένειμε». Ὁ Διόδωρος ἐνταῦθα βεβαίως δὲν μνημονεύει τὴν Ἄνδρον, ἀλλ' ὁ Πλούταρχος τὴν ἀναφέρει.

Πῶς ἑρμηνεύει τὸ σημαντικὸν τοῦτο τοῦ Διοδώρου χωρίον ὁ Busolt ; Κατὰ τὸν Busolt ὁ Διόδωρος 11, 88, 3, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ὁλόκληρον τὸ κεφάλαιον τοῦ Ἐφόρου ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκεῖνος ἐπραγματεύετο περὶ τῶν δύο κατὰ θάλασσαν στρατειῶν τοῦ Περικλέους, ἤτοι κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ κατὰ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἐν συναρτήσει μὲ τὴν ἀποστολὴν κληρουχίας εἰς Χερρόνησον ἐπραγματεύετο συγχρόνως καὶ περὶ ἄλλων κληρουχιῶν, συνήνωσεν ὡς γενόμενα πάντα ταῦτα εἰς ἓν ἔτος. ἐπὶ ἄρχοντος Λυσικράτους. Ὅτι ὁ Ἔφορος πράγματι ἀμφοτέρας τὰς κατὰ θάλασσαν στρατείας τοῦ Περικλέους εἰς τὸ αὐτὸ κεφάλαιον ἐπραγματεύετο συνάγεται ἀπὸ τὸν παρὰ Πλουτ. Περικλ. 19 συνδυασμὸν τῶν γεγονότων, ὅπου ὁ Πλούτ. ἐχρησιμοποίησε τὸν Ἔφορον. Ἐὰν λοιπὸν τὴν εἰς Χερρόνησον στρατείαν ὁ Διόδωρος ἀφηγῆται ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἔτος, ὡς καὶ τὰς εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, οὐδαμῶς ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἱστορικὰ γεγονότα ἔγιναν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Τὸ «μετὰ ταῦτα» τοῦ Διοδώρου δυνατὸν νὰ σημαίνῃ πάροδον χρόνου πολλῶν ἐτῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Busolt χρονολογεῖ τὴν εἰς Χερρόνησον στρατείαν εἰς τὸ ἔτος 448 ἢ 447. Ἰδὲ Busolt, gr. Gesch. 3, 1, 412, 1.

Παρὰ τοῦ Παυσανίου περὶ τῶν εἰς Εὔβοιαν καὶ Νάξον κληρουχιῶν, αἵτινες εἶνε σχετικαὶ μὲ τὴν εἰς Ἄνδρον κληρουχίαν, μανθάνομεν. «Τολμίδης ὃς Ἀθηναίων ναυσὶν ἡγούμενος ἄλλους τε ἐκάκωσε καὶ Πελοποννησίων τὴν χώραν ὅσοι νέμονται τὴν παραλίαν, καὶ Λακεδαιμονίων ἐπὶ Γυθίῳ τὰ νεώρια ἐνέπρησε καὶ τῶν περιοίκων Βοιὰς εἷλε καὶ τὴν Κυθηρίαν νῆσον. Ἐς δὲ τὴν Σικυωνίαν ποιησάμενος ἀπόβασιν, ὡς οἱ δηοῦντι τὴν γῆν ἐς μάχην κατέστησαν, τρεψάμενος σφᾶς κατεδίωξε πρὸς τὴν πόλιν. Ὕστερον δὲ ὡς ἐπανῆλθεν ἐς Ἀθήνας, ἐσήγαγε μὲν ἐς Εὔβοιαν καὶ Νάξον Ἀθηναίων κληρούχους, ἐσέβαλε δὲ ἐς Βοιωτοὺς στρατῷ· πορθήσας δὲ τῆς γῆς τὴν πολλὴν καὶ παραστησάμενος πολιορκίᾳ Χαιρώνειαν, ὡς ἐς τὴν Ἀλιαρτίαν προῆλθεν, αὐτός τε μαχόμενος ἀπέθανε καὶ τὸ πᾶν ἤδη στράτευμα ἡττᾶτο». Ἰδὲ Παυσανίου 1, 27, 5.

Τὸ ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ εἶνε τὸ περὶ ἀθηναϊκῶν ἐν γένει κληρουχιῶν. Ὁ Περικλῆς δηλ. (490—429 π. Χρ.) διὰ νὰ δώσῃ πόρον ζωῆς εἰς τοὺς πενεστέρους τῶν Ἀθηνῶν ἀπέστελλεν ἐξ αὐτῶν κληρούχους εἰς χώρας συμμάχους, ἢ ὑπηκόους τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς ἐγκατάστασιν. Οὗτοι ἐλάμβανον κλήρους, (ἰδὲ περὶ τούτων κατωτέρω), ἐκ τῶν κτημάτων τῶν ὑπηκόων, ἐννοεῖται δὲ μὲ πόσην δυσφορίαν τῶν ἰθαγενῶν, ἐξηκολούθουν ὅμως νὰ εἶνε πολῖται τῶν Ἀθηνῶν. Ἐχρησίμευαν δὲ οὗτοι καὶ ὡς φύλακες τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν, ἐν περιπτώσει νεωτερισμοῦ τῶν ὑπηκόων. Παρὰ τοῦ Πλου-

τάρχου λοιπὸν Περικλ. 11 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τό, ὡς ἄνω, χωρίον τοῦ Διοδώρου, μανθάνομεν ὅτι ὁ Περικλῆς ἔστειλε καὶ εἰς τὴν Ἄνδρον κληρούχους, πρὸς ἐγκατάστασιν, 250, βεβαίως ὡς φύλακας κατὰ πάσης τυχὸν ἀποστασίας. «Πρὸς δὲ τούτοις χιλίους μὲν Περικλῆς ἔστειλεν εἰς Χερρόνησον κληρούχους, εἰς δὲ Νάξον πεντακοσίους, εἰς δὲ Ἄνδρον ἡμίσεις τούτων, εἰς δὲ Θράκην χιλίους Βισάλταις συνοικήσοντας, ἄλλους δ' εἰς Ἰταλίαν οἰκιζομένης Συβάρεως, ἣν Θουρίους προσηγόρευσαν». Ἡ χρονολόγησις τῶν γεγονότων τούτων, ἂν ἦτο βεβαία, θὰ καθώριζε πότε ἔγινεν ἡ κληρουχία τῆς Ἄνδρου. Ἐπὶ τούτου ὅμως αἱ γνῶμαι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν διίστανται. Ὁ μὲν Wilamowitz τὴν ἐκστρατείαν εἰς Χερρόνησον, Εὔβοιαν καὶ Νάξον ὁρίζει εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ θέρους τοῦ 453, ὡς καὶ ὁ Geyer τὴν τῆς Εὐβοίας, ὁ δὲ Busolt εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 447, τὴν δὲ κληρουχίαν τῆς Ἄνδρου κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 445· Busolt, griech. Gesch. 3, 1, 412 ἑ. Ὁ Saucius τὴν κληρουχίαν τῆς Ἄνδρου ἀνάγει εἰς χρόνον μικρὸν πρὸ τοῦ 450. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐπειδὴ ὁ στρατηγὸς Τολμίδης ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην τῆς Κορωνείας τὸ 447, ἡ ἀποστολή του εἰς τὰς κληρουχίας μὲν Εὐβοίας καὶ Νάξου θὰ ἔγινε πρὸ τοῦ ἔτους 447· ἕνα ἄλλο δὲ γεγονὸς ὑπεισέρχεται πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῆς κληρουχίας τῆς Ἄνδρου. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶνε ὅτι ὁ φόρος τῆς Ἄνδρου εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς συμμαχίας ἠλαττώθη αἴφνης εἰς τὸ ἥμισυ κατὰ τὸ ἔτος 450/49. Ἔχει ἆρά γε ἡ ἐλάττωσις τῆς εἰσφορᾶς τῆς Ἄνδρου σχέσιν τινὰ μὲ τὴν ἀποστολὴν κληρούχων Ἀθηναίων εἰς αὐτήν; Ὁ μὲν Busolt αὐτόθ. 3, 1, 416 σημ. 5 νομίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία σχέσις τῶν δύο γεγονότων· ὁ Saucius ἀποδέχεται τὴν δυνατότητα τῆς συσχετίσεως τούτων. Οἱ The Lists 3, 287 θεωροῦν σχεδὸν βεβαίαν τὴν συσχέτισιν· ἐγὼ δὲ θεωρῶ πιθανώτατον ὅτι χρονολογικῶς περίπου συνέπεσεν ἡ κληρουχία τῆς Ἄνδρου μὲ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ φόρου, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο μαζὶ ταῦτα γεγονότα προῆλθαν ἐκ μέσου μιᾶς γενικωτέρας τότε δημιουργηθείσης καταστάσεως ἐν Ἑλλάδι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 449—447. Καὶ τὰ γενικώτερα ταῦτα γεγονότα ἦσαν· πρῶτον, ὡς πρὸς τὸν ἐπιθετικὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ἡ ἐν ἔτει 460 μεγάλη νίκη παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν τῆς Παμφυλίας τοῦ Κίμωνος. Ἔκτοτε μέχρι τοῦ 410 π. Χρ. Περσικὸς στρατὸς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Περσικὸς στόλος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας δὲν ἐνεφανίσθη πλέον. Δεύτερον ἡ συνθήκη μεταξὺ Περσῶν καὶ Ἀθηναίων τοῦ 449 ἡ λεγομένη τοῦ Καλλίου. Τρίτον ἡ ἐν ἔτει 447 πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Κορώνειαν ὑπὸ συμμάχων τῆς ναυτικῆς συμμαχίας.

Ἡ συνθήκη ἐξ ἄλλου τοῦ Καλλίου τοῦ 449 π. Χρ., ἥτις τὸν πόλεμον καὶ τὸν κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν Περσῶν ἐξουδετέρωνεν εἶχε μεγάλην ἐπίπτωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τῆς ναυτικῆς συμμαχίας. Εἰς μεμονωμένους συμμάχους τῆς ναυτικῆς συμμαχίας εἶχεν ἐπιβάλει τὴν σκέψιν νὰ ἀπαλλαγοῦν τῆς καταπιεστικῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν τὸ πρῶτον ἡ εἰρήνη τοῦ Καλλίου, ἐν μέσῳ τῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ ἔτους 460, ἐπήνεγκεν ἐσωτερικὴν εἰς τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν μεταμόρφωσιν, ὥστε αὕτη μὲν νὰ γίνῃ Ἀρχὴ τῶν Ἀθηνῶν, οἱ δὲ σύμμαχοι ὑπήκοοι τῶν Ἀθηναίων. Ὡς φαίνεται, ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὡς χρονολογικῆς ἀφετηρίας, ἡ πληρωμὴ τῶν φόρων τῆς συμμαχίας ὑπὸ τῶν συμμάχων, ἢ γενικῶς ἀνεστάλη, ἢ μόνον ὑπό τινων τῶν συμμάχων κατεβάλλετο, ὡς λ.χ. ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων, Schwahn ἐν P. Wissowa R. E. 39, 546 ἑ. Τοῦτο εἶνε ἀδιάψευστον δεῖγμα περὶ τῆς ἐπιπτώσεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ συνθήκη τοῦ Καλλίου ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς συστάσεως τῆς συμμαχίας. Εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀνταπεκρίθη, ὡς συνέπεια, ὁ ἡγετικὸς ρόλος τοῦ ἀττικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ προώθησις τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν γραφὴν τῶν ἑταίρων τῆς ναυτικῆς συμμαχίας, Bengtson, gr. Geschichte, 1950, σ. 197. Ἰδὲ περὶ τούτου κατωτέρω.

Κατὰ ταῦτα, παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν λειτουργίαν τῆς ναυτικῆς συμμαχίας μεταβολήν, λόγῳ τῆς συνθήκης τοῦ Καλλίου, ἡ Ἄνδρος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων καταβάλλουσα τοὺς φόρους, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐφεξῆς καταβάλλει τὸ ἥμισυ, ἤτοι ἓξ τάλαντα ἀντὶ δώδεκα. Ποῖος ὁ λόγος τῆς τοιαύτης μειώσεως τοῦ φόρου; Ἡ μείωσις τοῦ φόρου σημαίνει ὅτι οἱ Ἄνδριοι συγκινηθέντες ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὴν γενικὴν ἀτμόσφαιραν τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καλλίου, κατὰ τὴν ὁποίαν σύμμαχοι τῆς ναυτικῆς συμμαχίας ἀνέστειλαν τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου, ἐζήτησαν μείωσιν τοῦ φόρου των· ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἥττης τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τολμίδην τὸ 447 π. Χρ. εἰς τὴν Κορώνειαν ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατῶν Βοιωτῶν, Λοκρῶν καὶ Εὐβοέων, (ἰδὲ περὶ ταύτης ἀνωτέρω), ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἡ Βοιωτία ἦτο μέλος τῆς ναυτικῆς συμμαχίας μετὰ καὶ τῆς Φωκίδος καὶ Λοκρίδος τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἡ ἥττα αὕτη ὑπῆρξε πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων. Ἐπηκολούθησαν δέ, κατὰ Θουκυδ. Ι, 114 «οὐ πολλῷ ὕστερον», ἡ ἀποστασία τῆς ἕως τότε συμμάχου Εὐβοίας καὶ τῶν Μεγάρων. Διὰ τοῦτο οἱ Ἄνδριοι ἐξακολουθοῦν μὲν νὰ εἶνε μέλη τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας, ἀλλὰ ζητοῦν καὶ ἐπιτυγχάνουν ἀπὸ τοῦ ἔτους 449, κατὰ τὰς ἐπιγραφάς,

μείωσιν τοῦ φόρου, κατὰ τὸ ἥμισυ· καὶ ἐφεξῆς δέ, λόγῳ τῆς κρισιμότητος τῆς θέσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν συνεχιζομένων ἀποστασιῶν, συνεχίζουν οἱ Ἄνδριοι τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου εἰς τὸ ἥμισυ. Τὴν κρισιμότητα τῆς θέσεως τῶν Ἀθηναίων ἐντὸς τῆς πρώτης ναυτικῆς συμμαχίας περιγράφει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης XII, 7 κατὰ τὰ ἔτη 449—447 πρὸ Χριστοῦ. Ἡ περιγραφὴ ἔχει οὕτω.

Διοδώρ. XII 7 (ἔτους 449—447 π. Χρ.) «Ἐπ' ἄρχοντος Ἀθήνησι Καλλιμάχου . . . κατὰ τὴν Ἑλλάδα, τεταπεινωμένων τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν ἐν Βοιωτίᾳ περὶ Κορώνειαν ἧτταν, ἀφίσταντο πολλαὶ τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων· μάλιστα δὲ τῶν κατοικούντων τὴν Εὔβοιαν νεωτεριζόντων. Περικλῆς δὲ αἱρεθεὶς στρατηγὸς ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Εὔβοιαν μετὰ δυνάμεως ἀξιολόγου καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἑστιαιῶν ἑλὼν κατὰ κράτος ἐξῴκισε τοὺς Ἑστιαιεῖς ἐκ τῆς πατρίδος· τὰς δ' ἄλλας καταπληξάμενος ἠνάγκασε πάλιν πειθαρχεῖν Ἀθηναίοις». Ἀλλ' ἤδη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἐξιστορήσεως ἐπανέρχεται τὸ ζήτημα πότε ἔγινεν ἡ κληρουχία, τὴν ὁποίαν ἐκ 250 Ἀθηναίων πολιτῶν ὁ Περικλῆς ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἄνδρον; Κατὰ The Lists, 3, 296 ἡ κληρουχία ἐστάλη εἰς Ἄνδρον περὶ τὸ ἔτος 450. Κατὰ τὸν Gomme ἐν Commentary, 1, 380 τὸ ἔτος 450. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἕνεκα τῆς συνθήκης τοῦ Καλλίου τοῦ 449, πρῶτον ἔγινεν ἡ ἐλάττωσις τοῦ φόρου τῶν Ἀνδρίων εἰς 6 τάλαντα ἐτησίως· ἐπηκολούθησε δὲ τὸ 447, λόγῳ τῆς κρισιμότητος ἐκ τῶν ἀποστασιῶν τῶν συμμάχων, ἡ ἀποστολὴ κληρούχων εἰς τὴν Ἄνδρον, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς νήσου. Ἐν τούτοις καὶ ἐκ τοῦ χρονολογικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀθηναϊκῆς κληρουχίας εἰς τὴν Ἄνδρον κατὰ τὸ ἔτος 447 π. Χρ. δὲν διευκρινίζεται τὸ ζήτημα πότε ἡ Ἄνδρος ἀρχικῶς εἰσῆλθεν εἰς τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν. Ὁ Beloch gr. Gesch. 2, 1, 187 περὶ τῆς κληρουχίας εἰς Ἄνδρον δέχεται ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ σταλῇ μετὰ τὸ 447. Ἡ Ἄνδρος θὰ συμμετέσχεν ἢ τῆς ἀποστάσεως τῆς Νάξου τοῦ 472 ἢ τοῦ πολέμου τῶν Καρυστίων κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τί ἦσαν αἱ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστελλόμεναι κληρουχίαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ τῆς Ἄνδρου. Αἱ κληρουχίαι κατὰ τί διέφεραν τῶν ἀρχαιοτέρων ἀποικιῶν; Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κλήρου.

Κλῆρος δὲ τῆς κληρουχίας σημαίνει ἰδιοκτησίαν ἀκτημόνων Ἀθηναίων ἐκ τοῦ διανεμηθέντος ξένου ἐδάφους. Πλήρης ἐνιαῖος κανονισμὸς κληρουχίας διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις δὲν διεσώθη, ἀλλὰ κατὰ τὰς περιστάσεις ἐρρυθμίζετο ἑκάστοτε ἡ κληρουχία. Εἰς 13 ἀπαριθμεῖ ὁ Schulthess ἐν P. Wiss 11, 1, 814 ἑ. τὰς πρὸ τοῦ Περικλέους κληρουχίας, ἡ δὲ τῆς Ἄνδρου ἐμπίπτει εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Περι-

κλέους μεταξὺ τῶν ἐτῶν 451 – 431 π. Χρ. ἀποσταλείσας. Ἀλλ' ἀνωτέρω ἀπεδέχθημεν τὸ ἔτος 447 περὶ τῆς εἰς Ἄνδρον κληρουχίας· Ἐκ τοῦ Πλουτ. Περικλ. 34 «Αἰγινήτας γὰρ ἐξελάσας ἅπαντας διένειμε τὴν νῆσον Ἀθηναίων τοῖς λαχοῦσι», μανθάνομεν ὅτι ἐκ πάντων ὅσοι ἐπεζήτουν κληρουχίαν διὰ κλήρου καθωρίζετο ὁ ὡρισμένος τῶν κληρούχων ἀριθμός. Τοῦτο θὰ ἴσχυσε καὶ περὶ τῆς εἰς Ἄνδρον κληρουχίας. Ἰδοὺ τώρα τί διδασκόμεθα περὶ Ἀθηναϊκῆς κληρουχίας εἰς τὴν Θρᾳκικὴν Χερσόνησον ἐκ τῆς Λιβανίου Ὑποθέσεως εἰς Δημοσθένους λόγον περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ.

«Ἦν μὲν Χερρόνησος ἡ πρὸς Θρᾴκην τῶν Ἀθηναίων κτῆμ' ἀρχαῖον, εἰς δὲ ταύτην ἀπέστειλαν κατὰ τοὺς Φιλίππου καιροὺς (359—336 π. Χρ.) κληρούχους ἑαυτῶν. Ἔθος δ' ἦν τοῦτο παλαιὸν τοῖς Ἀθηναίοις, ὅσοι πένητες ἦσαν αὐτῶν καὶ ἀκτήμονες οἶκοι, τούτους πέμπειν ἐποίκους εἰς τὰς ἔξω πόλεις τὰς ἑαυτῶν. Καὶ ἐλάμβανον πεμπόμενοι ὅπλα τ' ἐκ τοῦ δημοσίου καὶ ἐφόδιον. Καὶ νῦν τοίνυν τοῦτο γέγονε καὶ πεπόμφασιν ἐποίκους εἰς τὴν Χερρόνησον, στρατηγὸν αὐτοῖς δόντες Διοπείθην. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι Χερρονησῖται τοὺς ἐπελθόντας ἐδέξαντο (τὸ 357 π. Χρ.) καὶ μετέδωκαν αὐτοῖς καὶ οἰκιῶν καὶ γῆς· Καρδιανοὶ δ' οὐκ ἐδέξαντο, λέγοντες ἰδίαν χώραν οἰκεῖν καὶ οὐκ Ἀθηναίων». Ἀλλ' οἱ Ἄνδριοι τὸ 447 ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Καρδιανοὺς ἐδέχθησαν τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν κληρούχους, οἵτινες κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἄνδρῳ παραμονῆς των ἀναμφιβόλως ἤσκησαν πνευματικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν Ἀνδρίων. Ἂν οἱ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς τὸ 404 π. Χρ. πανωλεθρίαν τῶν Ἀθηνῶν εἶνε πιθανόν.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα ποία ἦτο ἡ σχέσις τῶν εἰς Ἄνδρον κληρούχων μὲ τὴν νῆσον. Ἡ πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ κληρουχίας καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας ἀποικίας εἶνε ὅτι ὁ μὲν κληροῦχος παραμένει ἐν τῇ ξένῃ πολίτης Ἀθηνῶν καὶ μόνον μὲ μίαν σχέσιν φιλευσεβείας πρὸς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν παραμένει συνδεδεμένος· ἤτοι, κατὰ βάθος, ὁ ἄποικος ἀπωλέσθη πλέον διὰ τὴν πατρίδα του. Ἐν τούτοις εἰς τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων ἄποικος, ἔποικος, κληροῦχος δὲν ὑπάρχει ἀκρίβεια· διότι παρὰ Θουκυδ. 7, 57, 2 ἄποικοι = κληροῦχοι καὶ Θουκυδ. 8, 69, 3 καὶ Λιβαν. ὑπόθ. εἰς Δημοσθ. 8 περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ, ἔποικοι = κληροῦχοι. The Athenian Tribute Lists 3,284 ἑ. Περὶ τῆς κληρουχίας δὲ κυριαρχεῖ κυρίως στρατιωτικὴ ἄποψις. Πρὸ παντὸς ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψις τῆς ἀσφαλείας σταθερῶν τινων γεωγραφικῶν σημείων, προκειμένου περὶ Ἀθηνῶν, διὰ τὰς θαλασσίας ἐπικοινωνίας καὶ πρὸς ἐγγύησιν τῆς εἰσαγωγῆς διὰ θαλάσσης σιτηρῶν, τόσον ἀπαραιτήτων διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἀπόδειξις τούτου

εἶνε τὰ γεγονότα τοῦ 377 π. Χρ. Ξενοφ. Ἑλλην. 5, 4, 61, ἤτοι ἀπόπειρα τῶν Σπαρτιατῶν νὰ κυριεύσουν τὰς Ἀθήνας διὰ λιμοῦ παρατεινομένης τῆς πολιορκίας αὐτῶν. Διότι τὰ σιταγωγὰ πλοῖα τῶν Ἀθηνῶν ἔφθασαν μὲν ἐκ Πόντου φορτωμένα μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς ΝΔ Εὐβοίας ὁ Γεραιστός, νῦν Καβο-Μαντέλος, ἀπέναντι τῆς Φάσσας τῆς ΒΔ Ἄνδρου κατευθυνόμενα εἰς Πειραιᾶ, ἀλλὰ δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ πλεύσουν πέρα τοῦ Γεραιστοῦ, ἐπειδὴ στόλος τῶν Λακεδαιμονίων ἐκαιροφυλάκτει πλέων μεταξὺ Αἰγίνης, Κέας καὶ Ἄνδρου διὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὸν κατάπλουν τῶν σιταγωγῶν εἰς Πειραιᾶ. «Τὰ γὰρ σιταγωγὰ αὐτῆς πλοῖα ἐπὶ μὲν τὸν Γεραιστὸν ἀφίκετο· ἐκεῖθεν δ' οὐκέτι ἤθελε παραπλεῖν, τοῦ ναυτικοῦ ὄντος τοῦ Λακεδαιμονίων περί τε Αἴγιναν καὶ Κέω καὶ Ἄνδρον. Γνόντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἀνάγκην, ἐνέβησαν αὐτοὶ εἰς τὰς ναῦς καὶ ναυμαχήσαντες πρὸς τὸν Πόλλιν Χαβρίου ἡγουμένου νικῶσι τῇ ναυμαχίᾳ. Καὶ ὁ μὲν σῖτος τοῖς Ἀθηναίοις οὔτω παρεκομίσθη». Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ξενοφῶντος καταφαίνεται πόσην σημασίαν εἶχε διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν Ἀθηνῶν ἡ φιλικὴ ἢ ἐχθρικὴ στάσις τῆς Ἄνδρου. Περιπολία δὲ νοεῖται τοῦ στόλου τῶν Λακ. περὶ Ἄνδρον.

Οἱ κληροῦχοι διατηροῦν ἐξ ἄλλου τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου τῶν Ἀθηνῶν, σχηματίζουν ὅμως ἐν τῇ ξένῃ ἰδίας κοινότητας μὲ τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀθηναϊκῶν δήμων. Οἱ ἐν Ἄνδρῳ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι θὰ ἐπωνομάζοντο ἐπισήμως «ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων ὁ ἐν Ἄνδρῳ» κατὰ τὰ ἐν IG II 1353. Ἴδε The Athenian Tribute Lists 3, 284 ἑ. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ δήμου τούτου τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς νήσου Ἄνδρου πρέπει νὰ σημειώσω τὰ ἑξῆς: Ἐκ πάντων τῶν τοπωνυμίων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα περιῆλθαν μέχρις ἡμῶν, ἕνα μόνον ἐπανευρίσκομεν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου. Τοῦτο εἶνε τὸ τοπωνυμικὸν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἡ Μελίτη, τὸ ὁποῖον ἐπανευρίσκεται εἰς τὴν Ἄνδρον ὑπὸ τὸν τύπον τὸ Μελίτι. Ἡ θέσις τὸ Μελίτι, ὅπου πηγὴ ὕδατος ποσίμου ἰαματικοῦ, ὡς τὸ τῶν Ἀποικίων ἡ Σάριζα, κεῖται πρὸς Δ τῶν Στραπουργιῶν εἰς ἀπόστασιν 2 χιλιομέτρων. Ἡ ὅλη περιοχὴ λέγεται τὰ Μελίτια. Ἀνωτέρω Τόμ. Α΄ σ. 254 διορθωτέον εἰς τὸ Μελίτι. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἔγραψα εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. ΛΑ΄ σ. 81 ἑ. καὶ Τόμ. ΛΓ΄ σ. 327, μετανάσται ἢ προελαύνοντες κατακτηταὶ ἢ ἀπόδημοι ἄποικοι κτίζουν εἰς νέας χώρας νέας πόλεις, ἐν εἴδει ἀφιδρυμάτων, ὀνομάζοντες αὐτὰς μὲ τὰ αὐτὰ ὀνόματα τῶν μητροπόλεων· οἱ ἄποικοι ἐκλέγουν καὶ γεωγραφικὸς θέσεις τῶν νέων πόλεων προσομοίας μὲ τὰς θέσεις τῶν μητροπόλεων· κάθε λαὸς μεταναστεύων ἀναζητεῖ ὁμοιότητας τῆς παλαιᾶς πατρίδος εἰς τὴν νέαν, αἱ

ὁποῖαι τὸν ἱκανοποιοῦν, κατὰ τὸν γενικὸν νόμον τοῦ 'Αριστοτέλους περὶ ὁμοιοτήτων τῶν ἀνθρώπων «ὅμοιον ὁμοίῳ ἀεὶ πελάζει», δυνάμενον νὰ ἐπεκταθῇ κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ ἐν προκειμένῳ. Διὰ τοῦτο ἀποδίδει τὰ ὀνόματα τόπων τῆς παλαιᾶς πατρίδος εἰς τόπους τῆς νέας, σύμφωνα μὲ τὰς ἐδαφικὰς ὁμοιότητας αὐτῶν· ἤτοι ὁμοιότητας τόπων πεδινῶν, ὀρεινῶν, λοφωδῶν, κοίλων, σπηλαιωδῶν, δασωδῶν, φαλακρῶν, ἐρυμνῶν, ὀφρυωδῶν, ἀβάτων, παραποταμίων, παραθαλασσίων, ἀμμωδῶν κ.τ.τ. Διὰ τοῦτο θεωρῶ τὸ Μελίτι τοῦτο τῆς Ἄνδρου ὅτι ὠνομάσθη οὕτω διὰ νὰ ὑπενθυμίζῃ εἰς τοὺς κληρούχους 'Αθηναίους τὴν συνοικίαν τῶν 'Αθηνῶν τὴν Μελίτην. Ἐν Ἄνδρῳ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ ἐλέγετο ἐπίσης ἡ Μελίτη, εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους θὰ ἐτράπη εἰς οὐδέτερον ἐκ τῆς λ. τὸ χωρίον.

Ποῦ δὲ τῶν ἀρχαίων 'Αθηνῶν ἔκειτο ἡ Μελίτη; Ἡ Μελίτη ἦτο δῆμος τῆς 'Αττικῆς, ἀνήκων εἰς τὴν Κεκροπίαν φυλήν, ἣ κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον, εἰς τὴν Οἰνηΐδα φυλήν. Ἡ Μελίτη τῶν 'Αθηνῶν ἔκειτο παρὰ τὴν ἀρχαίαν ἀγοράν. Ἴδε Ἁρποκρατ. ἐν λ., σχόλια 'Αριστοφ. Βάτραχ. 501. Εἰς τὴν Μελίτην κατῴκει ὁ Θεμιστοκλῆς Walth. Judaich, Topographie von Athens, ἔκδ. Β', 1931, σελ. 168, 174. Κατὰ τὸν Schwahn ἐν P. Wiss R.E. 39, 628 οἱ ἐν Ἄνδρῳ κληροῦχοι δυνατὸν νὰ ἀπετέλουν ἰδίαν κοινότητα κειμένην παρὰ τὴν σημερινὴν πόλιν τῆς Ἄνδρου, τὴν κειμένην εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς νήσου παρ' ἣν αἱ Στραπουργίαι. Τοιαύτη κατὰ τὴν γνώμην μου διεσώθη ἐν Ἄνδρῳ ἡ ἀνάμνησις τῆς κληρουχίας τῶν 'Αθηναίων.

Μεταβαίνομεν τώρα εἰς ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς πολιορκίας τῆς Ἄνδρου ὑπὸ τοῦ 'Αλκιβιάδου διὰ τὴν ἀποστασίαν της.

Μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἄνδρου ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 408 φυγὰς ὁ 'Αλκιβιάδης, ὅστις «ἑώρα ἑαυτῷ εὖνουν οὖσαν (τὴν πόλιν) καὶ στρατηγὸν αὐτὸν ἠρημένους... ἡμέρᾳ ᾗ Πλυντήρια ἦγεν ἡ πόλις, τοῦ ἕδους κατακεκαλυμμένου ἱῆς 'Αθηνᾶς, ὅ τινες οἰωνίζοντο ἀνεπιτήδειον εἶναι καὶ αὐτῷ καὶ τῇ πόλει· 'Αθηναίων γὰρ οὐδεὶς ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδενὸς σπουδαίου ἔργου τολμήσαι ἂν ἄψασθαι... 'Αναρρηθεὶς (ἐν 'Αθήναις ἁπάντων ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ), ὡς οἷός τε ὢν σῶσαι τὴν προτέραν τῆς πόλεως δύναμιν, πρότερον μὲν τὰ μυστήρια τῶν 'Αθηναίων κατὰ θάλατταν ἀγόντων διὰ τὸν πόλεμον, κατὰ γῆν ἐποίησεν ἐξαγαγὼν τοὺς στρατιώτας ἅπαντας. Μετὰ δὲ ταῦτα κατελέξατο στρατιάν, ὁπλίτας μὲν πεντακοσίους καὶ χιλίους, ἱππέας δὲ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν, ναῦς δ' ἑκατόν. Καὶ μετὰ τὸν κατάπλουν τρίτῳ μηνὶ ἀνήχθη ἐπ' Ἄνδρον ἀφεστηκυῖαν τῶν 'Αθηναίων καὶ μετ' αὐτοῦ 'Αριστοκράτης καὶ 'Αδείμαντος ὁ Λευκολοφίδου συνεπέμφθησαν ἡρημένοι κατὰ γῆν στρατηγοί. 'Αλ-

κιβιάδης δὲ ἀπεβίβασε τὸ στράτευμα τῆς Ἀνδρ'ας χώρας εἰς Γαύρειον. Ἐκβοηθήσαντας δὲ τοὺς Ἀνδρίους ἐτρέψαντο καὶ κατέκλεισαν εἰς τὴν πόλιν καί τινας ἀπέκτειναν οὐ πολλοὺς καὶ τοὺς Λάκωνας οἳ αὐτόθι ἦσαν. Ἀλκιβιάδης δὲ τρόπαιόν τε ἔστησε καὶ μείνας αὐτοῦ ὀλίγας ἡμέρας ἔπλευσεν εἰς Σάμον». Τὴν κατὰ τῆς Ἄνδρου ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀναφέρει καὶ ὁ Διόδωρος 13, 69, 4 διὰ τῶν ἑξῆς :

«Ὁ δ' Ἀλκιβιάδης ἑκατὸν ναῦς πληρώσας ἐξέπλευσεν εἰς Ἄνδρον καὶ καταλαβόμενος Γαύριον φρούριον ἐτείχισεν. Ἐξελθόντων δὲ τῶν Ἀνδρ'ων πανδημεὶ μετὰ τῶν παραφυλαττόντων τὴν πόλιν Πελοποννησίων ἐγεννήθη μάχη, καθ' ἣν ἐνίκησαν Ἀθηναῖοι. Τῶν δ' ἐκ τῆς πόλεως πολλοὶ μὲν ἀνῃρέθησαν, τῶν δὲ διασωθέντων οἱ μὲν κατὰ τὴν χώραν διεσκεδάσθησαν οἱ δ' ἐντὸς τῶν τειχῶν συνέφυγον. Αὐτὸς δ' Ἀλκιβιάδης προσβολὰς ποιησάμενος τῇ πόλει, ἐν μὲν τῷ περιφρουρημένῳ τείχει τὴν ἱκανὴν φυλακὴν κατέλιπε καὶ Θρασύβουλον ἡγεμόνα κατέστησεν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως τήν τε Κῶν καὶ Ῥόδον ἐδήωσε καὶ συχνὰς ὠφελείας ἤθροισε πρὸς τὰς τῶν στρατιωτῶν διατροφάς». Δι' ὀλίγων τὴν κατὰ τῆς Ἄνδρου ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀναφέρει καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβ. 35· «Ἀλκιβιάδης ἐκπλεύσας ταῖς ἑκατὸν ναυσὶ καὶ προσβαλὼν Ἄνδρῳ, μάχῃ μὲν ἐκράτησεν αὐτῶν καὶ Λακεδαιμονίων ὅσοι παρῆσαν οὐχ εἶλε δὲ τὴν πόλιν».

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων περιγραφῶν τῆς κατὰ τῆς Ἄνδρου ἐκστρατείας γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπειγόμενος νὰ πλεύσῃ εἰς Σάμον, ἥτις τότε ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς ὁρμητήριον διὰ τὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, συνεχιζομένου εἰσέτι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δὲν ἐσυνέχισε τὴν πολιορκίαν τῆς Παλαιουπόλεως ἀλλὰ καταλιπὼν πρὸς συνέχισιν τῆς πολιορκίας τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν Θρασύβουλον ἀνεχώρησεν εἰς Σάμον· τοῦτο δὲ προεκάλεσεν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του μεγάλην κατακραυγήν. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Ξενοφῶντος περὶ τῆς κατὰ τῆς Ἄνδρου ἐκστρατείας ὡς καὶ ἡ τοῦ Διοδώρου συμπίπτουν εἰς τοῦτο ὅτι ἡ ἀπόβασις τοῦ Ἀλκιβιάδου ἔγεινεν εἰς τὸ Γαύρειον. Τὰ χειρόγραφα τοῦ Διοδώρου φέρουν Κάτριον διορθωθὲν εἰς Γαύρειον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην μου πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς Καύριον καὶ ὅτι μόνον ὁ Διόδωρος διέσωσε τὸν τύπον Καύριον, ὅστις ἐκ παραλλήλου ἐλέγετο εἰς τὴν ἀρχαιότητα πρὸς τὸν τύπον Γαύριον· ἴδε ἄνωτ. Τόμ. Γ' σ. 270 ἑ. Ἴδε ἐπίσης ἄνωτ. Τόμ. Α' σ. 252 ἑ. πῶς ἡρμήνευσα τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἀλκιβιάδου κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Διοδώρου.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς θέσεως τῆς Ἄνδρου ἐντὸς τῆς Α΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν παρακολουθοῦμεν τὴν θέσιν αὐτῆς ἐντὸς τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας.

Ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν Θηβῶν ἀπὸ τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, τὸ ἔτος 379, ἐδημιούργησε τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 377 π. Χρ., ἀκριβῶς ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου τῆς Α΄ ναυτικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας, αὕτη περιελάμβανε 70 συμμάχους πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Ἄνδρος. Ὁ Αἰσχίνης περὶ Παραπρ. 70 περὶ τῆς δευτέρας ναυτικῆς τῶν Ἀθηνῶν συμμαχίας κατὰ τὰ ἔτη 357 καὶ ἑξῆς λέγει ὅτι ἐν ᾧ ὁ στρατηγὸς Τιμόθεος, ὁ υἱὸς τοῦ Κόνωνος, εἶχε προσθέσει εἰς τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν 75 πόλεις «ἃς κατέστησεν εἰς τὸ συνέδριον» τῶν συμμάχων πόλεων, αὗται ἐν τούτοις ἀπωλέσθησαν διαρκοῦντος τοῦ λεγομένου συμμαχικοῦ πολέμου τῶν ἐτῶν 358—355, τὸν ὁποῖον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐπολέμησαν τέως σύμμαχοι πόλεις. Κατὰ τὸ καταστατικὸν περὶ ἱδρύσεως τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας ψήφισμα IG II, 1, 17 τοῦ ἔτους 377 οἱ Ἄνδριοι ἀναφέρονται ὡς σύμμαχοι ἐν στίχῳ 15. Ἀλλ' ἐπειδὴ περιελήφθησαν εἰς τοῦτο τὸ ψήφισμα καὶ οἱ εἰς τὰ κατόπιν τοῦ 377 ἔτη προσληφθέντες σύμμαχοι μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 375 ἢ τὸ βραδύτερον μέχρι τοῦ 373· διὰ τοῦτο παραμένει ἄδηλον κατὰ ποῖον ἀκριβῶς ἔτος οἱ Ἄνδριοι προσῆλθαν εἰς τὴν συμμαχίαν. Κατὰ τὸν Fabricius ἐν Rhein. Mus. N. F. 46, 598 ἡ Ἄνδρος προσῆλθεν εἰς τὴν Β΄ ναυτικὴν συμμαχίαν τὸ 375. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπεδέχθην. Ἰδὲ καὶ M. Tod, Gr. Histor. Inscrip. 2, σελ. 60 ἑ. Τὸ ἱδρυτικὸν ψήφισμα IG, II 1, 17 τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τύχῃ ἀγαθῇ τῇ Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ὅπως ἂν Λακεδαιμόνιοι ἐῶσι τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἡσυχίαν ἄγειν, τὴν χώραν ἔχοντας ἐμβεβαίῳ τὴν ἑαυτῶν... Ἐάν τις βούληται τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν βαρβάρων τῶν ἐν ἠπείρῳ ἐνοικούντων, ἢ τῶν νησιωτῶν, ὅσοι μὴ βασιλέως εἰσίν, Ἀθηναίων σύμμαχος εἶναι καὶ τῶν συμμάχων, ἐξεῖναι αὐτῷ ἐλευθέρῳ ὄντι καὶ αὐτονόμῳ, πολιτευομένῳ πολιτείαν ἣν ἂν βούληται, μήτε φρουρὰν εἰσδεχομένῳ μήτε ἄρχοντα ὑποδεχομένῳ μήτε φόρον φέροντι, ἐπὶ δὲ τοῖς αὐτοῖς ἐφ' οἷσπερ Χῖοι καὶ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι. Τοῖς δὲ ποιησαμένοις συμμαχίαν πρὸς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους ἀφεῖναι τὸν δῆμον τὰ ἐγκτήματα ὁπόσ' ἂν τυγχάνῃ ὄντα, ἢ ἴδια ἢ δημόσια, Ἀθηναίων ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ποιουμένων τὴν συμμαχίαν καὶ περὶ τούτων πίστιν δοῦναι Ἀθηναίους».

Κατὰ τὸ ἱδρυτικὸν ψήφισμα τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν, IG, II², 17, οἱ σύμμαχοι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι φόρου. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ πρὸς διεξαγωγὴν πολέμου ἡ ἡγεμὼν πόλις τῆς συμμαχίας, αἱ Ἀθῆναι, εἰς οἰκονομικὰ μέσα δὲν ἐπήρκει, ὑπεβλήθησαν αἱ σύμμαχοι πόλεις εἰς καταβολὴν συντάξεων. Κατὰ τὸν Ἁρποκρατ. «ἔλεγον δὲ καὶ τοὺς φόρους συντάξεις, ἐπειδὴ χαλεπῶς ἔφερον οἱ Ἕλληνες τὸ τῶν φόρων ὄνομα». Αἱ συντάξεις καθωρίζοντο δι' ἑκάστην σύμμαχον ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τῶν συμμάχων καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς συμμαχίας. Βέβαιον δὲν εἶνε ἂν πᾶσαι αἱ σύμμαχοι πόλεις κατέβαλλον συντάξεις ἢ μόνον ὅσαι δὲν εἰσέφεραν πλοῖα (Ξενοφ. Ἑλλ. 6, 2, 1, 9 — Ἰσοκρ. περὶ Εἰρήν 29, 36). Τί ἦτο τὸ συνέδριον τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας καὶ ποῦ ἥδρευε ;

Τὸ ἀρχαιότατον συνέδριον ἦτο τὸ τῆς Δελφικῆς Ἀμφικτυονίας. Τοῦτο συνίστατο ἀρχικῶς ἐκ τῶν 24 Ἱερομνημόνων, προερχομένων ἐκ τῶν 12 ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν τὴν Ἀμφικτυονίαν. Τοῦτο συνεπληρώθη διὰ τῶν Πυλαγορῶν, τοὺς ὁποίους ἀπέστελλαν εἰς τὸ συνέδριον αἱ πόλεις, αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἀμφικτυονίαν. Κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα ἐν ἔτει 378, ἐπὶ τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν, ἱδρύθη νέον συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέστελλαν ἀνὰ ἕνα σύνεδρον αἱ πόλεις αἱ μετέχουσαι τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας. Τούτων ἕκαστος εἶχεν ἀνὰ μίαν ψῆφον, πλὴν τῶν Ἀθηνῶν. Περὶ τοῦ συνεδρίου τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας ὁ Διόδωρος 15,28 λέγει· (μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὰ Λεῦκτρα τὸ 371 π. Χ.) «Ἀθηναῖοι πρέσβεις τοὺς ἀριστολογωτάτους τῶν παρ' αὐτοῖς ἐξέπεμψαν ἐπὶ τὰς ὑπὸ [τοὺς] Λακεδαιμονίους τεταγμένας πόλεις παρακαλοῦντες ἀντέχεσθαι τῆς κοινῆς ἐλευθερίας· οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι διὰ τὸ μέγεθος τῆς περὶ αὐτοὺς δυνάμεως ὑπεροπτικῶς καὶ βαρέως ἦρχον τῶν ὑποτεταγμένων· διότι πολλοὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένων ἀπέκλινον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους... Ὁ δὲ δῆμος (τῶν Ἀθηναίων) μετεωρισθεὶς ἐπὶ τῇ τῶν συμμάχων εὐνοίᾳ κοινὸν συνέδριον ἁπάντων τῶν συμμάχων συνεστήσαντο καὶ συνέδρους ἀπέδειξαν ἑκάστης πόλεως. Ἐτάχθη δ' ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τὸ μὲν συνέδριον ἐν ταῖς Ἀθήναις συνεδρεύειν, πόλιν δὲ ἐπ' ἴσης καὶ μεγάλην καὶ μικρὰν μιᾶς ψήφου κυρίαν εἶναι· πάσας δ' ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις». Ἐν τούτοις τὰ περὶ μιᾶς ψήφου ἑκάστης τῶν συμμάχων πόλεων δὲν ἐπεβεβαιώθησαν ἐπιγραφικῶς. Ἰδὲ IG, II² 107, 26. R. Wiss. R. E. Z. R. 1333. Ὁ Beloch gr. Gesch.² 3, 2, 163 περὶ τῆς δευτέρας ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν λέγει τὰ ἑξῆς. Ἐπειδὴ ἡ Σῦρος, ἡ Σέριφος καὶ ἡ Ἴος, ὡς ἀναγράφεται εἰς τὴν ἐπι-

γραφὴν IG, II, 2, 814, ἐπλήρωσαν τόκον διὰ δάνεια ληφθέντα, τὰ ἔτη 377/6—375/4, ἐκ τοῦ ἐν Δήλῳ θησαυροῦ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ ἐπειδὴ τότε ἡ Δῆλος ἐτέλει ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν Ἀθηνῶν· διὰ τοῦτο καθίσταται πιθανὸν ὅτι οἱ νῆσοι αὗται τότε μετεῖχαν τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἄνδριοι ἀναφέρονται ἐν στίχ. 34 τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅτι μετέχουν τῆς ἐν Δήλῳ ἀμφικτυονίας διὰ πέντε ἀμφικτυόνων δι' ὅσων καὶ αἱ Ἀθῆναι· Ἡ ἐν Δήλῳ ἱερὰ ἀμφικτυονία ἀνασυνεστήθη, πιθανώτατα συγχρόνως μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας, ἥτις εἶνε ἄλλη πολιτικὴ ὀργάνωσις, ἄσχετος μὲ τὴν ἱερὰν ἀμφικτυονίαν, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ διοίκησις τῆς ἀμφικτυονίας καὶ ἡ προστασία αὐτῆς εἶνε εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν, στίχ. 6 – 10, ἀναγράφεται ὅτι ἡ Ἄνδρος, ἡ Νάξος καὶ ἡ Κάρυστος καθυστέρησαν τὴν καταβολὴν τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τόκου. Τὸ δάνειον τῆς Ἄνδρου ἀνέρχεται εἰς 2 τάλαντα, ἐνῷ τῆς Νάξου εἰς 1, τῶν ἐτῶν 377—374 π. Χρ. Τοῦτο δεικνύει τὴν οἰκονομικὴν κατὰ τὰ ἔτη ἐκείνα τῆς Ἄνδρου ἀκμήν.

Ἀνωτέρω ἔγραψα ὅτι ἡ ἱερὰ ἀμφικτυονία τῆς Δήλου, κατὰ τὴν Β΄ ναυτικὴν συμμαχίαν, ἦτο ἄσχετος μὲ αὐτὴν τὴν Β΄ ναυτικὴν συμμαχίαν. Ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ταύτης εἶνε ὅτι εἰς τὸ καταστατικὸν ψήφισμα τῆς Β΄ συμμαχίας οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ ἱερᾶς ἀμφικτυονίας τῆς Δήλου. Τοῦτο σημαίνει, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἐξουσία τῆς ἱερᾶς ἀμφικτυονίας ἐχωρίσθη ἤδη ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτ' αὐτὸ εἶχε συμβῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 454 καὶ κατὰ τὴν Α΄ ναυτικὴν συμμαχίαν. Ἐνῶ δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους 478/7 τῆς Α΄ ναυτικῆς συμμαχίας ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τῆς συμμαχίας, ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Θουκυδ. ἡγεμονία, ἦτο ἡνωμένη ἐν Δήλῳ μὲ τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τῆς ἱερᾶς ἀμφικτυονίας, τὸ ἔτος 454 ἐχωρίσθη ἐγκατασταθεῖσα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ δὲ ἱερὰ ἀμφικτυονία ἐξηκολούθησε νὰ ἑδρεύῃ ἐν Δήλῳ, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἱερὰ ἀμφικτυονία κατὰ Θουκυδ. 3, 104 ἦτο ἀρχαιοτάτη. «Ἦν δέ ποτε καὶ τὸ πάλαι μεγάλη ξύνοδος ἐς τὴν Δῆλον τῶν Ἰώνων καὶ περικτιόνων νησιωτῶν (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναμφιβόλως καὶ οἱ Ἴωνες Ἄνδριοι) ξύν τε γὰρ γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐθεώρουν, (πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος) ὥσπερ νῦν (ἤτοι τὸν Ε΄ αἰῶνα) εἰς τὰ Ἐφέσια Ἴωνες». Ἔκτοτε ἡ ἱερὰ ἀμφικτυονία τῆς Δήλου ἐπέζησε μέχρι τῆς Α΄ ναυτικῆς συμμαχίας. Τότε ἡ πνευματικὴ ἐξουσία τῆς ἱερᾶς ἀμφικτυονίας, ἥτις εἶχε λατρευτικὸν σκοπόν, σκοπὸν τῆς Λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις εἰς τὴν Δῆλον ἐγεννήθη, ἦτο ἡνωμένη

μὲ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς συμμαχίας. Ἀμφότεραι ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο λέγει ὁ Θουκυδ. 1, 96 χωρὶς νὰ ἐξαίρῃ τὸ γεγονὸς τῆς τοιαύτης ἑνώσεως. «Παραλαβόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἡγεμονίαν (τῆς Α΄ ναυτικῆς συμμαχίας)... ἔταξαν ἃς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων (τῆς συμμαχίας) χρήματα... καὶ ἃς ναῦς... Ταμιεῖον δὲ Δῆλος ἦν αὐτοῖς (τοῖς συμμάχοις) καὶ αἱ ξύνοδοι (αὐτῶν) εἰς τὸ ἱερὸν (τοῦ Ἀπόλλωνος) ἐγίγνοντο». Ἡ ἕνωσις αὕτη, ἀπὸ τοῦ ἔτους 478/7 μέχρι τοῦ 454, τῆς πνευματικῆς μὲ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς Α΄ συμμαχίας ἐν τῇ Δήλῳ, κατὰ τὴν γνώμην μου εἶνε ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἕνωσιν τῆς πνευματικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τὰς χεῖρας ἡγεμόνων τῶν θεοκρατικῶν κρατῶν τῆς σήμερον. Σήμερον θεοκρατικὰ κράτη εἶνε τὸ Μαρόκον τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὸ Θιβὲτ τῆς Ἀσίας. Ἡ Τουρκία δὲν εἶνε πλέον σήμερον θεοκρατικὸν κράτος. Ἀλλὰ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπικρατοῦσε κυρίως εἰς τὴν Ἀσίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ θεοκρατία, ἑδραζομένη ἐπὶ πνευματικῆς καὶ συγχρόνως ἐπὶ κοσμικῆς δυνάμεως. Διότι αἱ κοινωνικαὶ ἀξίαι εἶνε ἐν μέρει οἰκονομικαί, ἐν μέρει πολιτικαὶ καὶ ἐν μέρει πνευματοηθικαί Εἶνε δὲ τόσον αὗται ἐσωτερικῶς συγγενεῖς ὥστε ἡ μία ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς τὴν ἄλλην. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν μεσαίωνα ὁ ἱερεὺς ὅστις ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων (ἐξουσία πνευματική), ἀποκτᾷ ἐξουσίαν καὶ ἐπὶ ἑδάφους χώρας τινός, γινόμενος κοσμικὸς ἡγεμών. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν μεσαίωνα ὁ ἐπίσκοπος (ἐξουσία πνευματική) ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ κόμης (ἐξουσία πολιτική). Τί ἦτο τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῆς βασιλείας Ὄθωνος τοῦ Α΄ τῆς Γερμανίας 936 μ. Χρ. ; Αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχὴ τῆς Γερμανίας προῆλθεν ἀπὸ τὴν σύμπραξιν τοῦ πνευματικοῦ κράτους τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης μὲ τὴν ὑλικὴν δύναμιν τῆς Γερμανικῆς πολιτείας, ἕνεκα συμπτώσεως τῶν συμφερόντων των. Ἀλλ' ἡ σύμπραξις αὕτη δὲν διήρκεσεν, ὡς εἶνε γνωστόν, ἐπὶ μακρόν. Μέγας ἀγὼν ἐπηκολούθησεν ἐν Εὐρώπῃ μεταξὺ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα τῆς Ῥώμης καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, ἤτοι μεταξὺ παπικῆς κοσμοκρατορίας καὶ Γερμανικῆς κοσμοκρατορίας, Ἰδὲ Treitschke, Politik, ἔκδ. ε΄ 2, 1ϑ ἑ., Ferd. Tönnies Einführung in die Soziologie 135, 166, Weber - Riess, Weltgest, ἔκδ. β΄, 1, 659 ἑ. Ἡ Δηλιακὴ ἱερὰ ἀμφικτυονία ἤδη ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου τυράννου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πολυκράτους τυράννου τῆς Σάμου ἐκινδύνευσε νὰ παρασυρϑῇ εἰς τὴν πολιτικήν, Ἡροδ. 1, 64 — 3, 39, Θουκυδ. 3, 104, Busolt griech. Staatskunde σ. 1369 ἑ. Διὰ τοῦτο θεωρῶ ὡς ἀρχαιότερον παρά-

δειγμα διαχωρισμοῦ τῆς πνευματικῆς ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν τὸ τοῦ ἔτους 454 π. Χρ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι μετέφεραν μὲν τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δήλῳ εἰς τὰς Ἀθήνας διεχώρισαν δὲ τὴν πολιτικὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς συμμαχίας καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀντὶ τῆς Δήλου, ἥτις παρέμεινεν ὡς ἕδρα τῆς ἱερᾶς τοῦ Ἀπόλλωνος ἀμφικτυονίας, Busolt, gr. Staatskunde σ. 1347. Μεταβαίνομεν τώρα εἰς ἐξέτασιν τῆς ἕλξεως ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ Ἄνδρος λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, διότι δηλαδὴ ἡ Ἄνδρος μετὰ τῆς Καρυστίας ἐφρούρουν τὸ στενὸν τοῦ Καφηρέως, ἦσαν φυσικοὶ αὐτοῦ φρουροί, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσήρχοτο τὰ σιταγωγὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, εἰσάγοντα τὸν ἐκ τοῦ Πόντου σῖτον, ἐπροκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων καὶ ἤσκησεν ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων ἕλξιν. Ἕλξιν ἀσκεῖ ἡ νῆσος ἐπὶ τῆς πλησίον αὐτῆς κειμένης ἠπείρου· ἡ χερσόνησος ἀσκεῖ ἕλξιν ἐπὶ τοῦ συνορεύοντος μὲ αὐτὴν τμήματος τῆς ἠπείρου· τὸ ὄρος ἀσκεῖ ἕλξιν ἐπὶ τῆς πεδιάδος· καὶ γενικῶς τὸ μεγαλύτερον κράτος ἐπὶ τοῦ μικροτέρου, διότι τὸ μεγαλύτερον περιλσμβάνει μεγαλύτερον ἀριθμὸν φυσικῶν πλεονεκτημάτων. Διὰ τοῦτο ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Σαλσμίς, εἰς τὴν ἀρχαιότητα, προσείλκυσαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηνῶν, Fried. Ratzel, Politische Geographie, ἔκδ. γ', σ, 72. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν σχέσεων τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὴν Ἄνδρον, εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐδημιουργήθη ἐπίδρασις τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου· ἡ δὲ Ἄνδρος ἤρχισε νὰ μιμῆται τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὰς καλὰς τέχνας, τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων. Περὶ τοιαύτης μιμήσεως ἰδὲ G. Tarde, Les loits de l'imitation, ἔκδ. ζ', σ. 232 ἑ. Ἰδίᾳ τοῦτο ἤρχισε νὰ γίνεται ἀπὸ τοῦ Ε' αἰ. π. Χρ., ὁπότε ἐν Ἀθήναις ἡ δραματικὴ ποίησις ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀκμὴν καὶ τελειότητα· μεγάλοι ἀρχιτέκτονες ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Φειδίου, διὰ θρησκευτικοὺς σκοπούς, ἀνήγειραν τότε εἰς τὰς Ἀθήνας ὀνομαστοὺς ναούς, τῶν ὁποίων σημαντικώτατος ἦτο ὁ Παρθενών. Ὁ φιλόσοφος Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ἦτο ὁ πρῶτος θεωρητικὸς στοχαστής, ὅστις ἀπέβλεψεν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Κόσμου. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔζησεν ἐπὶ 30 ἔτη φιλοδοξῶν νὰ κάμῃ τὰς Ἀθήνας τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος. Περιεστοιχίζετο ἀπὸ τὸν Περικλέα, τὸν Ἡρόδοτον καὶ Θουκυδίδην, τὸν Σοφοκλέα, Φειδίαν, Ἰκτῖνον καὶ ἄλλους μεγαλοφυεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τήν, ὡς ἄνω, ἐπίδρασιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου διέκρινα εἰς δύο. Πρῶτον ἔμμεσος ἐπίδρασις κατὰ τὸν χρόνον τῆς Α'

ναυτικῆς συμμαχίας, τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, καὶ τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας. Δεύτερον ἄμεσος ἐπίδρασις. 1) Εἰς ταύτην περιλαμβάνεται ὁ περὶ Ἀνδρίων Αἰακιδῶν μῦθος, τὸν ὁποῖον μνημονεύει ἡ ὑπ' ἀριθ. IG, XII, 5, 764, ἐπιτάφιος ἐπιγραφή. Τὸ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα ὑπ' ὁριθ. IG, XII, 5, 764 καὶ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1911 σ. 78, 37 καὶ Saucius, Andros, 155 ἑ., τοῦ Β΄ μ. Χρ. αἰῶνος, εἶνε σημαντικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Ἄνδρου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε παρατηρηθῆ μέχρι τοῦδε, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὰς πνευματικὰς σχέσεις τῆς νήσου μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Διότι ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἄνδριος Ἀβάσκαντος ἦτο Αἰακίδης, ἦτοι κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Αἰακοῦ. Εἶνε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο γένους ἀνδριακοῦ τὸ μόνον μέχρι τοῦδε διασωθέν. Ἰδοὺ τὸ ἐπίγραμμα:

Ῥώμης ἠδ' Ἀσίης ἐπιβὰς διὰ πράγματα πολλὰ
καὶ πάντων ἀέθλων νεῖκος ἐνεγκάμενος
Ἄνδριος Αἰακίδης τέκνῳ μίγα τῷδ' ἐνὶ τύμβῳ
κεῖμαι Ἀβάσκαντος, παῖς κρατερῶν γονέων·
Οὐχ ὡς Πηλεΐδης φίλτροις, ἀλλ' ὡς μέγας Ἄρης
μοιριδίοις λημφθεὶς οὐχ ὁσίαις βοτάναις.
Ἀλλὰ πατρὶς μὲν ἐμεῖο λυγρὸς [θανάτῳ ἀπελείφθην]
μήτηρ πενθαλέη [δ'] ἐστ[ενάχησε γόοις].

Ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου γίνεται φανερὸν ὅτι ἐν Ἄνδρῳ ὁ περὶ Αἰακιδῶν μῦθος συνάπτεται πρὸς τὸν Πηλέα καὶ τὸν Ἀχιλλέα, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν τύχην τοῦ Ἀχιλλέως. Τοῦ Αἰακοῦ ἀπόγονοι ἦσαν πλὴν τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἄλλοι. 1) ὁ Τελαμών, υἱὸς τοῦ Αἰακοῦ, ἀδελφὸς τοῦ Πηλέως. 2) ὁ Αἴας κατὰ Στράβ. 9, 394, ὁ υἱὸς τοῦ Τελαμῶνος. 3) ὁ υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου, υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀσχέτως τοῦ ἂν οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἠπειρῶται βασιλεῖς ἀνῆγαν τὸ γένος των εἰς τοὺς Αἰακίδας, ὡς ὁ Περσεύς, ὁ Πύρρος, ὁ ἀνδριακὸς περὶ Αἰακιδῶν μῦθος συνάπτεται μὲ τὸν μῦθον τοῦ Πηλέως καὶ Ἀχιλλέως. Κατὰ τὸν Ὅμηρον Ἰλιάδ. II, 15 «ζώει δ' Αἰακίδης Πηλεὺς μετὰ Μυρμιδόνεσσιν» καὶ Ἰλιάδ. I, 191 «δέγμενος Αἰακίδην (Ἀχιλλέα) ὁπότε λήξειεν ἀείδων», μόνοι Αἰακίδαι ἦσαν ὁ Πηλεὺς καὶ ὁ Ἀχιλλεύς. Ποῖος ἦτο κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν ὁ Αἰακός;

Ὁ Αἰακὸς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Διὸς εἰς τὴν νῆσον Αἴγιναν. Οὗτος ἐθεωρεῖτο ὁ εὐσεβέστερος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του, Πλουτ. Θησ. 10. Κατὰ τὸν Ἰσοκράτ. 12, 205 κατατακτέος μεταξὺ τῶν ἡρώων διὰ τὴν εὐσέβειάν του, τὴν δικαιοσύνην του καὶ τὴν σοφίαν του. Ἐν

τούτοις καὶ οἱ Ἀθῆναι πλὴν τῆς Αἰγίνης ἐτίμων τὸν Αἰακόν, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν πρὸς τιμήν του ἡρῷον. Τὰς περὶ τοῦ ἡρῴου τούτου εἰδήσεις ὀφείλομεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον. Ὁ Ἡρόδ. δηλαδὴ διηγούμενος τὰ περὶ τῆς ἔχθρας Αἰγινητῶν καὶ Ἀθηναίων λέγει, ἐν 5, 89, «τῷ Αἰακῷ τέμενος (οἱ Ἀθηναῖοι), ἀπέδεξαν τοῦτο, τὸ νῦν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἵδρυται». Εἶδε δὲ τὸ εἰς Αἰακὸν τοῦτο τέμενος ἐν Ἀθήναις αὐτοπροσώπως ὁ Ἡρόδ., ὅστις ἐπὶ ἔτη ἔζησεν ἐκεῖ. Ἰθαγένεια ἄλλη τοῦ Αἰακοῦ ἐν Ἀθήναις γενεαλογεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδ. διὰ τῶν ἑξῆς, 6, 35 «Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου... τὰ μὲν ἀνέκαθεν ἀπ' Αἰακοῦ τε καὶ Αἰγίνης γεγονώς, τὰ δὲ νεώτερα Ἀθηναῖοι, Φιλαίου τοῦ Αἴαντος παιδὸς γενομένου πρώτου τῆς οἰκίης ταύτης Ἀθηναίου». Οὕτω ὁ Ἀθηναῖος Μιλτιάδης, ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνος, κατάγεται ἀπὸ τὸν Αἰακὸν τῆς νήσου Αἰγίνης. Ὁ αὐτὸς Ἡρόδ. ἐν 8, 64 διηγεῖται ὅτι πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας «ἔδοξε τοῖς Ἕλλησι εὔξασθαι τοῖσι θεοῖσι καὶ ἐπικαλέσασθαι τοὺς Αἰακίδας συμμάχους... καὶ αὐτόθεν μὲν ἐκ Σαλαμῖνος Αἴαντά τε καὶ Τελαμῶνα ἐπεκαλέοντο, ἐπὶ δὲ Αἰακὸν καὶ τοὺς ἄλλους Αἰακίδας νέα ἀπέστελλον ἐς Αἴγιναν». Ἰδὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ 8, 83, 84. Οὕτω δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ διάδοσις τοῦ περὶ Αἰακοῦ καὶ Αἰακιδῶν μύθου εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον. Ἡ διάδοσις δηλαδὴ αὕτη, ὀφείλεται εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου· καὶ εἶνε αὕτη μία ἐκ τῶν ἀμέσων ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ἐπιδράσεων. Κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀβασκάντου ὑπῆρχεν ἐν Ἄνδρῳ γένος Αἰακιδῶν, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις, Αἰγίνῃ καὶ Σαλαμῖνι Αἰακίδαι. Ἐκπρόσωπος τοῦ γένους τούτου τῶν Ἀνδρίων Αἰακιδῶν ἦτο ὁ Ἀβάσκαντος. Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιγράμματος.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἐπιγράμματος εἶνε ἡ ἑξῆς: Ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀριθ. 764 εὑρέθη πλησίον τῆς σημερινῆς πόλεως Ἄνδρου, εἰς θέσιν Τὰ Λουριά, ἄνω τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχεν ὑπόγειος τάφος ἀρχαῖος. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν πάλαι ὀστᾶ. Πιθανὸν τὸ παρὸν ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα τοῦ Ἀβασκάντου νὰ ἀνήκῃ εἰς τοῦτον τὸν τάφον καὶ ἐπομένως τὰ εὑρεθέντα ὀστᾶ νὰ ἦσαν τοῦ Ἀβασκάντου. Ὁμιλῶν λοιπὸν πρὸς τὸν ὁδοιπόρον ὁ Ἀβάσκαντος ἐκ τοῦ τάφου του λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἐγὼ ὁ Ἄνδριος Αἰακίδης Ἀβάσκαντος, υἱὸς γενναίων γονέων, ἀφοῦ ἐπῆγα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ πολλὰς ὑποθέσεις καὶ ἀφοῦ ἐκέρδισα εἰς ὅλους τοὺς ἄθλους τοὺς ὁποίους ἠγωνίσθην, τώρα εὑρίσκομαι μαζὶ μὲ τὸ παιδί μου μέσα εἰς τοῦτον τὸν τάφον. Ἔπεσα ὡς πολεμιστής, ὅπως ἡ μοῖρά μου τὸ ἀπαιτοῦσε καὶ ὄχι ὅπως ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ υἱὸς τοῦ Πη-

λέως μὲ ἐρωτικὰ φίλτρα, μὲ ἅγια βότανα. Πόσην θλῖψιν καταλείπω εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ πόσους στεναγμοὺς ἡ μητέρα μου ἔβγαλε!» Κατὰ τὸ ἐπίγραμμα ὁ Ἀβάσκαντος ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην «μοιριδίοις βοτάναις λημφθείς», ἤτοι πρόωρος θάνατος ὑπὸ τῆς μοίρας του ἦτο γεγραμμένος. Εἰς ἐπίγραμμα παρ' Ἀθηναίῳ 2, 61β φέρεται:

> μητέρα, παρθενικήν τε κόρην, δισσούς τε συναίμους
> ἐν ταὐτῷ φέγγει μοιριδίῳ φθιμένους.

Ὅπως τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Ἀθηναίου τὸ φέγγος καλεῖται μοιρίδιον, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῆς Ἄνδρου αἱ βοτάναι τὰς ὁποίας ἔπιεν ὁ Ἀβάσκαντος ἦσαν μοιρίδιοι, ἤτοι κατὰ τὴν μοῖράν του ἐπέφεραν προώρως τὸν θάνατον. Καὶ ἐξ ἐπιραφῶν ἐγνώσθη «μοιριδίῳ θανάτῳ». Ἐκ τούτων γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ Ἀβάσκαντος προώρως ἔπεσε μαχόμενος· καὶ ἔπεσε μαχόμενος εἰς τὴν Ἀσίαν. Πρέπει δὲ τὸ πολεμικὸν τοῦτο γεγονὸς νὰ ἐντάξωμεν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς τότε πολιτικῆς ἱστορίας τῆς ῥωμαιοκρατίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται περίπου εἰς τὸν Β΄ μετὰ Χριστὸν αἰῶνα τὸ πολεμικὸν γεγονὸς τοῦ Ἀβασκάντου πρέπει νὰ ἐνταχθῇ εἰς τοὺς χρόνους τούτους τοῦ Β΄ μ. Χρ. αἰῶνος, ἤτοι εἰς τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ κυριαρχίας, ἴσως ἐπὶ Ἀδριανοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης, 117—138 μ. Χρ., ὅστις εἶχε διέλθει τὸν μέγιστον χρόνον τῆς βασιλείας του εἰς περιοδείας, εἰς τὴν Γαλατίαν, Βρεττανίαν, Ἀσίαν, ἥτις τότε ἐταράσσετο ὑπὸ τοῦ Χοσρόου τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ πρότερον καὶ Ἑλλάδα, Αἴγυπτον. Ἄλλη ἀκριβεστέρα ἱστορικὴ τοποθέτησις τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ μάχης καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Ἀβάσκαντος ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ.

Ἡ σύγκρισις, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀβάσκαντος τοῦ ἐπιγράμματος ἔκαμε μεταξὺ τοῦ θανάτου του καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀχιλλέως παρέχει τὸ ἐνδόσιμον διὰ τὴν ἔρευναν τῆς τύχης τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀναμφιβόλως, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Πάριδος ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος, διὰ τὸν ἔρωτά του πρὸς τὴν Πολυξένην τὴν θυγατέρα τοῦ Πριάμου, εἶνε ἐπεξεργασία τοῦ περὶ Ἀχιλλέως μύθου ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν γενομένη κατὰ τὸν Welcker, die griech. Trägodien 3, 1144 ἑ. Ἡ δὲ τοιαύτη τοῦ μύθου ἐπεξεργασία ἐκυκλοφοροῦσεν ἐν Ἄνδρῳ τὸν Β΄ μ. Χρ. αἰῶνος ὡς ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος ἔγινε φανερόν. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ περὶ Ἀχιλλέως μύθου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κατὰ τὴν Ἰλιάδ. Τ, 409. ἑ., ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὁ Ξάνθος λέγει ὅτι ὁ

'Αχιλλεὺς εἶνε μοιραῖον ν' ἀποθάνῃ τώρα γρήγορα διαρκοῦντος τοῦ περὶ τὴν Τροίαν πολέμου,

> ἀλλά τοι ἐγγύθεν ἦμαρ ὀλέθριον· οὐδέ τοι ἡμεῖς
> αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή.

'Εν τούτοις, κατὰ τὸν Welcker, griech. Trag. 3, 1145, ὁ 'Αχιλλεὺς περιπλακεὶς εἰς τὸν ἔρωτά του μετὰ τῆς Πολυξένης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Πριάμου, ἐδολοφονήθη, καθ' ἣν ὥραν συνωμίλει μετ' αὐτῆς, ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τοῦ Δηϊφόβου καὶ δὲν ἔπεσεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. 'Ο ἔρως οὗτος μᾶλλον πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς 'Αλεξανδρινοὺς ποιητάς. Τοιαύτη μυθολογικὴ παράδοσις ἀλεξανδρινὴ καί, κατὰ τὸν Fleischer ἐν Roscher Lexikon 1, 48 ἑ., ὑπὸ τοῦ 'Υγίνου 110, τοῦ ὁποίου ἡ μαρτυρία θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη, διεσώθη, ἔχει δὲ οὕτω:

Danai Polyxenam Priami filian, quae virgo fuit formosissima, propter quam Achilles, cum eam peteret et ad conloquium venisset, ab Alexandro et Deiphobo est occisus, ad sepulcrum eius eam immolaverunt. Διεξοδικώτερα τὸν μῦθον τοῦτον περὶ τοῦ θανάτου τοῦ 'Αχιλλέως πραγματεύεται Δίκτυς ὁ Κρητικὸς εἰς λατινικὴν μετάφρασιν διασωθεὶς οὕτω, 4, 10 ἑξῆς: Priamus tempus nanctus Idaeum (ἤτοι τὸν Πάριν) ad Achillen super Polyxena cum mandatis mittit. Sed ubi Achilles in luco ea, quae inlata erant, cum Idaeo separatim ab aliis recognoscit, cognita re apud naves suspitio alienati ducis et ad postremum indignatio exorta. 'Αποθνήσκων ὁ 'Αχιλλεύς, κατὰ τὸν Δίκτυν 4, 11 λέγει: dolo me atque insidiis Deiphobus atque Alexander Polyxenae gratia cirsumvenere. Ἡ αὐτὴ ἐκδοχὴ καὶ παρὰ τῷ Βυζαντινῷ Τζέτζῃ Μεθομηρ. 385—400. Κατὰ τὸν ἀρχ. Σχολιαστὴν εἰς Εὐριπ. Τρωάδ. 16· «πεφόνευται δὲ ὁ Πρίαμος ὑπὸ Νεοπτολέμου δικαίως, ἐπειδὴ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ 'Αχιλλέα ἐλθόντα ἐπὶ τὸν γάμον τῆς Πολυξένης οἱ περὶ 'Αλέξανδρον ἐν τῷ τοῦ Θυμβραίου 'Απόλλωνος ἱερῷ λόγχαις ἀνεῖλον». 'Ο δὲ ἀρχαῖος Σχολιαστὴς εἰς Εὐριπ. 'Εκάβ. 385 «περιπλεξάμενος γὰρ αὐτὸν ὁ 'Αλέξανδρος χάριν ἀσπασμοῦ διεχειρίσατο αὐτὸν μαχαίρᾳ». Συμπίπτει δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου Σχολιαστοῦ εἰς Εὐριπ. Τρωαδ. 16 περὶ τοῦ φόνου τοῦ 'Αχιλλέως διήγησις μὲ τὴν τοῦ Τζέτζη εἰς Λυκόφρ. 336· μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Τζέτζης δὲν ἀναφέρει διὰ τίνος φονικοῦ ὀργάνου ἐπῆλθεν ὁ θάνατος. 'Αλλ' ὁ αὐτὸς Τζέτζης εἰς Λυκόφρ. 269 ἀναγράφει τὰ ἑξῆς. «Φασὶν ὅτι 'Αχιλλεὺς ἐρασθεὶς Πολυξένης τῆς θυγατρὸς Πριάμου ἐδήλωσε τῷ Πριάμῳ συμμαχῆσαι αὐτῷ, εἰ λάβοι τὴν παῖδα·

ὁ δὲ συνέθετο αὐτῷ δοῦναι· καὶ ἐλθόντος ἐν τῷ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος ἱερῷ ὁ Ἀλέξανδρος λάθρᾳ ἐτόξευσε τὸν Ἀχιλλέα καὶ οὕτω συνέβη ἀποθανεῖν τὸν ἥρωα». Ἰδὲ Roschers, Ausführl. Lexikon der gr. und röm. Mythol. 1, 48 ἑ.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὰ περὶ τοῦ ἡρώου τοῦ Αἰακίδου Ἀβασκάντου τῆς Ἄνδρου.

Τί εἶνε τὸ ἡρῶον; Ἡ λατρεία τῶν ἡρώων ἀναμφιβόλως διεμορφώθη καὶ ἤκμασεν εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ λατρεία τῶν ἡρώων προῆλθεν ἀπὸ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν, ἐπομένως ἔχει σχέσιν μὲ τὴν λατρεί αν τῶν προγόνων. Ἀλλ' ἡ λατρεία τῶν ἡρώων ἀφορᾷ εἰς ὁλόκληρον τὸν λαόν. Οἱ ἥρωες αὐστηρῶς ἐπιτόπιοι ἦσαν. Ἴσταντο πλησίον τοῦ λαοῦ καὶ πράγματι πλησιέστεροι ἦσαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους θεούς. Οἱ ἥρωες ἐζοῦσαν εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ. Ἦσαν βοηθοὶ τοῦ λαοῦ ἐν πολέμῳ. Ἡ ἱστορία τῶν Περσικῶν πολέμων εἶνε πλήρης ἀπὸ προσωπικὴν συμμετοχὴν τῶν ἡρώων εἰς τὰς μάχας. Πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας οἱ Ἕλληνες ἐπεκαλέσθησαν τοὺς θεούς, ἰδίᾳ ὅ ως τοὺς Σαλαμινίους ἥρωας τὸν Αἴαντα καὶ τὸν Τελαμῶνα καὶ ἔστειλαν πλοῖον εἰς τὴν Αἴγιναν διὰ νὰ μετακαλέσῃ τὸν Αἰακὸν καὶ τοὺς Αἰακίδας. Ἡσιοδ. παρὰ Πολυβ. 5,2 «Αἰακίδας πολέμῳ κεχαρήοτας ἤϋτε δαιτί». Χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅτι μόνον τοὺς τοπικοὺς ἥρωας ἐπεκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν μάχην, Martin Nilsson, Gesch. der gr. Religion, 1², 717. Συνέπεια τούτου ἦτο ὅτι οἱ ἄνδρες ὅσοι ὑπὲρ πατρίδος ἔπεσαν νικηταὶ κατὰ τὴν μάχην ἐτιμῶντο ὡς ἥρωες. Ἀναμφιβόλως δὲ καὶ οἱ ἐν Ἄνδρῳ Αἰακίδαι τοιαύτας τιμὰς θὰ ἀπήλαυαν. Τὸ ἐπίγραμμα, ὡς ἄνω, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἀβάσκαντος ἔπεσε μαχόμενος, ὡς ὁ Ἄρης, εἰς τὴν μάχην. Ἀλλ' εἰς ποίαν μάχην, παραμένει ἄδηλον. Καὶ κατὰ ταῦτα ὁ ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου τάφος ἦτο ἡρῶον τοῦ Ἀβασκάντου Αἰακίδου.

2) Ἄλλην ἄμεσον πνευματικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου μᾶς πιστοποιοῦν δύο ἐκ τῶν σωζομένων ἐπιγραφῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πρώτη εὑρέθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, IG, II, 2, 700, καὶ περιέχει ἀπόσπασμα καταλόγου παραδόσεως στεφάνων γενομένης ὑπὸ τῶν ταμιῶν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Διὰ τῶν στεφάνων τούτων ἐστεφανώθη ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τῆς Πάρου, Θάσου (;), Νάξου (;) καὶ Ἄνδρου. Εἶνε δὲ ἡ ἐπιγραφὴ τῶν χρόνων 348—6 ὡς ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν δύο Ἀθηναίων ἀρχόντων Θεοφίλου καὶ Θεμιστοκλέους τῶν ἀναγραφομένων ἐν αὐτῇ. Διὰ τοῦ ἐξ Ἄνδρου στεφάνου ἐστεφανώθη ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀνδρίων. [στέφ]ανος, ᾧ Ἄνδρ[ιοι] ἐστεφ[άνωσαν τὸν δῆμ[ον

τὸν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ διὰ ποῖον λόγον, δὲν ἀναγράφεται, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐν τῷ καταλόγῳ. Πρὸς πλήρωσιν τοῦ κενοῦ τούτου τῆς ἀνδριακῆς ἱστορίας προτείνω τὰ ἑξῆς Διαρκούσης τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν οἱ σύμμαχοι αὐτῶν ἔβλεπαν ὅτι ὁ εἰδικὸς σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον συνεστήθη ἡ συμμαχία ἦτοι ἡ προστασία τῶν συμμάχων ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας τῆς Σπάρτης ἐξέλιπε πλέον, τὰς δὲ συντάξεις τὰς καταβαλλομένας ὑπ' αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρησιμοποίουν εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα. Διὰ τοῦτο ἡ δυσαρέσκεια τῶν συμμάχων ηὐξανε. Τέσσαρες ἐκ τῶν συμμάχων πόλεων, Κῶς, Χίος, Ῥόδος, Βυζάντιον ἐκήρυξαν τὸν συμμαχικὸν λεγόμενον πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 358—356 π. Χρ. Διαρκοῦντος ὅμως τοῦ συμμαχικοῦ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πολέμου ἡ Ἄνδρος ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ πιστὴ εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ παράβασιν τοῦ ἱδρυτικοῦ ψηφίσματος τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας, ὃ ἴδε ἀνωτέρω, ἀπέστειλαν εἰς Ἄνδρον, πρὸς φρούρησιν τῆς πίστεως αὐτῆς, φρουρὰν ἀθηναϊκήν, τὴν λεγομένην εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἡ φυλακὴ καὶ ἄρχοντα Ἀθηναῖον ἐπὶ τῆς νήσου, IG, II, 1, 62 στίχ. 7—13· «ὅπως ἂν Ἄνδρος εἶ σᾶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀνδρίων καὶ ἔχωσιν οἱ φρουροὶ οἱ ἐν Ἄνδρῳ μισθὸν ἐκ τῶν συντάξεων κατὰ τὰ δόγματα τῶν συμμάχων (τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας) καὶ μὴ καταλύηται ἡ φυλακὴ (ἡ ἐν Ἄνδρῳ)». Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, μηνὸς Μαΐου τοῦ ἔτους 356 π. Χρ., μανθάνομεν ὅτι ἡ ἐν Ἄνδρῳ ἀθηναϊκὴ φρουρὰ δὲν συνετηρεῖτο δαπάνῃ τῶν Ἀνδρίων ἀλλ' ἐκ τῶν συντάξεων, ἃ φόρων τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Β΄ ναυτικῆς συμμαχίας. Εἷς ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς Ἄνδρου τῶν ἀποστελλομένων ἐξ Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ὁ Τίμαρχος υἱὸς τοῦ Ἀριζήλου ἐκ Σφηττοῦ. Ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς τούτου ἐπὶ τῆς Ἄνδρου εἶνε ἄγνωστος. Δυνάμεθα ὅμως νὰ τὸν προσδιορίσωμεν κατά τινα τρόπον. Βέβαιον εἶνε δηλαδὴ ὅτι ὁ λόγος τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Αἰσχίνης κατὰ τοῦ ἄλλοτε ἄρχοντος τῆς Ἄνδρου Τιμάρχου, «ὡς ἡταιρηκότος», ἐγράφη μετὰ τὸ 346 π. Χ. Διότι τὸ 346 «ἔπεμψαν πρὸς τὸν Φίλιππον Β΄ (τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας) οἱ Ἀθηναῖοι δέκα πρέσβεις τοὺς ἀπολησομένους παρ' αὐτοῦ τοὺς ὅρκους (τῆς πρὸς Φίλιππον εἰρήνης), ἐν οἷς Δημοσθένης τε καὶ Αἰσχίνης. Ἐπανηκούσης δὲ τῆς πρεσβείας (εἰς Ἀθήνας) γράφονται παραπρεσβείας Αἰσχίνην Δημοσθένης τε ὁ ῥήτωρ καὶ Τίμαρχος». Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ Τιμάρχου καταδικαστικῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου ὑπῆρξεν ὅτι ὁ Τίμαρχος μὴ ὑπομείνας τὴν καταδίκην ηὐτοκτόνησεν ἢ κατ' ἄλλους κατεδικάσθη εἰς ἀτιμίαν, ὄχι πρὸ τοῦ μέσου τοῦ ἔτους 345,

Schäfer Demost.[2] II, 336. Ἆρα ἡ ἐν Ἀνδρῳ παραμονὴ τοῦ Τιμάρχου ὡς ἄρχοντος αὐτῆς πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὰ πρὸ τοῦ 345 ἔτη. Ἄλλος χρονολογικὸς σταθμὸς τοῦ γεγονότος τούτου εἶνε κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἐπιγραφὴ Ἀθηνῶν 2, 700, ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ δῆμος τῶν Ἀνδρίων ἐστεφάνωσε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων. Διὰ ποῖον λόγον ἔγινεν αὐτὴ ἡ στέψις ἦτο ἄγνωστον μέχρι τοῦδε. Ἡ στέψις αὕτη ἔγινε τὸ ἔτος 348—346. Ἡ κατὰ Τιμάρχου κατηγορία περιελάμβανε γεγονότα τόσον τοῦ ἰδιωτικοῦ ὅσον καὶ τοῦ δημοσίου αὐτοῦ βίου. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο ἡ αἰσχρὰ τοῦ Τιμάρχου διαγωγὴ ἐν Ἀνδρῳ. Τοσαύτην λέγει ὁ Αἰσχίνης, «ἀσέλγειαν ἐπεδείξατο εἰς ἐλευθέρων ἀνθρώπων γυναῖκας (τῆς Ἄνδρου), ἡλίκην οὐδεὶς πώποθ' ἕτερος». Μεγάλη ἀναμφιβόλως ὑπῆρξεν ἡ ἐξέγερσις τοῦ λαοῦ τῆς ἀρχαίας Ἄνδρου ἐκ τῆς αἰσχρᾶς διαγωγῆς τοῦ Τιμάρχου. Διότι κατὰ τὴν δίκην ταύτην πρὸ τοῦ δικαστηρίου, πλὴν πολλῶν νεωτέρων Ἀθηναίων καὶ πολλῶν πρεσβυτέρων, οἵτινες παρηκολούθησαν τὴν διαδικασίαν, συνηθροίσθησαν οὐκ ὀλίγοι «ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος» διὰ νὰ παρακολουθήσουν. Ὑπῆρχον μεταξὺ αὐτῶν καὶ Ἄνδριοι; καὶ μάλιστα σύζυγοι τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠσέλγησεν ὁ Τίμαρχος; Ὁ Αἰσχίνης ἐπὶ δικαστηρίου εἶπεν ὅτι κανένα ἐκ τῶν παθόντων Ἀνδρίων δὲν ἐκάλεσεν ὡς μάρτυρα· διότι οὗτοι, κατὰ τὸν Αἰσχίνην, θὰ ἤθελαν ἀσφαλῶς ν' ἀποσιωπήσουν τὴν «συμφοράν» των καὶ ὄχι νὰ τὴν ἐκθέσουν πρὸ τῶν πολλῶν, ἤτοι νὰ τὴν «ἐκμαρτυρήσουν», ἤτοι νὰ στείλουν ἐγγράφως ἐξ Ἄνδρου τὴν μαρτυρίαν των, ἥτις θὰ ἀνεγινώσκετο, βεβαιουμένη, ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου. Ἐγὼ ὅμως πιστεύω ὅτι μεταξὺ τῶν «ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος» ἀκροατῶν τῆς διαδικασίας ταύτης ἦσαν καὶ Ἄνδριοι ἐκ τῶν παθόντων. Διότι κατὰ τὸν Αἰσχίνην, κατὰ Τιμάρχου 118, οἱ ξένοι οὗτοι ἦλθαν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ βεβαιωθοῦν ἂν θὰ καταδικασθῇ ὁ Τίμαρχος, «εἰ θέλουσιν (Ἀθηναῖοι) κολάζειν τοὺς ὀνείδη τὸν ἑαυτῶν βίον τῇ πόλει (τῶν Ἀθηνῶν) παρασκευάζοντας». Τόσον μεγάλη ἦτο ἡ ἐξέγερσις καὶ ἡ κατακραυγὴ διὰ τὰς αἰσχρὰς πράξεις τοῦ Τιμάρχου καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἄνδρῳ! Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ μὲν δίκη κατὰ τοῦ Τιμάρχου ἔγινε πρὸ τοῦ 345, ἡ δὲ στέψις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀνδρίων ἔγινε περὶ τὸ 347, ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ν' ἀνακαλέσουν ἐξ Ἄνδρου τὸν ἄρχοντα Τίμαρχον τὸ 347. Καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη ἱκανοποίησε τοὺς ὑβρισθέντας Ἀνδρίους, διὰ τοῦτο καὶ ἐπηκολούθησεν ἐξ εὐγνωμοσύνης ἡ στέψις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι καὶ τὸ 350 ὁ Τίμαρχος κατηγορήθη ὅτι ἀποσταλεὶς ὡς ἐξεταστὴς τοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ μισθοφορικοῦ στρατοῦ

τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκόν του ἀλλ' ἐδέχθη νὰ δωροδοκηθῇ, ἔπειτα ὅτι ἡ παραμονὴ ἐν Ἄνδρῳ διήρκεσε περὶ τὰ δύο ἔτη.

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφή, ἐπὶ ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν Χαιρώνδου, ἔτους 338/7, περιλαμβάνει ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, δι' οὗ ὁ Ἄνδριος Δρακοντίδης υἱὸς τοῦ Ἀμφοτεροῦ καὶ Ἡγησίας υἱὸς τοῦ Στησαγόρου, ὁμοίως ἐξ Ἄνδρου, ἐπῃνέθησαν καὶ ἐστεφανώθησαν θαλλοῦ στεφάνῳ, ἐπειδὴ ἠνδραγάθησαν ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Ποῦ ἠνδραγάθησαν οἱ δύο Ἄνδριοι; Χρονικῶς συμπίπτει τοῦτο τὸ ψήφισμα μὲ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην τοῦ ἔτους 338 π. Χρ. Μήπως λοιπὸν συμμετέσχε καὶ ἡ Ἄνδρος εἰς τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας; Κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε διασωθείσας πηγὰς ἐβοήθησαν τοὺς Ἀθηναίους μόνον Βοιωτοί, Πελοποννήσιοι, Ἀκαρνᾶνες, Κορίνθιοι, Φωκεῖς, Μεγαρεῖς, Εὐβοεῖς, Ὀπούντιοι Λοκροί, ἀλλ' Ἄνδριοι δὲν ἀναφέρονται, Beloch, gr. Gesch.[2] 3, 2, 300. Ἐν τούτοις πειθόμενος εἰς ὅσα ὁ ῥήτωρ Λυκοῦργος εἰς τὸν κατὰ Λεωκράτους λόγον του εἶπε περὶ τῶν Ἀνδρίων (Λυκοῦργος κατὰ Λεωκράτους 42) θεωρῶ βέβαιον ὅτι οἱ Ἄνδριοι ὡς σύμμαχοι συνεπολέμησαν μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ Φιλίππου Β'. Ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Λυκοῦργος, τὸ 330 μ. Χ., εἰς τὸν κατὰ Λεωκράτους λόγον του, περὶ τῆς συμμαχίας Ἄνδρου καὶ Ἀθηνῶν εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Τοσαύτη δ' ἡ πόλις (τῶν Ἀθηνῶν) ἐκέχρητο μεταβολῇ, ὥστε πρότερον μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερίας ἀγωνίζεσθαι, ἐν δὲ τοῖς τότε χρόνοις ἀγαπᾶν ἐὰν ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἀσφαλῶς δύνηται διακινδυνεῦσαι, καὶ πρότερον μὲν πολλῆς χώρας τῶν βαρβάρων ἐπάρχειν, τότε δὲ πρὸς Μακεδόνας ὑπὲρ τῆς ἰδίας κινδυνεύειν· καὶ τὸν δῆμον, ὃν πρότερον Λακεδαιμόνιοι καὶ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντες Ἕλληνες βοηθὸν ἐπεκαλοῦντο, τοῦτον ἔδει τότ' ἐξ Ἄνδρου καὶ Κέω καὶ Τροιζῆνος καὶ Ἐπιδαύρου ἐπικουρίαν αὐτῷ μεταπέμψασθαι». Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν μου, ἡ βοήθεια τὴν ὁποίαν οἱ Ἄνδριοι ἔστειλαν, ὡς λέγει ὁ Λυκοῦργος, εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρέπει νὰ νοῆται ὅτι ἐστάλη κατὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην. Ὁ Saucius ἐν Andros σ. 78 ὑποθέτει ὅτι ἠδύνατο νὰ γίνῃ τοῦτο, ἀλλ' ἐν Mitteil. des deutsch. arch. Inst. 36, 17 τὸ ἀπεδέχθη ὡς γεγονός· ὁ δὲ Δ. Πασχάλης, Ἄνδρος, 1, 366 οὐδὲν περὶ αὐτοῦ λέγει.

Ἰδοὺ ἡ ἐπιγραφή, ἡ περὶ τῶν ἀνδραγαθησάντων εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας δύο Ἀνδρίων, Δρακοντίδου καὶ Ἡγησίου. Αὕτη ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ A. Wilhelm ἐν Jahreshefte, Τόμ. 10, 1907, σ. 32

καὶ συνεπληρώθη. Τοῦτο ὅτι οἱ Ἄνδριοι ἐτιμήθησαν διὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἀνδραγαθίαν των θεωρεῖ βέβαιον καὶ ὁ Saucius ἐν Mitteil. 36, 17.

«Δρακοντίδου
Ἡγησίου Ἀνδρίων.

Ἐπὶ Χαιρώνδου ἄρχοντος ἐπὶ τῆς Πανδιονίδος δεκάτης πρυτανείας, ᾗ Φίλιππος Ἀντιφ... ἐγραμμάτευε· ἐπαινέσαι μὲν αὐτοὺς καὶ στεφανῶσαι αὐτῶν ἑκάτερον θαλλοῦ στεφάνῳ, ἀνδραγαθίας ἕνεκα καὶ εὐνοίας τῆς περὶ τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων· εἶναι δὲ καὶ προξένους (ἐν Ἄνδρῳ) καὶ εὐεργέτας τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων· καὶ αὐτοὺς καὶ ἐκγόνους, Δρακοντίδην Ἀμφοτεροῦ καὶ Ἡγησίαν Στησαγόρου· καὶ εἶναι αὐτοῖς, ἄν του δέωνται, πρόσοδον πρός τε τὴν βουλὴν καὶ πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρώτοις μετὰ τὰ ἱερά. ...καλέσαι δὲ αὐτοὺς ἐπὶ ξένια εἰς τὸ πρυτανεῖον εἰς αὔριον».

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν ὅτι οἱ δύο Ἄνδριοι Δρακοντίδης καὶ Ἡγησίας πλὴν τοῦ στεφάνου ἔτυχον τοῦ προνομίου νὰ ὀνομασθοῦν ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς τῶν Ἀθηναίων πρόξενοι αὐτῶν εἰς τὴν Ἄνδρον. Ὑπεχρεοῦντο δηλ. οὗτοι νὰ ἐπιμελοῦνται τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ὅσοι ἤρχοντο εἰς τὴν Ἄνδρον. Ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι οὗτοι πολῖται εἶχαν ἀνάγκην βοηθείας θὰ εὕρισκαν ἐν Ἄνδρῳ ὑποστήριξιν, ἰδίᾳ ἐπίσης εἰς δίκας. Οἱ δύο πρόξενοι τῶν Ἀθηναίων θὰ ἐμεσολάβουν διὰ νὰ προσέλθουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἄνδρου καὶ θὰ ἐφιλοξενοῦντο ἐν Ἄνδρῳ ὑπὸ τῶν προξένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δύο Ἄνδριοι προσέλαβαν ἐν Ἀθήναις καὶ τὸν τίτλον τοῦ εὐεργέτου, τοῦτο σημαίνει ὅτι οὗτοι ἐθεωροῦντο ἐν Ἀθήναις ὡς ἐξαιρέτως ἐπιφανεῖς ἄνθρωποι καὶ ὅτι ἀσκοῦσαν μεγάλην ἐπίδρασιν. Πλὴν τούτου παρεχωρήθη εἰς τοὺς δύο Ἀνδρίους ἡ πρόσοδος πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἥτοι ἂν εἶχαν ἀνάγκην, εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ προσέλθουν καὶ νὰ ἀνακοινώσουν ταύτην εἰς τὴν βουλὴν καὶ εἰς τὸν δῆμον Ἀθηναίων, πρῶτοι αὐτοὶ μεταξὺ ἄλλων, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε συντελεσθῇ ἡ συνήθης ἱερὰ τελετουργία. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐκλήθησαν οἱ δύο Ἄνδριοι τὴν ἐπομένην τῆς στέψεως εἰς τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως εἰς γεῦμα. Τοῦτο ἦτο ὑψίστη τιμή. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμώμεθα ὅτι διὰ βίου ἐσιτίζοντο εἰς τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως παλαιότερον οἱ Ὀλυμπιονῖκαι καὶ οἱ πλησιέστεροι ἀπόγονοι τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, οἵτινες ἐτόλμησαν τὸ 514 νὰ καταλύσουν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν τυραννίαν. G. Busolt, griech. Staatskunde 1246 ἑ.

3) Τρίτην ἄμεσον πνευματικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Ἄνδρου καταδεικνύει ἡ κωμῳδία τοῦ Μενάνδρου ἡ ἐπιγραφομένη ἡ

'Ανδρία. 'Ο Μένανδρος άνήκει εἰς τὴν λεγομένην Νέαν 'Αττικὴν κωμῳδίαν τῆς 'Ελληνιστικῆς ἐποχῆς. Οὗτος ἐλάμβανε τὰς ὑποθέσεις τῶν ἔργων του ἐκ τῆς καθημερινῆς ζωῆς· πονηροὶ δοῦλοι, δολοπλόκοι παράσιτοι, ἑταῖραι, ἔκθετα βρέφη, φθοραὶ παρθένων εἶνε συνήθη θέματα τῶν ἔργων του. Σκώμματα, ὅπως εἰς τὰς κωμῳδίας τοῦ 'Αριστοφάνους, λείπουν ἀπὸ τὰς κωμῳδίας τοῦ Μενάνδρου. 'Η 'Ανδρία δὲν διεσώθη εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' εἰς μετάφρασιν γενομένην ὑπὸ τοῦ ῥωμαίου ποιητοῦ Ποπλίου Τερεντίου. Τὸ ἐνδιαφέρον, περὶ τῶν σχέσεων κατὰ τὸν Δ' π. Χρ. αἰῶνα 'Ανδρίων καὶ 'Αθηναίων, εἶνε, ὡς ἐκ τῆς παρούσης κωμῳδίας γίνεται φανερόν, ὅτι κοινωνικῶς Ἄνδριοι καὶ 'Αθηναῖοι εὑρίσκοντο τότε εἰς συχνὴν ἐπικοινωνίαν, ὡς καὶ σήμερον τοῦτο γίνεται. Τοῦτο βεβαιώνει ὁ Μένανδρος, ὅστις ἐπέγραψε τὴν κωμῳδίαν του ἡ 'Ανδρία ἀντλήσας τὸ θέμα του ἀπὸ τὴν τότε καθημερινὴν ζωήν. 'Ο Σίμων, ἐκ τῶν προσώπων τῆς κωμῳδίας, φέρεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ νὰ λέγῃ· «Μία 'Ανδριώτισσα, εἶνε τώρα τρία χρόνια ἀφ' ὅτου μετῴκησε καὶ ἦλθεν εἰς τὰς 'Αθήνας, ἐξ ἀνάγκης, ἀπὸ ἀνέχειαν καὶ ἀδιαφορίαν τῶν συγγενῶν της. Κατ' ἀρχὰς ἔζοῦσε μὲ σωφροσύνην καὶ φειδωλίαν, ἀναζητοῦσε τὰ πρὸς τὸ ζῆν εἰς τὸν ἀργαλειὸν καὶ τὰ μαλλιὰ τῆς ἱστουργίας 'Αλλ' ἅμα τὴν ἐπλησίασεν ὁ ἕνας ἐραστὴς καὶ ὁ ἄλλος, ὑποσχόμενος χρήματα, κατήντησεν εἰς τὴν πορνείαν. Οἱ ἐρασταί της τότε, ὅπως γίνεται κάθε ἡμέραν, τὸν υἱόν μου Πάμφιλον ὡδήγησαν εἰς τὴν οἰκίαν της διὰ νὰ συζῇ μαζί της». Εἶνε ταῦτα μία εἰκὼν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν 'Αθηνῶν τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χρ., εἰς τὴν ὁποίαν μετέχει καὶ μία 'Ανδριώτισσα, ἡ ὀνομαζομένη Γλυκέριον. 'Ιδοὺ περικοπὴ ἐκ τοῦ λατινικοῦ κειμένου τῆς κωμῳδίας τοῦ Τερεντίου ἡ 'Ανδρία, 1, 1, στίχ. 42 ἑ.

Si. «Interea mulier quaedam abhinc triennium
ex Andro commigravit huc viciniae
inopia et cognatorum neglegentia
coacta, egregia forma atque aetate integra.

So. Ei, vereor nequid Andria adportet mali.

Si. Primum haec pudice vitam parce ac duriter
agebat, lana ac tela victum quaeritans·
sed postquam amans accessit pretium pollicens,
unus et item alter. Ita ut ingeniumst omnium
hominum ab labore proclive ad lubidinem
accepit condicionem, dein quaestum occipit

qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
perduxere illuc, secum ut una esset, meum».

Ἡ κωμῳδία αὕτη ἡ Ἀνδρία = Ἀνδριώτισσα παρεστάθη διὰ πρώτην φοράν, ἐν Ῥώμῃ, τὸ ἔτος 166 π. Χρ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Μεγαλησίων. Τόσον πολὺ δὲ ἤρεσκεν εἰς τὸ κοινὸν ὥστε πολλάκις ἀναπαρεστάθη μετά τινα ἔτη. Ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς ἔχει ὡς ἑξῆς. Ὁ Σίμων εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποφασίζει νὰ νυμφεύσῃ τὸν υἱόν του Πάμφιλον μὲ τὴν κόρην τοῦ πλουσίου φίλου του Χρέμητος. Ὁ Χρέμης εἶχε κάμει μόνος του τὴν πρότασιν. Ἀλλ' ὁ Πάμφιλος δὲν ἐγνώριζε τὴν μνηστήν· εἶχεν ὅμως κρυφὰ σχέσεις μὲ μίαν νεάνιδα ἐξ Ἄνδρου ὀνομαζομένην Γλυκέριον. Τοῦτο μαθὼν ὁ Χρέμης διαλύει τὴν συμφωνίαν. Ὁ Σίμων διὰ νὰ διορθώσῃ τὰ πράγματα, ἐλπίζων ὅτι ὁ υἱός του θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἀνδρίαν καὶ θὰ νυμφευθῇ τὴν κόρην τοῦ Χάρητος, ἀναγγέλλει ὅτι ὁ γάμος ὡρίσθη νὰ γίνῃ αὐθημερόν. Ἐπὶ τέλους ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ Γλυκέριον δὲν εἶνε Ἀνδρία ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κόρη τοῦ Χρέμητος. Ὁ Πάμφιλος καὶ ἡ Γλυκέριον νυμφεύονται τότε κατ' εὐχήν. Otho Ribbeck, Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, ἑλλην. μετάφρ. ὑπὸ Σ. Σακελλαροπούλου 1, 198.

Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι καὶ Ῥωμαιοκρατία.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, τῆς ὁποίας ἔναρξις ἔγινε τὸν Δ΄ μ. Χρ. αἰῶνα, πλὴν τῆς ἐκ τῆς Εὐβοίας, ἣν ἐδέχθησαν οἱ Ἄνδριοι, πνευματικῆς ἐπιδράσεως, καὶ τῆς πολὺ μεγαλυτέρας τῆς ἐξ Ἀθηνῶν, ἐδέχθησαν οἱ Ἄνδριοι ἐπίσης, ὅση καὶ ἂν ἦτο, πνευματικὴν ἐπίδρασιν, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ἥτις ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐν ἔτει 323 π. Χρ., ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας τῆς Μακεδονίας, τοὺς Ἀτταλίδας, τοὺς βασιλεῖς τῆς Περγάμου καὶ τοὺς Πτολεμαίους, τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου. Διότι οὗτοι, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους πρὸς ἐπικράτησιν, ἐκυριάρχησαν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Ἄνδρος. Εὑρισκόμεθα εἰς τὴν μετὰ τὸ 311 μ. Χρ. ἐποχήν. Τὸ ἔτος 311 ἔληξεν ὁ μεταξὺ τῶν δύο ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν, τοῦ ἑβδομηκοντούτους Ἀντιγόνου, υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, τοῦ ἰσχυροτάτου πάντων στρατηγοῦ τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πτολεμαίου, υἱοῦ τοῦ Λάγου, ἡγεμόνος τῆς Αἰγύπτου καὶ θαλασσοκράτορος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Τὴν θαλασσοκρατίαν, ἢ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης, ὁ Πε-

ρικλῆς, «ἀνὴρ λέγειν τε καὶ πράσσειν ἱκανώτατος», κατὰ τὸν Θουκυδ. 1, 139, ἐχαρακτήρισεν ὡς «μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος», Θουκ. 1, 143, 5. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐν Ἀθηναίων Πολιτ. 2, 3 ἐ. εἶπεν· «οὐ γὰρ ἔστι πόλις οὐδεμία ἥτις οὐ δεῖται εἰσάγεσθαί τι ἢ ἐξάγεσθαι. Ταῦτα τοίνυν οὐκ ἔσται αὐτῇ ἐὰν μὴ ὑπήκοος ᾖ τῶν ἀρχόντων τῆς θαλάττης». Διὰ τοῦτο οἱ Ἄνδριοι ἐφ' ὅσον τὸ κράτος τῆς θαλάσσης ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους συνεμάχουν μετ' αὐτῶν, ὡς κατὰ τὴν Α' καὶ τὴν Β' ναυτικὴν συμμαχίαν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἡ Ἄνδρος ὑπέκυψεν εἰς τὴν θαλασσοκρατίαν Πτολεμαίου τοῦ Λάγου τὸ 308/7. Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ διαδόχου τούτου, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Β' τοῦ Φιλαδέλφου 285—247 π. Χρ. κατετίθετο κατ' ἔτος ἀνὰ μία Φιάλη ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ἐν Δήλῳ θησαυρὸν τῶν Ἀνδρίων. Τοῦτο ὑπονοεῖ ὅτι συγχρόνως ὑπῆρχε καὶ κυριαρχία τοῦ Πτολεμαίου τούτου ἐπὶ τῆς Ἄνδρου; Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 252 ἐμφανίζονται εἰς τὸν θησαυρὸν τῶν Ἀνδρίων ἀναθήματα τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Τί σημαίνει τοῦτο; Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης εἰς τὸ Αἰγαῖον περιῆλθεν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τοὺς Πτολεμαίους εἰς τοὺς Μακεδόνας βασιλεῖς. Ἀντίοχος δὲ ὁ Γονατᾶς καὶ φρουρὰν Μακεδονικὴν ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἄνδρον.

Τί ἦτο ὁ λεγόμενος οἶκος Ἀνδρίων τῆς Δήλου; Εἰς τοὺς ἐν Δήλῳ οἴκους ἐπικρατοῦσαν κυρίως λατρευτικὰ σκεύη, ἢ ἄλλα ἀνάλογα ἀντικείμενα. Εἰς τὸν Ἀνδρίων οἶκον, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδόμησις θὰ δύνατάι νὰ ἀναχθῇ καὶ εἰς τὸν Δ' αἰῶνα, Saucius, Andros, 74, πολλὰ ἦσαν τὰ λατρευτικὰ σκεύη· ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἐφυλάσσοντο καὶ οἰκοδομικὰ ὑλικά. Οὕτω, ὡς μανθάνομεν, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν Δήλου, εἰς τὸ εὑρετήριον τοῦ Χαρίλα στίχ. 93 φέρεται· «τάδε παρελάβομεν ἐν τῷ Ἀνδρίων οἴκῳ· δεσμοὺς μεγάλους..., τοὺς δὲ λοιποὺς παρέδομεν· ὀβελίσκους χαλκοῦς ΔΓΙΙ παρέδομεν· ἄσφαλτον παρέδομεν... ξύλα δρύϊνα, κέδρινα, πτελέϊνα, κυπαρίσσινα...» Inscript. de Délos, Paris, 1926, σ. 90, Comptes des Hiéropes. Διὰ τοῦτο ὁ οἶκος Ἀνδρίων τῆς Δήλου ἀρχικῶς δὲν ἦτο παρὰ ἀποθήκη. Ὁμοίως θὰ ἦσαν καὶ οἱ λεγόμενοι θησαυροὶ τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν, ἀλλ' οἵτινες ἐχρησίμευαν πρὸς φύλαξιν καὶ ἔργων τέχνης, R. Wiss. R. E. Z. R. 11, 3 ἐ.

Ἐν ἔτει λοιπὸν 308/7 κατὰ τὸν Διόδωρον 20, 37, 1 ὁ Πτολεμαῖος μὲ τὸν στόλον του ἐκ Μύνδου τῆς Καρίας διαπλεύσας τὸ Αἰγαῖον ἔφθασεν εἰς τὴν Ἄνδρον, τὴν ὁποίαν ἀπηλευθέρωσε καὶ ἐξεδίωξε τὴν ἐκεῖ ξενικὴν φρουράν. Ποία ἦτο ἡ ἐκδιωχθεῖσα φρουρὰ τῆς Ἄνδρου; «Κατὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους (308/7 π. Χρ), Πτολεμαῖος μὲν ἐκ τῆς Μύνδου πλεύσας ἀδρῷ στόλῳ διὰ νήσων ἐν πα-

ράπλω τὴν Ἄνδρον ἠλευθέρωσε καὶ τὴν φρουρὰν ἐξήγαγε». Καὶ ἡ μὲν ἀπελευθέρωσις τῆς Ἄνδρου εἶνε σύμφωνος μὲ τὴν προκήρυξιν τοῦ Πτολεμαίου, ὡς ὑπὸ τοῦ Διοδώρου 20, 19 ἀναφέρεται. «Τῶν δὲ κοινῶν συνθηκῶν τοῖς ἡγεμόσι περιεχουσῶν ἐλευθέρας ἀφεῖσθαι τὰς ἑλληνίδας πόλεις, οἱ περὶ Πτολεμαῖον τὸν Αἰγύπτου δυνάστην, ἐγκαλέσαντες Ἀντιγόνῳ διότι φρουρᾶς τινας διείληφε τῶν πόλεων, πολεμεῖν παρεσκευάζοντο. Καὶ τὴν μὲν δύναμιν ἐξαποστείλας Πτολεμαῖος καὶ στρατηγὸν Λεωνίδην τὰς ἐν τῇ τραχείᾳ Κιλικίᾳ πόλεις οὔσας ὑπ' Ἀντίγονον ἐχειρώσατο· διεπέμπετο δὲ καὶ εἰς τὰς ὑπὸ Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον πόλεις, ἀξιῶν συμφρονεῖν ἑαυτῷ καὶ κωλύειν Ἀντίγονον ἰσχυρὸν γίνεσθαι». Ἀλλ' ἡ ἐκδιωχθεῖσα φρουρὰ ἦτο ἆρά γε τοῦ Ἀντιγόνου, ὡς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω χωρίου τοῦ Διοδώρου εἰκάζεται; Τοῦτο εἶνε γνώμη τοῦ Hiller von Gaertr. ἐν IG, XII, 5 ἀριθ. 714, ἄλλην δὲ γνώμην εἶπεν ὁ Saucius, Andros, σ. 79 καὶ Athen. Mitteil. 1911 σ. 18 Ἐν τούτοις δὲν ἐβράδυνεν Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ἔγγονος τοῦ Ἀντιγόνου, υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 277—239 π. Χρ., νὰ ἐγκαταστήσῃ νέαν φρουρὰν εἰς τὴν Ἄνδρον. Ὁ Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀράτου 12 διηγεῖται ὅτι Ἄρατος ὁ Σικυώνιος, ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, κατέπλευσεν εἰς Ἄνδρον, τὴν ὁποίαν εὗρε κατεχομένην ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ μετὰ Μακεδονικῆς φρουρᾶς. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ὁ κῶδιξ τοῦ Πλουτάρχου φέρει τῆς Ἀδρίας, τὸ ὁποῖον διωρθώθη ὑπὸ τοῦ Bergk εἰς Ὑδρίας, ἀλλ' ὁ C. Sintenis ἀφῆκεν ἐν τῇ ἐκδόσει του τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου Ἀδρίας = τῆς Ἀνδρίας. Καὶ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχαιότερον παράδειγμα, καθ' ὃ τὸ ἔρριν σύμφωνον νι πρὸ τοῦ μέσου δέλτα συνεχωνεύθη εἰς ἕνα ἠχηρὸν φθόγγον d, παριστώμενον εἰς τὸν κώδικα δι' ἁπλοῦ δέλτα. Ἴδε ἄνωτ. Τόμ. Α', σ. 65.

«Πρὸς δὲ μέγα πνεῦμα καὶ πολλὴν θάλασσαν ἐκ πελάγους κατιοῦσαν ἐνδόντος τοῦ κυβερνήτου, παραφερόμενος (ὁ Ἄρατος), μόλις ἥψατο τῆς Ἀδρίας πολεμίας οὔσης. Ἐκρατεῖτο γὰρ ὑπὸ Ἀντιγόνου (τοῦ Γονατᾶ) καὶ φυλακὴν εἶχεν· ἣν φθάσας ἀπέβη καὶ τὴν ναῦν καταλιπὼν ἀπεχώρησε μακρὰν ἀπὸ θαλάσσης ἔχων ἕνα τῶν φίλων σὺν αὐτῷ Τιμάνθην. Καὶ καταβαλόντες ἑαυτοὺς εἴς τινα τόπον ὕλης γέμοντα χαλεπῶς ἐνυκτέρευον. Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον ὁ (Μακεδὼν) φρούραρχος ἐπελθὼν καὶ ζητῶν τὸν Ἄρατον ὑπὸ τῶν θεραπόντων ἐξηπατήθη τῶν ἐκείνου, δεδιδαγμένων λέγειν, ὡς εὐθὺς ἀποδρὰς εἰς Εὔβοιαν ἐξέπλευσε. Τὰ μέντοι κομιζόμενα καὶ τὴν ναῦν καὶ τοὺς θεράποντας ἀπέφηνε πολέμια καὶ κατέσχε. Μετὰ δὲ ἡμέρας οὐ πολλὰς ἐν ἀπόροις ὄντι τῷ Ἀράτῳ γίνεταί τις εὐτυχία Ῥωμαϊ-

κῆς νεὼς παραβαλούσης κατὰ τὸν τόπον (τῆς Ἄνδρου), ἐν ᾧ τὰ μὲν ἐπὶ σκοπὴν ἀνιὼν (ἀνωτ. Τόμ. Γ′ σ. 45), τὰ δὲ κρυπτόμενος διῆγεν (ἀνωτ. Τόμ. Α′ σ. 62)». Οὕτω Μακεδονικαὶ φρουραὶ ἐπὶ τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Γ′ αἰ. π. Χρ. ἐξηκολούθησαν νὰ παραμένουν μέχρι τοῦ ἔτους 200 π. Χρ., ὁπότε οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τοῦ συμμάχου αὐτῶν βασιλέως τῆς Περγάμου Ἀττάλου τοῦ Α′ (241—197 π. Χρ.), ἐκυρίευσαν τὴν Ἄνδρον, ἀπήγαγαν τὴν λείαν ἐκ τῆς νήσου, τὰ ἔργα τέχνης καὶ παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου Ἄτταλον τὸν Α′.

Τὸ μὲν Μακεδονικὸν βασίλειον κατελύθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τὸ 168 π. Χρ. Ἡ δὲ ἄλλη Ἑλλὰς ἔγινε Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ 146. Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ 129 π. Χρ. ἔγινε καὶ τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον τῶν Ἀτταλιδῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο προσηρτημένη ἡ Ἄνδρος. Ἡ Ἄνδρος δηλ. ὑπήχθη ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους τελευταία τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν. Διότι ἡ Ἄνδρος τὸ 200 π Χρ. κατεκτήθη μὲν ὑπὸ Ἀττάλου Α′ καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Ῥωμαίων, ὁπότε ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς κατείχετο ὑπὸ Μακεδονικῆς φρουρᾶς τοῦ τότε βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε′, ἀλλ' ἀμέσως παρεχωρήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου Ἄτταλον Α′. Παρέμεινε δὲ ἡ Ἄνδρος ὑπὸ τοὺς Ἀτταλίδας τῆς Περγάμου, ἤτοι Ἄτταλον Α′, 241—197 π. Χρ., Εὐμένη τὸν Β′, 197—159 π. Χρ., Ἄτταλον Β′ 159—138 π. Χρ. καὶ Ἄτταλον Γ′ 138—133 π Χ., ὅστις διὰ διαθήκης του τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον ἐκληροδότησεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Theod. Mommsen, Röm. Gesch.[13] 2, 52 ἑ.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Ὀκταβιανός, ὁ κατόπιν αὐτοκράτωρ Αὔγουστος, κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῶν Πτολεμαίων, τὴν 1 αὐγ. 30 π. Χρ., ἡ πολιτικὴ τύχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς εἶνε πλέον καθωρισμένη. Εἰς τὴν θέσιν τῆς μέχρι τοῦδε Ἑλληνιστικῆς μοναρχίας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, εἰσέρχεται ἡ παντοκρατορία τῶν Ῥωμαίων. Θεμελιώδης τοῦτο μεταβολὴ Ἤδη κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀντὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, γίνεται ἡ Δυτ. Μ. Ἀσία, ἰδίᾳ δὲ αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Δυτ. παραλίας, ὅπου, ἰδίᾳ κατὰ τὸν Β′ μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν φιλελλήνων ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μεγάλη πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ ἀκμὴ παρετηρήθη. Ἐκ ταύτης πνευματικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν Ἄνδρον προῆλθε. Πέρα τούτου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς χάρις εἰς τὸν φιλελληνισμὸν τοῦ αὐτοκρ. Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων ἀνεδείχθη εἰς παγκόσμιον πολιτισμόν. Ἐκρωμαϊσμὸς ἔγινε τότε μεγάλος μό-

νον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ Ῥωμ. αὐτοκράτορες ἀνεγνώριζαν τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν τῶν Ἑλλήνων ἐντὸς τοῦ ῥωμ. κράτους. Δὲν εἶχε βεβαίως τότε ὁ Ἑλληνισμὸς ἴδιον ἐθνικὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἠσχολοῦντο τότε μόνον μὲ τὰς τοῦ δήμου των ὑποθέσεις, ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ῥωμαίου ἄρχοντος, ἀπένεμον δὲ ὑπερβολικὰς τιμὰς ὡς καὶ οἱ Ἄνδριοι εἰς Ῥωμαίους. Τοῦτο βεβαίως ῥίπτει τινὰ σκιὰν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων, πρὸ παντὸς δὲ ἡ διάθεσις πρὸς κολακείαν τῶν Ῥωμαίων, Bengtson, αὐτόθ. σ. 490 ἑ.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ Ἄνδρος, ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας, διετήρησε τὴν αὐτονομίαν της, ἂν καὶ μειωμένην. Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιγραφάς, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1911, σ. 72, 7 καὶ IG, XII, 5, 724 εἰς τὰς ὁποίας ἐξακολουθοῦν ν' ἀναφέρωνται καὶ νὰ ὑπάρχουν ἡ βουλὴ τῆς Ἄνδρου, οἱ βουλευταὶ αὐτῆς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀνδρίων. Ἐπίσης εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 749 ἐπιγραφὴν τοῦ 1ου μ. Χρ. αἰῶνος ἀναγράφεται ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος (Ἀνδρίων) ὡς καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 750, 752, 755, 788 καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 758 τοῦ 3ου μ. Χρ. αἰῶνος· εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 759 τοῦ 3ου μ. Χρ. αἰῶνος καὶ 787 ἀναγράφεται μόνον ἡ βουλή. Εἰς δὲ τὰς ὑπ' ἀριθ. 754, 756, 757 ἀναγράφεται μόνον ὁ δῆμος. Ἀλλ' ἡ ἐξημερία ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἄνδρου ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 129 π. Χ. ἐξέλιπεν, σύντροφος δ' αὐτῆς ἔγινεν ἡ πενία. Τοῦτο βεβαιώνεται πρῶτον μὲν ἐκ τῆς κοπῆς τῶν νομισμάτων τῆς Ἄνδρου τῶν ῥωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, 98 — 212 μ. Χρ., ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ καὶ ἑξῆς. Τὰ ἐπὶ Τραϊανοῦ νομίσματα, ἃ ἴδε εἰς τὴν Νομισματικὴν τῆς νήσου Ἄνδρου Δ. Πασχάλη, πίν. ιϛ', πλὴν τοῦ ὅτι εἶνε χαλκᾶ, εἶνε καί, τὸ σημαντικώτερον, ὑστεροσημασμένα, ἡ κεφαλὴ δηλ. τοῦ Τραϊανοῦ ὑστεροσημάνθη ἐπὶ παλαιοτέρων νομισμάτων τῆς Ἄνδρου. Χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅτι εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 52 τῆς, ὡς ἄνω, συλλογῆς ἡ κεφαλὴ τοῦ Τραϊανοῦ δαφνοστεφὴς ὑστεροσημάνθη ἐπὶ τῆς παρειᾶς τοῦ θεοῦ Διονύσου. Καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Τραϊανοῦ Μαρκιανῆς, ἥτις ἀπεβίωσε τὸ 114 μ. Χρ., ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 59 νομίσματος, τὸ ὁποῖον ἐκόπη ἐν Ἄνδρῳ πρὸς τιμήν της, πρὸ τῆς προτομῆς της, ὑπάρχει ὑστερόσημον ἄλλης κεφαλῆς. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 60 ἀνδριακὸν νόμισμα φέρει προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, 117—138 μ. Χρ., πρὸ αὐτῆς δὲ ὑστερόσημον τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου, 180—192 μ. Χρ. Ἐπίσης τὸ ὑπ' ἀριθ. 61 φέρον προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς 138—161 μ. Χρ. ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀνέχει ὑστερόσημον τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου. Καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 63, 64, 65 τῶν αὐτοκρ. Μάρκου Αὐ-

ρηλίου 161—180 καὶ Λ. Οὐήρου 161—169 φέρει ὑστερόσημον τοῦ αὐτοκρ. Κομμόδου. Πρόσθεσε καὶ τὰς ὑστεροσημάνσεις τῶν ὑπ' ἀριθ. 46, 48, 49 τῆς Ῥωμαιοκρατίας ἐν Ἀνδρῳ. Πᾶσαι αὗται αἱ ὑστεροσημάνσεις τῶν ἀνδριακῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης τί ἄλλο σημαίνουν, ἢ τὴν πενίαν τῶν Ἀνδρίων κατὰ τήν, ὡς ἄνω, ἐποχήν; Ἀλλὰ καὶ τὴν πενίαν τῆς Ἄνδρου, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ὁ σοφιστὴς τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χρ. Ἰμέριος πρέπει ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῆς Ῥωμαιοκρατίας. Ἰμερίου, λόγος 8, 7 ἔκδ. Boissonade.

«Λαλιὰ εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ ἑταίρου, ἣν ἐπεδείξατο μέλλων ἀπιέναι εἰς τὴν πατρίδα». «Ἀλλ' ὦ γενναῖε, (νικᾷς γὰρ τοὺς λόγους τῇ χορηγίᾳ τῶν τρόπων) μὴ τῷ μεγέθει κρίνῃς τὸ χαριστήριον, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ καὶ τῷ χρόνῳ μόνῳ λογίζου τὴν ἀδράνειαν τοῦ μέλους. Ἄνδριοι μὲν γὰρ (οἱ τὴν Ἄνδρον οἰκοῦντες) δῆμος εὐγνωμοσύνης οὐκ ἄπειρος, τύχης πειραθέντες δεξιᾶς παρ' Ἀπόλλωνος, εἶτα βουληθέντες εὐγνωμονεῖν τὴν ἀντίδοσιν, πῦρ μόνον ὑφῆψαν, θυσίας ἐτέρας οὐκ εὐποροῦντες βελτιόνος. Ὁ δὲ θεὸς ἤσθη τῷ τρόπῳ καὶ μόνην τὴν φλόγα προσίετο καὶ σπονδῆς προέκρινε τὰ τῆς προαιρέσεως σύμβολα».

Κατὰ τὸν λόγον τοῦτον τοῦ Ἰμερίου, ὅστις ἀναφέρεται εἰς γεγονότα ἀρχαιότερα τῶν χρόνων του, οἱ Ἄνδριοι εὐγνώμονες πρὸς τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα, διὰ τὴν βοήθειάν του, δὲν εἶχαν νὰ τοῦ προσφέρουν θυσίαν σφαγίων, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἡ Ἄνδρος ἀνέκαθεν εἶχε κτηνοτροφίαν ἐξαιρετικήν, ἀνωτ. Τόμ. Δ' σ. 17 ἑ., ἀλλ' ἠρκέσθησαν νὰ ἀνάψουν πυρὰν πρὸ τοῦ βωμοῦ του. Τόση ἦτο ἡ πενία των! Ἀλλὰ τοιαύτην περιγραφὴν τῆς πενίας τῶν Ἀνδρίων καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος παρέχει καὶ ὁ ῥωμαῖος σατυρικὸς ποιητής, γεννηθεὶς τὸ 50 μ. Χρ. εἰς τὴν σάτυράν του 1, 3, 60 ἑ., ἔχουσαν οὕτω:

Στ. 60 non possum, ferre, Quirites,
Graecam urbem. Quamvis quota portio faecis Achaei?
jam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes
et linquam et mores et cum tibicine chordas
obliquas nec non gentilia tympana secum
65 vexit et ad circum jussas prostare puellas.
ite quibus grata est picta lupa barbara mitra!
rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine,
et ceromatico fert niceteria collo!
hic alta Sicyone, ast hic Amydone relicta
70 hic Andro, ille Samo, hic Trallibus aut Alabandis

Esquilias dictumque petant a vimine collem,
viscera magnarum domuum dominique futuri'
ingenium velox, audacia perdita, sermo
promptus et Isaeo torrentior. ede, quid illum
75 esse putes? quemvis hominem secum attulit ad nos
grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes
augur, schoenobates, medicus, magus, omnia novit
Graeculus esuriens, in caelum, jusseris, ibit».

Τί σημαίνουν ταῦτα; Ταῦτα τοῦ Ἰουβεναλίου σημαίνουν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, ἔσπευσαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ ἀπὸ τὴν Ἄνδρον πολλοὶ πειναλέοι, πλημμυρήσαντες τὴν πόλιν Ῥώμην, παντοίων ἐπαγγελμάτων ἄνθρωποι, γραμματικοί, ῥήτορες, γεωμέτραι, ζωγράφοι, ἀλεῖπται τῶν σωμάτων τῶν ἀθλητῶν, πρὸ τῆς εἰσόδου των εἰς τὴν παλαίστραν, οἰωνοσκόποι, σχοινοβάται, ἰατροί, μάγοι, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν ἐκ τῆς Ἑλλάδος μαζί των καὶ ἄλλους. Καὶ τί ἔχουν ἐν Ῥώμῃ νὰ φάγουν; Ζητοῦν ἐντόσθια ζώων ἀπὸ τὰ μεγάλα σπίτια τῆς Ῥώμης. Ἡ Ῥώμη κατήντησεν ἑλληνικὴ πόλις! Τόσοι πρόσφυγες ἔφθασαν ἐκεῖ!

Ἂς ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὸ θέμα τῆς αὐτονομίας τῆς Ἄνδρου ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι ἀφ' ἧς ἤρχισεν ἡ ῥωμαιοκρατία ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 129 π. Χρ., ἐτηρήθη ἡ αὐτονομία τῆς νήσου, εἶνε ἡ μαρτυρία τῆς ὑπ' ἀριθ. IG, XII, 5, 722, ἔτους περίπου 110 π. Χρ., ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἀνέλυσα εἰς τὸ περιοδ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. 22, 97 ἑ. Κατὰ ταύτην οἱ Ἀδραμυτηνοί, περιλαμβανόμενοι ἐντὸς τῆς αὐτῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, τῆς Asia, ἀπὸ τοῦ ἔτους 129 π. Χρ., εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκαν καὶ οἱ Ἄνδριοι, εἶχαν μεταξύ των διαφοράς, πρὸς λύσιν τῶν ὁποίων ὁ propraetor τῆς ἐπαρχίας Γναῖος Ἀουφίδιος ἐκάλεσεν ἐξ Ἄνδρου ὡς δικαστὴν τὸν Τιμόκριτον Σωκλέους μεθ' ἑνὸς γραμματέως. Οὗτος ἐδίκασε, α') δίκας τινάς, κατὰ τοὺς πατρίους νόμους τῶν Ἀδραμυτηνῶν, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀναγνωρίσει ἐν ἰσχύϊ ὁ propraetor τῆς ἐπαρχίας Asia· β') ἄλλας τινὰς δίκας τῶν Ἀδραμυτηνῶν, τὰς ὁποίας «ἀνέπεμψεν» πρὸς ἐκδίκασιν ὁ propraetor εἰς Ἀδραμύτιον. Ἡ πρώτη περίπτωσις ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Διότι ἐκ ταύτης γίνεται φανερὸν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεγνώριζαν τὰ δίκαια, τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας Asia. Τοῦτ' αὐτὸ πρέπει νὰ ἴσχυε καὶ περὶ τῆς Ἄνδρου, ἥτις περιελαμβάνετο ἐντὸς τῆς αὐτῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας Asia. Ἰδὲ καὶ Ἀθηνᾶς αὐτόθ. σ. 345 ἑ.

Ἐξετάζομεν τώρα τὰς συνεπείας τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων συλή-

σεως καὶ ἀπαγωγῆς τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῆς Ἄνδρου. Ἡ πρώτη σύλησις ἔγινε τὸ 200 π. Χρ., ὁπότε ὁ βασιλεὺς Ἄτταλος Α' συμμαχῶν μετὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἄνδρου. Τὴν περιγραφὴν αὐτῆς τῆς στρατείας ὀφείλομεν εἰς τὸν ῥωμαῖον ἱστορικὸν Λίβιον 31, 45. Κατὰ ταύτην ἀπεβιβάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τοῦ Ἀττάλου τοῦ Α', μεθ' ὅλων τῶν πολιορκητικῶν τῆς πόλεως Ἄνδρου μηχανημάτων, ἀφοῦ προηγουμένως ἐδοκίμασαν ἂν οἱ Ἄνδριοι ἔστεργαν νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν των· καὶ μετὰ τὴν ἄρνησίν των ἤρχισαν τὴν πολιορκίαν. Ἡ ἀκρόπολις τῆς σημερινῆς Παλαιόπολης ἐξεπολιορκήθη· ἡ Κάτω πόλις (ἡ Παλαιόπολη) κατεκτήθη· ὁ δὲ πληθυσμὸς ὑπεβλήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς μετανάστευσιν εἰς τὸ Βοιωτικὸν Δήλιον. Ἀλλ' ἀνεκλήθησαν οἱ ἐξόριστοι εἰς τὴν πατρίδα των ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀττάλου Α' μὴ ἀνεχθέντος τὴν ἐρημίαν τῆς Ἄνδρου. Λιβίου 31, 45.

«Et cum (Attalus Romanique) in portu, quem Gaureion vocant, constitissent, missis qui temprarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem quam vi experiri mallent, postquam praesidio regio arcem teneri nec se potestatis suae esse respondebant, expositis copiis apparatuque omni urbium oppugnandarum diversis partibus rex et Romanus legatus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Graecos Romana arma signaque non ante visa animique militnm tam prompte succedentium muros terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta ist; urbe hostes potiti. Et in arce cum biduum loci se magis quam armorum fiducia tenuissent, tertio die pacti, ibsi praesidiumque ut cum singulis vestimentis Delium Boeotiae transveherentur, urben arcemque tradiderunt. Ea ab Romanis regi Attalo concessa. Praedam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus ne desertam haberet insulam, et Maredonum fere omnibus et quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea et ab Delio, qui ex pacto travecti eo fuerant promissis regis, cum desiderium quoque patriae facilius ad credendum inclinaret animos, revocati».

Δευτέρα δὲ σύλησις τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῆς Ἄνδρου ἔγινεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρ. Νέρωνος, 54—68 μ. Χρ., ὡς παρὰ τοῦ σοφιστοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Α' μετὰ Χρ. αἰῶνος, μανθάνομεν. Κατὰ τὸν Δίωνα ἀπήχθησαν ἀπὸ τὴν ἀγορὰν τῆς Παλαιόπολης τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῶν Ἀνδρίων εἰς τὴν Ῥώμην· καὶ ἐφεξῆς ἐκοσμοῦσαν τοὺς ναοὺς τῶν Ῥωμαίων, «ἐν τοῖς Ῥωμαίων ἱεροῖς ἀνέκειντο». Δίων. Χρυσοστ. Λόγ. 31, 151. «Ῥωμαῖοι μὲν καὶ Νέρων οὕτω τὰ παρ' ὑμῖν ἐτήρησαν καὶ σεμνὰ ἔκριναν· ὑμεῖς δὲ (οἱ Ῥό-

διοι οὐ φυλάξετε; Καὶ Νέρων μὲν ὁ τῶν βασιλέων σφοδρότατος... οὐδενὸς ἀφείλετο τὴν εἰκόνα τῶν παρὰ μόνοις 'Ροδίοις τιμηθέντων. Αὐτοὶ δ' ὑμεῖς ἀφαιρεῖσθε; Καίτοι, φαίη τις ἄν, εἰ καὶ παρὰ τῶν βασιλέων ἀνῃροῦντο, μηδὲν οὕτως ἀδικεῖσθαι τοὺς ἄνδρας. Οὐ γὰρ ὡς δώσοντες ἑτέροις, ἀλλὰ κόσμου δεόμενοι μετέφερον, ὥστ' οὐδεὶς ἂν αὐτῶν ἀφῄρει τὸ ὄνομα, οὐδ' αὖ χεῖρον ἀπήλλαττον ἀντὶ Μεγάρων καὶ 'Επιδαύρου καὶ τῆς 'Ανδρίων ἢ Μυκονίων ἀγορᾶς ἐν τοῖς 'Ρωμαίων ἱεροῖς ἀνακείμενοι».

Ποῖαι ἦσαν αἱ πνευματικαὶ συνέπειαι αὐτῆς τῆς ἐρημώσεως τὴν ὁποίαν οἱ 'Ρωμαῖοι ἐπροξένησαν ἐπὶ τῆς νήσου "Ανδρου; 'Εν πρώτοις ποία ἡ αἰτία τῆς συλήσεως τῶν καλλιτεχνημάτων τῆς νήσου; Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἱστορικὸν νόμον τῆς ἕλξεως. "Ελξις ἐκδηλοῦται πρὸς ὅ,τι ἱστορικῶς ἔγινε σεπτόν, πρὸς ὅ,τι οἰκονομικῶς εἶνε προωδευμένον, πρὸς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ βαθμῖδα, πρὸς ὅ,τι εἶνε κέντρον μεγάλου οἰκονομικοῦ ἐνδιαφέροντος. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ Γερμανία, ἀπὸ τοῦ "Οθωνος Α' τοῦ μεγάλου, ὑπέταξε τὴν 'Ιταλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ 'Ρωμαῖοι ἀπεγύμνωσαν τὴν ἀρχαίαν 'Ελλάδα ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ αὐτῆς μνημεῖα. "Ηδη ὁ Τίτος Κόϊντος Φλαμινῖνος, ὁ νικητής, τὸ 197 π. Χ., τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε', μετέφερεν εἰς τὴν 'Ρώμην πολλοὺς ἀνδριάντας ἐκ τῶν Μακεδονικῶν πόλεων. 'Ο Φούλβιος Νοβίλιωρ ἐλήστευσε τὸν ναὸν τῆς 'Αμβρακίας. 'Ο Μόμμιος, ὁ Σύλλας, ὁ αὐτοκρ. Αὔγουστος, ὁ Καλιγόλας, ὁ Νέρων διήρπασαν τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς 'Ελλάδος. Fr. Ratzel, polit. Geogr. ἔκδ. γ', σ. 72, 434. Αἱ δὲ συνέπειαι τῆς τοιαύτης ἀπογυμνώσεως τῆς 'Ελλάδος, ὡς καὶ τῆς νήσου "Ανδρου, εἶνε κατὰ τὴν γνώμην μου αἱ ἑξῆς.

Τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα, ἕως τότε, ἵσταντο ἐπὶ τῶν βάσεών των, ἐπὶ τῶν βάθρων των, εἰς χώρους δημοσίους τῆς πόλεως "Ανδρου, καὶ ἦσαν ἀγάλματα τῶν θεῶν τῆς νήσου, οἵτινες ἐπροστάτευαν πᾶσαν τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῆς νήσου, τὴν οἰκογενειακήν, τὴν φυλετικήν, τὴν ἀγροτικήν, τὴν ναυτικήν· ἀγάλματα, ἢ προτομαὶ τῶν κατὰ καιροὺς στρατιωτικῶν, ἢ πολιτικῶν ἡγετῶν τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, οἵτινες ἠνδραγάθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς, ἢ εὐηργέτησαν τὴν πατρίδα των κατὰ πολλοὺς τρόπους, ἢ ὡς χορηγοὶ ἐχορήγησαν, ἢ ἐτίμησαν ὡς νικηταὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας κ.τ.τ. Τοιαῦτα δὲ μνημεῖα, ὡς ἔγραψα εἰς τὸ Μακεδονικὸν Ημερολόγιον, ἔτ. 1938, σ. 34 ἑ., ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πατρίδος, ἀναπτύσσουν πνευματικὴν σχέσιν καὶ δεσμὸν μεταξὺ τοῦ ἑκάστοτε ζωντανοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πατρίδος, δι' ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἂν καὶ θὰ φανῇ παράδοξον πῶς δημιουργεῖται τοιαύτη σχέ-

σις μεταξὺ ἐμψύχων καὶ ἀψύχου. Ἰδὲ τήν, ὡς ἄνω, μελέτην μου. Ὅσο δὲ ἱδρύονται περισσότερα τοιαῦτα μνημεῖα, ἀναμνηστικὰ γενναίων πράξεων καὶ θυσιῶν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος, τόσο ὁ δεσμὸς ἐκεῖνος ὁ πνευματικὸς μεταξὺ τοῦ λαοῦ τῆς Ἄνδρου καὶ τῆς νήσου Ἄνδρου γίνεται στενότερος καὶ ἰσχυρότερος καὶ ἀρραγέστερος, ὅστις δηλαδὴ δὲν εἶνε εὔκολον νὰ διαρραγῇ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπογύμνωσιν τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν καλλιτεχνικῶν της μνημείων, τὴν ὁποίαν βεβαιώνει ὁ ῥωμαῖος ἱστορικὸς Λίβιος, ὁ τοιοῦτος πνευματικὸς δεσμὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ μένῃ ἀρραγής; Βεβαίως ὄχι! Ἐθραύσθη τότε ὁ τοιοῦτος πνευματικὸς δεσμός· τὸ πατριωτικὸν συναίσθημα τῶν Ἀνδρίων, ἡ πατριωτικὴ των ὑπερηφάνεια ἐθρυμματίσθη ὑπὸ τῆς ἀγερωχίας τῶν Ῥωμαίων. Καί, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὁ χαρακτὴρ τῶν Ἀνδρίων ἐπεσκιάσθη τότε, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ἀντὶ τῆς ὑπερηφανείας τὴν θέσιν αὐτῆς νὰ καταλάβῃ εἰς τὰς ψυχάς των ἡ κολακεία. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἄνδριοι ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἔγιναν ἐπὶ ῥωμαιοκρατίας κόλακες τῆς ματαιοδοξίας τῶν ῥωμαίων. Τοιαύτης δὲ κολακείας τῶν Ἀνδρίων δείγματα ἔχομεν ἔνδεκα διασωθείσας ἐπιγραφάς· ἤτοι α') ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ β') ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου Ἰουλίας. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 740 ἐπιγραφὴ πρὸς τιμὴν τῆς Ἰουλίας ἀνεγράφη. Ἡ Ἰουλία, ἡ κόρη τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Αὐγούστου ἐκ τῆς Σκριβωνίας, συνεζεύχθη τὸν Μᾶρκον Ἀγρίππαν τὸ 21 π. Χρ. Κατὰ τοὺς γάμους της μετὰ τοῦ Μ. Ἀγρίππα εἶχεν ἤδη τιμηθῆ ὑπὸ τῶν Δηλίων, τῶν Θασίων, τῶν Θρᾳκῶν, τῶν Λεσβίων καὶ τῶν Παφίων. Βεβαίως πρὸ τοῦ ἔτους 1 μ. Χρ. ἐπωνυμεῖτο καὶ Ἰουλία ἡ Πριηνίς. Ἠκολούθησε τὸν σύζυγον Ἀγρίππαν εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ ἔτη 15—12 π Χρ, παρὰ τὴν Τροίαν δ' ἐκινδύνευσε. Ὁ Μ. Ἀγρίππας ἀπέθανε τὸ 10 μ. Χρ. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 15—12 ἐτιμήθη καὶ ἐν Ἄνδρῳ ἡ Ἰουλία μετὰ τοῦ συζύγου της Ἀγρίππα, διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου τῶν Ἀνδρίων. Εἶνε πιθανὸν νὰ ἐπεσκέφθη τότε τὴν Ἄνδρον μετὰ τῆς Ἰουλίας. γ') ὑπὲρ τῆς συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ Σεουηρίνας, ἡ ὑπ' ἀριθ. 748 ἐπιγραφή, δ') ὑπὲρ τοῦ ῥωμαίου ἀνθυπάτου τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας Ποπλίου Οὐινικίου. Τοῦτον ἐτίμησεν ἡ ὑπ' ἀριθ. 756 ἐπιγραφὴ τῆς Ἄνδρου. Ὁ Ποπλιος Vinicius ἦτο ὕπατος ἐν Ῥώμῃ τὸ ἔτος 2 μ. Χρ. Εὑρίσκομεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ, παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον, ὡς καὶ ἐν Ἄνδρῳ, ὅπου ὁ δῆμος τῶν Ἀνδρίων τὸν ἀνεκήρυξε πάτρωνα καὶ εὐεργέτην τῆς Ἄνδρου. Καὶ ε') ὑπὲρ τῶν δύο ὑπὸ τοῦ τοῦ Νέρωνος εἰς Ἄνδρον ἐξορίστων ῥωμαίων, Πουπλίου Γλειτίου Γάλλου μετὰ τῆς συζύγου του Ἐγνατίας Μαξιμίλλας πρὸς τιμὴν

ἀνεγράφη ἡ ὑπ' ἀριθ. 757 ἐπιγραφή. Ὁ Πόπλ. Clitius Gallus διετέλεσε tribunus militum legionis, quaestor τῆς ἐπαρχίας Ἱσπανίας. Ἐνοχοποιηθεὶς εἰς συνωμοσίαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτ. Νέρωνος ἐξωρίσθη. Εἰς δὲ τὴν ἐξορίαν τὸν ἠκολούθησεν ἡ σύζυγός του Ἐγνατία Μαξιμίλλα. Ἐν ἐξορίᾳ ὁ δῆμος τῶν Ἀνδρίων τούτους ἐτίμησε. Ὑπὲρ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ οἱ Ἄνδριοι ἵδρυσαν ἑπτὰ ἐν ὅλῳ βωμούς, aras, ἐκ μαρμάρου, οἱ ὁποῖοι θὰ ἵσταντο εἰς ἐπιφανῆ θέσιν τῆς πόλεως, ὡς εἰς τὴν ἀγοράν, ἐνεπιγράφους. Διὰ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, πέντε μὲν ὑπὲρ ἀμφοτέρων τῶν αὐτοκρατόρων, δύο δὲ ὑπὲρ μόνου τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνακηρύσσονται οἱ ῥωμαῖοι οὗτοι αὐτοκράτορες ὡς σωτῆρες καὶ κτίσται τῆς οἰκουμένης, ἤτοι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Μόνος δὲ ὁ Ἀδριανὸς ἀποκαλεῖται Ὀλύμπιος καὶ εἰς τὰς ἑπτὰ ἐπιγραφάς. Τὸ ἐπώνυμον Ὀλύμπιος ἀναμφιβόλως συνδέεται μὲ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν τοῦ Ἀδριανοῦ, τὴν ὁποίαν πεντάκις ἐπεσκέφθη, τρὶς δ' ἐπὶ μακρὸν διέτριψεν ἐν αὐτῇ καὶ διὰ πολυαρίθμων καὶ λαμπρῶν κατασκευασμάτων ἐκόσμησε. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ κολοσσιαῖος ναὸς τὸ Ὀλυμπιεῖον, πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὸν ὁποῖον ἤρχισε μὲν νὰ θεμελιώσῃ ὁ Πεισίστρατος πρὸ 650 ἐτῶν, ἀπεπεράτωσε δὲ ὁ Ἀδριανός. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐπωνόμασαν Ὀλύμπιον, ὡς καὶ οἱ Ἄνδριοι εἰς τάς, ὡς ἄνω, ἐπιγραφάς. Καὶ τοῦτο βεβαιώνει σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν πνευματικὴν ἐξάρτησιν τῆς Ἄνδρου ἐκ τῶν Ἀθηνῶν. Διὰ τοῦτο αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἄνδρου πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν ὡς μετὰ τὸ ἔτος 132 π. Χρ., ὁπότε ἔγινεν ἡ καθιέρωσις τοῦ Ὀλυμπιείου τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ὁ Saucius σ. 93 ἐδέχθη. Οὐδὲν ἔγινε γνωστὸν περὶ μεγάλης εὐεργεσίας πρὸς τοὺς Ἀνδρίους, ἂν καὶ οἱ Ἄνδριοι πρὸς τιμήν του ἵδρυσαν τοὺς ἑπτὰ ἐκ μαρμάρου βωμούς. Ἀρκεῖ τοῦτο διὰ νὰ δεχθῶμεν, ὡς ὁ Saucius σ. 92, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἐπεσκέφθη τὴν Ἄνδρον; Ἐπωνόμασαν ἐν τούτοις οἱ Ἄνδριοι αὐτὸν Ὀλύμπιον καὶ σωτῆρα καὶ κτίστην τῆς οἰκουμένης. Τί ἐσήμαινε τότε ἡ τιμητικὴ ἀναγόρευσις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ εἰς κτίστην;

Ἀρχικῶς ἡ λ. κτίστης ἐσήμαινε τὸν οἰκιστήν, ὅστις πράγματι ἵδρυεν, ἢ ἐπανίδρυε ἀρχαίαν πόλιν. Ἀνεφέρετο δὲ ἡ λ. εἰς τοιούτους οἰκιστάς, θεοὺς ἢ ἥρωας, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰς προσωπικότητας, ὡς ὁ Μιλτιάδης, Ἱέρων ὁ Συρακούσιος. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς ὅμως καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους τίθεται ἡ λ. κτίστης ὡς παρωνύμιον τοῦ δυνάστου ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν ὁ Πομπήϊος ἐγνώσθη ὡς κτίστης Μυτιλήνης· ὁ αὐτοκρ. Αὔγουστος ἐπίσης ἐκ νομισμάτων, ὡς καὶ οἱ αὐτοκράτορες ὁ Τιβέριος, ὁ Νέρων, ὁ Δομιτιανός, ἰδίᾳ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός· ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὅσον εἰς νεωτέρους χρόνους ἀπαντᾶ-

ται ἡ λ., τόσον ἡ σημασία της καθίσταται ὠχροτέρα, R. Wiss. R.E. 22, 2083, ἐ. Εἰς ἀρκετὰς αὐτῆς τῆς περιόδου ἐπιγραφὰς κτίστης τῆς οἰκουμένης καλεῖται ὁ αὐτοκρ. Τραϊανός, ὁ Ἀδριανός, ὡς εἰς τὰς ἐξ Ἄνδρου ἐπιγραφάς. Ποία ἦτο ἡ ἔννοια τῆς λ οἰκουμένη, κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους; Ὁ Αἰλ. Ἀριστείδης 26, 24 λέγει περὶ αὐτῆς· «Ῥωμαῖοί γε μὴν οὐ τινὰ μέρη, σχεδὸν δὲ πᾶσαν πεποιημένοι τὴν οἰκουμένην ὑπήκοον αὑτοῖς». Ἐνῶ ἡ οἰκουμένη ὑπὸ τῶν ῥωμαίων ἐταυτίζετο πρὸς τὸν orbis terrae, ἡ orbis terrarum = ἡ Γῆ ὅλη, ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ κατά τινα ὑπερβολήν, ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, ἡ οἰκουμένη ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸν Orbis Romanus, ἢ τὸν Noster Orbis = τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Διὰ τοῦτο εἰς ἐπιγραφὰς ὁ αὐτοκρ. Νέρων καλεῖται σωτὴρ τῆς οἰκουμένης. Καὶ ὡσαύτως εἰς τάς, ὡς ἄνω, ἐπιγραφὰς Ἄνδρου ὑπ' ἀριθ. 741—747. Ἰδὲ R. Wiss. R. E. 34, 2123 ἐ. Ὀπωσδήποτε εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ Ἄνδριος Αἰακίδης Ἀβάσκαντος ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἐπεχείρησε τάς, ὡς ἄνω, ἐπανειλημμένας ἐπισκέψεις του εἰς Ῥώμην καὶ Ἀσ'αν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τὰς ὁποίας ἀνέπτυξαν οἱ Ἄνδριοι ἐπὶ Ῥωμαιοκρατίας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐξ αὐτῶν δὲ συνάγομεν καὶ τὰς πνευματικὰς ἐπιδράσεις τῶν Ῥωμαίων ἢ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ τοὺς Ἀνδρίους. Μεταξὺ τούτων σημαντικὴν θέσιν καταλαμβάνει ἡ ἀποθέωσις τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἂν καὶ ἄνθρωποι ἔτυχον θεϊκῆς λατρε'ας ὑπὸ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν. Ἐν Ἄνδρῳ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀριθ. 740 φαίνεται ὅτι καὶ οἱ Ἄνδριοι ἀπονέμουν θείας τιμὰς εἰς τὸν πρῶτον Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα, τὸν Αὔγουστον ἀποκαλοῦντες αὐτὸν υἱὸν Θεοῦ. Καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀπεκαλεῖτο παῖς Διός. Καὶ περὶ τούτου μὲν εὐθὺς κατωτέρω. Τώρα δὲ περὶ τοῦ Αὐγούστου.

Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 27 π. Χρ. καὶ ἑξῆς, οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο τὸν ὅρον consecratio, ἡ ὁποία ἐσήμαινε τὴν ἀποθέωσιν τοῦ ἀποθανόντος ῥωμαίου αὐτοκράτορος, ἢ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Ἡ ἀποθέωσις αὐτοκράτορος ἐγίνετο ἐπισήμως δι' ἀποφάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου. Αὗται αἱ ἀποθεώσεις ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅστις ἐδολοφονήθη τὸ 44 π. Χρ καὶ ἐσυνεχίσθησαν μέχρι τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ 4ου μ. Χρ. αἰῶνος. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν νέοι κρατικοὶ θεοί, οἱ λεγόμενοι Divi, R. Wiss. R.E. 4, 901 ἐ. Thes. Ling. Latin. 5, 1, σ. 1655 ἐ.

Πλὴν τῶν, ὡς ἄνω, σχέσεων, αἵτινες ἀνεπτύχθησαν μεταξὺ τῶν Ἀνδρίων καὶ τῶν Ῥωμαίων, ἐπὶ Ῥωμαιοκρατίας, εὑρίσκομεν ὅτι καὶ ἄλλως ἐπέδρασαν πνευματικῶς ἐπὶ τῶν Ἀνδρίων οἱ Ῥωμαῖοι. Διότι

οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς νήσους ἐχρησιμοποίουν ὡς τόπους ἐξορίας ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι κατεδικάζοντο δι' ἐγκλήματα πολιτικὰ ἢ ἠθικὰ καὶ δὴ καὶ τὴν νῆσον Ἄνδρον. Ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τὴν ὁποίαν παρέχουν αἱ νῆσοι κατ' ἐνδεχομένης ἀποδράσεως, οἱ Ῥωμαῖοι πολλὰς ἑλληνικὰς νήσους ἐχρησιμοποίουν ὡς τόπους ἐγκαθείρκτων ἐξορίστων. Τοῦτο δὲ ἀναμφιβόλως ἐπροκαλοῦσε ταπείνωσιν τῶν Ἑλλήνων νησιωτῶν. Ἂς ἀναγράψωμεν τοιαύτας ἑλληνικὰς νήσους. Ἡ Γύαρος νησὶς μεταξὺ τῶν βορείων Κυκλάδων, σήμερον τὰ Γυοῦρα, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων τῆς Ῥώμης, ὑπῆρξε τρομερὸς τόπος ἐξορίας τῶν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἐγκληματιῶν. Ὁ Τάκιτος, Anal. 3, 68 λέγει· (L. Riso) aqua atque igni Silano interdicendum censuit ipsumque in insulam Gyarum relegandum. Καὶ Τακίτου 4, 8. Ὁ Τάκιτος ἐπίσης ἀναφέρει ὡς τόπον ἐξορίας τὴν πρὸ τῆς Νάξου νησῖδα ἡ Δονοῦσα. Περὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἐν γένει ὁ Πλούταρχος, περὶ φυγῆς 10, λέγει· «τὰς δὲ Κυκλάδας πρότερον μὲν οἱ Μίνῳ παῖδες... κατῴκησαν ἐν αἷς τὰ νῦν οἱ ἀνόητοι φυγάδες οἴονται κολάζεσθαι. Καίτοι ποία φυγαδικὴ νῆσος οὐκ ἔστι πλατυτέρα τῆς Σκιλλουντίας χώρας;»

Καὶ ἡ νῆσος Σέριφος ἐπὶ Αὐγούστου, πρώτου αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων, ἐχρησίμευεν ὡς τόπος ἐξορίας. Οὕτω ἡ Vistilia σύζυγος Titidii Labeonis κατηγορηθεῖσα διὰ licentiam stupri, ἤτοι δι' ἀκολασίαν πορνείας ἐξωρίσθη εἰς Σέριφον· Τακίτ. Annal. 2,85—4,21. Κατὰ τοῦ Τακίτου Annal. 4, 13 ὁ Vibius Serenus, proconsul ulterioris Hispaniae, ob atrocitatem morum, ἀπήχθη ἐξόριστος εἰς τὴν νῆσον Ἀμοργόν. Ἔτι δὲ ἐκ τῶν Κυκλάδων καὶ ἡ Ἄνδρος ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ἐξορίας. Κατὰ Φίλωνα Ἀλεξανδρέα, εἰς Φλάκκον 18—21, ὁ Avilius Flaccus, praefectus Aegypti, ἐξωρίσθη εἰς Ἄνδρον, ὅπου μετὰ βραχὺ ἐφονεύθη. Ὁ Avilius Flaccus, λόγῳ τῆς φιλίας του μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Τιβερίου, τὸ 32 μ. Χρ. διωρίσθη εἰς ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου διέπραξεν ἐκεῖ μεγάλας ἀδικίας, ἰδίᾳ κατὰ τῶν Ἑβραίων τῆς Αἰγύπτου, Φίλωνος 18—532. Τὸ δὲ 37 μ. Χρ., κατὰ διαταγὴν τοῦ διαδεχθέντος τὸν Τιβέριον αὐτοκράτορος Γαΐου Καλιγούλα, ἐξ Ἀλεξανδρείας ὁ Φλάκκος μετήχθη εἰς Ῥώμην διὰ νὰ κριθῇ· ἐδικάσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς δήμευσιν τῆς περιουσίας του καὶ εἰς ἐξορίαν εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον... «Τῆς δὲ νεὼς τῷ λιμένι (τῆς Παλαιουπόλεως) προσχούσης ἀπέβαινε, πᾶς εἰς τοὔδαφος νεύων..., μὴ τολμῶν διὰ τοὺς συναντῶντας καὶ τοὺς ἐπὶ θέαν ἥκοντας, οἳ παρ' ἑκάτερα τῆς ὁδοῦ προειστήκεσαν. Οἱ δὲ παραπέμψαντες αὐτόν, ἐπὶ τὸν δῆμον ἀγαγόν-

τες τῶν Ἀνδρίων, ἐπεδείξαντο πᾶσι, μάρτυρας ποιούμενος τῆς εἰς τὴν νῆσον ἀφίξεως τοῦ φυγάδος...»

«Τὰς δὲ τῶν πολλῶν συνόδους ἀποδιδράσκων, διὰ τὴν παρακολουθοῦσαν αἰσχύνην, οὔτ' εἰς λιμένα κατῆει οὔτ' εἰς ἀγορὰν προελθεῖν ὑπέμενεν, ἀλλ' οἴκοι συγκλεισάμενος ἐφώλευε, μηδὲ τὴν αὔλειον ὑπερβαίνειν θαρρῶν. Ἔστι δ' ὅτε καὶ περὶ βαθὺν ὄρθρον, ἔτι τῶν ἄλλων ἐν εὐναῖς ὄντων, μηδενὶ φανεὶς τὸ παράπαν, ἔξω τείχους προῆει καὶ διημέρευεν ἐπὶ τῆς ἐρημίας, ἐκτρεπόμενος εἴπου τις ὑπαντήσειν ἔμελλε. Ὀλίγοις δ' ὕστερον μησὶ βραχύ τι γήδιον πριάμενος, ἐν αὐτῷ πολλὰ διέτριβε μονιούμενος».

Ὁ δὲ φρενοβλαβὴς αὐτοκράτωρ Γάϊος Καλιγούλας, αἴφνης «... προστάττει, τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ ὧν πλεῖστος ὁ λόγος, ἀναιρεθῆναι, γραφὴν δοὺς ὀνομάτων, ἧς ἡγεῖτο Φλάκκος». «ἐπεὶ δ' ἦκον εἰς Ἄνδρον, οἷς κτείνειν διείρητο, Φλάκκος μὲν ἐτύγχανεν ἀγρόθεν εἰς ἄστυ παραγινόμενος, οἱ δ' ἐκ τοῦ λιμένος ὑπηντίαζον καὶ πόρρωθεν ἀντιπροεῖδον ἀλλήλους. Ὅθεν συναισθανόμενος ἐφ' ὃ σπεύδουσι... ἐκτραπόμενος τῆς ὁδοῦ διὰ τραχείας ἔθει φεύγων, ἐπιλελησμένος ἴσως ὅτι νῆσος (ἡ Ἄνδρος) οὐκ ἤπειρός ἐστιν... Οἱ δ' ἀπνευστὶ διώκοντες καταλαμβάνουσι... Διατμηθεὶς δὲ καὶ διακοπεὶς χεῖρας... κεφαλήν, στέρνα, πλευράς... ἔκειτο».

Περὶ δὲ τῆς ἀποθεώσεως τῶν Ἑλλήνων βασιλέων κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ὡς π. δ. χ. τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τῶν βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τῆς Περγάμου, ἐν ἀναφορᾷ δὲ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἄνδρου ἐπὶ τῶν Ἀτταλιδῶν, σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς. Μεγάλην σημασίαν ἔχει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἄνδρου, τῶν μέσων τοῦ Β΄ π. Χρ. αἰῶνος, κατὰ τὸν ἐκδότην αὐτῆς Saucius, Andros, σ. 133 ἑ. Ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ πνευματικῆς καταστάσεως τῶν Ἀνδρίων τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον. Καὶ εἶνε μὲν ἡ ἐπιγραφὴ ἀκέφαλος καὶ κολοβὴ ἀλλὰ τὸ περισωθὲν μέρος περιέχει ψήφισμα τῆς πόλεως πρὸς τιμὴν γυμνασιάρχου, τοῦ ὁποίου δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα. Οὗτος προΐστατο «γυμνασίου τῶν Νέων» τῆς πόλεως Ἄνδρου. Ἡ ὁρᾶσις τοῦ γυμνασιάρχου τούτου ἐκθειάζεται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς. Πρῶτον, κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς του, ὅπερ δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον, ἔλαβε πρόνοιαν πάντων τῶν εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦτο τῆς Ἄνδρου προσελθόντων ξένων μαθητῶν, ἤτοι συμφοιτητῶν, καὶ τῶν προστατῶν τῆς τῶν νέων τῆς Ἄνδρου εὐκοσμίας. Τοιοῦτοι ξένοι μαθηταὶ πιθανῶς ἐξ Ἀθηνῶν προήρχοντο· ἴδε P. Wiss. 7, 1995. Δεύτερον διότι φιλοδόξως ἐχορήγησε μεγάλας δαπάνας πρὸς διακόσμησιν τοῦ γυμνασίου, κατασκευάσας εἰς αὐτὸ πυλίδα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ μίαν ἐξέδραν. Ἡ ἀναγραφὴ τῆς ἐξέδρας ἐνταῦθα ἐνέχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν πνευματικὸν

βίον τῶν Ἀνδρίων. Διότι ἐξέδρα γυμνασίου σημαίνει θάλαμον μετὰ καθισμάτων, ἀναπεπτομένον πρὸς στοάν, ὅπου συνηθροίζοντο διαλεγόμενοι φιλόσοφοι, διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς κ. ἄ. τ. Ὑπῆρχε, κατὰ ταῦτα, ἐν Ἄνδρῳ τὸν Β΄ π. Χρ. ἐξέδρα φιλοσοφικὴ διὰ διαλέξεις φιλοσοφικὰς καὶ ῥητορικάς. Τοῦτο πρέπει νὰ συνδυασθῇ πρὸς ὅσα κατωτέρω ἀναγράφω κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῆς Ἄνδρου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1ου μ. Χρ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 4ου. Ἡ ἐπέκτασις καὶ βελτίωσις τοῦ γυμνασίου τῆς πόλεως ἀλλαχοῦ ἐγίνετο δαπάνῃ τῆς πόλεως, ὡς ἐν Πετιλίᾳ «ἀνεσκευάσθη ἐκ κοινῶν χρημάτων (στοὰ γυμνασίου)»· ἢ ὁ γυμνασίαρχος, ὡς ἐν Ἄνδρῳ, ἰδίᾳ δαπάνῃ, Michel Rec. 544 «ἐπεμελήσατο κατασκευάσαι ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐξέδραν». Ἐπειδὴ δὲ τὸ γυμνάσιον συνείχετο μὲ ἕνα ἱερόν, εἶχε διὰ τοῦτο τὸ γυμνάσιον ἴδιον ναόν, ἢ οἶκον. Διὰ τοῦτο ὁ γυμνασίαρχος ἔθυε θυσίαν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον. Ἐν Συνάδοις π.δ χ. ὁ γυμνασίαρχος ὡς ἱερεὺς θύει εἰς τὴν Ὑγείαν καὶ Σωφροσύνην. Ἐπίσης τοῦτο μανθάνομεν ἐξ Ἐρετρίας καὶ Τήνου. Ἐξ Ἀμοργοῦ IG, XII, 7. 233 ἐ. «ἕνεκεν τῆς ἑκάστου τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀλειφομένων σωτηρίας καὶ εὐανδρίας θυσίας (ὁ γυμνασίαρχος) ἐπετέλεσε». Ὁ δὲ Παυσαν. 5, 4 περὶ τῆς Ἠλιδος γράφει· «ἐναγίζει δὲ ὁ γυμνασίαρχος ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ καθ' ἕκαστον ἔτος τῷ Αἰτωλῷ». Ὁ Αἰτωλὸς οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἠλιδος Ὀξύλου καὶ τῆς Πιερίας. Pauly - Wiss. 7, 2072 ἐ. Τρίτον, διότι ὁ γυμνασίαρχος κατὰ τὴν ἐπέτειον τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπήγετο ἡ Ἄνδρος, ἐφωταγώγησε τὸ ἄγαλμα τοῦ βασιλέως (κατελύχνευσεν αὐτό) Περὶ τίνος δὲ ἐκ τῶν τριῶν τελευταίων Ἀτταλιδῶν βασιλέων, Εὐμένους Β΄, Ἀττάλου Β΄ καὶ Ἀττάλου Γ΄, ὁ λόγος ἐνταῦθα; Ἀποκλείεται ἡ ἐκδοχὴ Ἀττάλου Γ΄. Διότι οὗτος ὄχι μόνον ἐπὶ πενταετίαν παρέμεινεν εἰς τὸν θρόνον, ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἐβασανίζετο κατὰ τὸν βίον του ἀπὸ μίαν παράφρονα μνησικακίαν κατὰ τῶν ὑπηκόων του. Ἐν ἀντιθέσει του οἱ δύο προκάτοχοι βασιλεῖς Εὐμένης Β΄ καὶ Ἄτταλος Β΄ ἦσαν προστάται τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ ἐξωράϊσαν τὴν Πέργαμον διὰ δημοσίων ἔργων τέχνης. Ὡς ἐγνώσθη ἐκ τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν, 1878—1930, εἰς τὴν Πέργαμον, ἕνα συγκρότημα τριῶν ἐπαλλήλων γυμνασίων ἐπὶ τριῶν κλιμακωτῶν ἀνδήρων ἀπεκαλύφθη. Τὸ κατώτατον τούτων «γυμνάσιον τῶν Παίδων», ἔργον Ἀττάλου Β΄ τοῦ ἔτους 147 π Χρ. Τὸ ἐπὶ τοῦ μεσαίου ἀνδήρου ἦτο γυμνάσιον Ἐφήβων. Τὸ δ' ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου ἀνδήρου ἦτο γυμνάσιον τῶν Νέων Τοῦτο τὸ περγαμηνὸν γυμνάσιον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῆς Ἄνδρου γυμνάσιον τῶν Νέων καὶ λόγῳ τοῦ ὀνόματος, διότι

ἐπωνυμεῖται τῶν Νέων καὶ λόγῳ τῆς χρονολογήσεως. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἄνδρου εἶνε τῶν μέσων τοῦ Β΄ αἰῶνος π. Χρ., τὸ δ' ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου ἀνδήρου περγαμηνὸν γυμνάσιον τῶν Νέων ἦτο νεωτερισμός, νεώτερον κτίσμα τοῦ Β' ἐπίσης αἰῶνος, ἔργον Εὐμένους τοῦ Β΄, ἢ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀττάλου Β΄. Οὐδεμία πρέπει ν' ἀπομείνῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ νεωτερισμὸς ἱδρύσεως ἰδιαιτέρου γυμνασίου Νέων, παρὰ τὰ γυμνάσια Παίδων, ἢ Ἐφήβων, ἐμφανίζεται εἰς τὴν Πέργαμον ἐν μέσῳ τῆς πολλαπλῆς ὑπὸ τοὺς Ἀτταλίδας ἀκμῆς τῆς πόλεως τὸν Β΄ αἰ. π. Χρ. καὶ ὑπὸ τὴν περὶ τῆς Ἄνδρου εὔνοιαν τῶν Ἀτταλιδῶν εἰσήχθη καὶ εἰς τὴν Ἄνδρον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν. Ὁ γυμνασιάρχης τῆς Ἄνδρου, οὗ ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα, ἐκ τῶν πλουσίων τῆς νήσου, ἐδαπάνησε πολλὰ πρὸς διακόσμησιν τοῦ γυμνασίου τῶν Νέων ἤδη προϊδρυμένου καὶ εἰς μεγαλοπρεπεῖς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως Εὐμένους τοῦ Β΄ ἢ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀττάλου Β΄. Περὶ τοῦ νεωτερισμοῦ τῆς ἱδρύσεως γυμνασίου Νέων σημειώνω τὰ ἑξῆς. Κατὰ κανόνα οἱ Νέοι ἐμφανίζονται ὡς σωματεῖον ἔχοντες ἐμφανῆ σχέσιν μὲ τὸ γυμνάσιον καὶ συμμετέχουν δι' αὐτοῦ εἰς τὰς ἀθλοπαιδιὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας. Διὰ τοῦτο ἐν ἐπιγραφῇ Ταυρομενίου καλοῦνται «νέοι ἀλειφόμενοι»· ἐν ἐπιγραφῇ Φιλαδελφείας ἀναφέρονται «οἱ ἐκ τοῦ ἐν τῇ Φιλαδελφείᾳ γυμνασίου νέοι». Ἀσφαλῶς οἱ Νέοι ἦσαν εἰς ἡλικίαν ὡριμωτέραν παρὰ οἱ ἔφηβοι. Ἀπετέλουν δὲ οἱ Νέοι ὑπὸ τῆς πόλεως ἀνεγνωρισμένον σωματεῖον ἢ ἕνωσιν. Τοιαῦται ἑνώσεις παρατηροῦνται ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν μέχρι τοῦ 3ου αἰ. μ. Χρ. Τοιαύτη ἕνωσις ἦτο καὶ ἡ τῶν Νέων τῆς Ἄνδρου. Ἰδὲ Poland ἐν P. Wiss. R. E. 16, 240. Κατὰ τὸν J. Oehler ἐν P. Wiss. R. E. 7, 1978 οἱ Νέοι ἐμφανίζονται ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ΄ αἰ. π. Χρ., οἱ ὁποῖοι μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπεκράτησαν, ἔναντι τῶν παίδων καὶ ἐφήβων. Ὁ δὲ Ziebarth ἐν gr. Verein. 111 νομίζει ὅτι μόνον ἀπὸ τοῦ Β΄ αἰ. π. Χρ. οἱ νέοι ἐνεφανίσθησαν. Τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. Ἂς προχωρήσωμεν τώρα εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἑορτῶν τῆς Ἄνδρου διὰ τὰ γενέθλια τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου. Συνετελέσθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀνδρίων, κατὰ τὴν ἐπιγραφήν, πομπὴ καὶ θυσία. Ὁ δὲ γυμνασίαρχος ἐπεμελήθη δημοσίου συμποσίου τῶν Ἀνδρίων καὶ δειπνιδίου. Κατὰ τὴν θυσίαν ταύτην ὁ γυμνασίαρχος ἐπέθυσεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς πολλὰ λιπαρὰ ἀλήματα, ἤτοι ἄλευρα ζυμωμένα μὲ ἔλαιον πλουσιοπαδρόχως. Ὑπηρέτησε τὴν βασιλικὴν γενέθλιον ἑορτὴν μεγαλοπρεπῶς «παρεχόμενος τὰς χρείας τῷ βασιλεῖ». Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς θυσίας, εἰς τὸ ὁποῖον μνημονεύεται ὁ πατὴρ τοῦ βασιλέως, ἤτοι Ἄτταλος ὁ Α΄ ἤδη νεκρὸς ἀπὸ τοῦ ἔτους 197 π. Χρ., θὰ ἀνεμέναμεν ὁ ἀποθανὼν βασιλεὺς ὡς θεὸς νὰ

μνημονευθῆ. Διότι καὶ εἰς τὴν Πέργαμον ἡ ἀποθέωσις τῶν βασιλέων της καὶ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἦτο καθιερωμένη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ταύτην ἐποχήν. Οὕτω ἐν ἐπιγραφῇ CIG 3068 ἀναγράφεται «ἱερεὺς βασιλέως Εὐμένου» = Εὐμένους Β', 3070 «ἱερεὺς θεοῦ Εὐμένου» τῶν χρόνων Ἀττάλου Β'. Dittemberger, Syllog. 223 ἐ. Εὐμένης Β' καλεῖται «βασιλεὺς θεός.» Κατάλ. Βεροлίνου Μ. 1176α «ἐπεὶ βασίλισσα Ἀπολλωνὶς εὐσεβὴς γυνὴ μὲν θεοῦ βασιλέως Ἀττάλου, μήτηρ δὲ βασιλέως Εὐμένου μεθέστηκεν εἰς θεούς». Dittemb. Syll. 234 «ἱερέα θεᾶς Ἀπολλωνίδος καὶ τὴν ἱέρειαν αὐτῆς καὶ βασιλίσσης Στρατονίκης». Αὐτ. 246 «τῶν τε βασιλέων εἰς θεοὺς μεταστάντων». Ἐν τούτοις παρὰ Fränkel ἀριθ. 18 στίχ. 34 «οἱ ταμίαι οἱ καθιστάμενοι κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς Εὐμενείοις πρόβατον, οἱ δὲ λαμβάνοντες ἀνέτωσαν Εὐμένει εὐεργέτῃ». Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἄνδρου τοῦ γυμνασιάρχου οὐδεμία νύξις περὶ ἀποθεώσεως τοῦ βασιλέως Ἀττάλου Α', ἐκτὸς ἂν τοῦτο ἀποδοθῇ εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἀποτριβὲν μέρος τῆς ἐπιγραφῆς. Ἰδὲ Saucius σ. 191. Ἀλλ' οὐδ' ἄλλοθεν ἔγινε γνωστὸν ὅτι ἡ ἀποθέωσις τῶν ἑλλήνων βασιλέων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἦτο εἰσηγμένη εἰς τὴν Ἄνδρον. Πῶς δ' ἐξηγεῖται ἡ ἑλληνιστικὴ ἀποθέωσις; Ἀκολουθοῦμεν εἰς τοῦτο τὸν Kaerst, Geschichte des Hellenismus, 2, 81 ἑ., 173 ἑ.

Ἡ κυριαρχία τοῦ νόμου, εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πόλεις, ἦλθεν ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἀτόμου αὐτὸ νὰ κυριαρχήσῃ. Ἡ σοφιστική, ἡ ὁποία σημαίνει θεωρίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διδασκαλίαν τῆς τέχνης τῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος προπαρεσκεύασε τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑψώθη ἡ αὐτομεγάλυνσις τοῦ Ἀτόμου. Ἐπὶ τοῦ παγκοσμίου κράτους τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ἀφῃρέθη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν πόλιν ὅλως διόλου τὸ ἔδαφος πρὸς ἀνεξάρτητον ὕπαρξιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τότε καὶ οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας Πόλεως ἔχασαν τὴν ἐσωτερικὴν των δύναμιν καὶ ζωτικότητα. Νέαι τότε δυνάμεις καὶ κατευθύνσεις τῆς ζωῆς ἐνεφανίσθησαν. Αἱ δημιουργικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀρχ. ἑλληνικοῦ κράτους τότε εὐαγγελίσθησαν διὰ τῶν σοφῶν καὶ ἰσχυρῶν ἀτόμων. Ἡ θεϊκὴ τότε κυβέρνησις τοῦ κόσμου ἐπιτυγχάνει νὰ ἐκδηλωθῇ διὰ τῶν μεμονωμένων τούτων προσωπικοτήτων. Ἡ ἀποθέωσις, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τῶν βασιλέων, λόγῳ τῆς ἀρετῆς των καὶ τῆς δυνάμεώς των τούτων τῶν ἀσυμμέτρων Ἀτόμων, εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μεταβληθείσης κατευθύνσεως τῆς ζωῆς.

Κατόπιν τούτου καὶ οἱ θεοὶ περιωρίσθησαν λόγῳ τῶν κυριαρχησάντων τούτων Ἀτόμων εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον. Ἐν τῇ ἀποθεώσει ἕνα ἀνθρώπινον ὃν ἀνέρχεται εἰς θεϊκήν, ἢ τὸ ὀλιγώτερον ὁμοίαν

πρὸς θεϊκὴν δραστηριότητα· ὑψώνεται τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὴν θεϊκὴν σφαῖραν, τὸ ὁποῖον στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἰδιαιτέραν δύναμιν ἑνὸς ἰδιοφυοῦς ἢ μοναδικοῦ εἰς τὸ εἶδός του Ἀτόμου. Οὕτω εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον τὸ Πρόσωπον λαμβάνει θεϊκὴν λατρείαν. Ἂς ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὴν ἐν Παλαιουπόλει θυσίαν τοῦ γυμνασιάρχου.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἡ λ. θυσία ἀναφέρεται μόνον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ σημαίνει· 1) τὴν πρᾶξιν τοῦ θυσιάζειν· 2) τὴν ἑορτήν, καθ' ἣν προσφέρεται ἡ θυσία. Οὕτω Πλάτ. Ἐπιν. 349d θῦσαι θυσίαν δεχήμερον. Πολλάκις συνοδεύεται ἡ λ. θυσίαι καὶ μετὰ τῶν λ. θυσίαι καὶ πομπαὶ καὶ θέαι, ἢ θυσίαι καὶ τελεταί, ἢ θυσίαι καὶ δημόσια δεῖπνα. Εἰς τὴν ἡμετέραν περίπτωσιν τῆς ἐπιγραφῆς Ἄνδρου τοῦ γυμνασιάρχου εὑρίσκομεν τὴν λ. θυσία νὰ συνδυάζεται μὲ τὴν λ. πομπὴ καὶ μὲ τὰς λλ. συμπόσιον καὶ δειπνίδιον. Ἐπετέλεσε δ' ὁ γυμνασιάρχης τρεῖς συγκεκριμένας θυσίας· 1) θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως Ἄνδρου· 2) ἰδιαιτέραν θυσίαν εἰς τοὺς δύο προστάτας τοῦ γυμναστηρίου θεοὺς τὸν Ἑρμῆν καὶ τὸν Ἡρακλέα· 3) θυσίαν ὑπὲρ ὑγείας τοῦ βασιλέως Εὐμένους Β' ἢ τοῦ Ἀττάλου Β' καὶ σωτηρίας αὐτοῦ. Μετέσχεν ὅμως ὁ γυμνασιάρχος καὶ τῆς θυσίας τὴν ὁποίαν ἔθυσεν ὁ δῆμος Ἀνδρίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων Ἀττάλου Β'. Τοιαῦται σχέσεις ὑλικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἀνεπτύχθησαν μεταξὺ τῶν Ἀνδρίων καὶ τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλείου!

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΔΡΙΩΝ

Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῶν ἀρχαίων Ἀνδρίων, δὲν ἦτο θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως, ὅπως εἶνε ὁ χριστιανισμός, ὁ μωαθεμανισμός, ὁ βουδισμὸς καὶ αἱ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ βουδισμοῦ ἰνδικαὶ θρησκεῖαι. Τούτων τῶν θρησκειῶν τὰ δόγματα κατεγράφησαν εἰς κείμενα, μνημεῖα λόγου. Τῆς Ἑλληνικῆς ὅμως θρησκείας δὲν ὑπάρχουν δόγματα, τὰ ὁποῖα γραπτῶς νὰ παρεδόθησαν. Ἡ ἑλληνικὴ τῶν ἀρχαίων θρησκεία, ἂν καὶ κατάγεται ἀπὸ πρωτόγονον κατάστασιν, ἀλλ' ἔγινεν ἡ θρησκεία ἑνὸς μεγάλου εἰς τὸν πολιτισμὸν λαοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἦτο φυσικὴ θρησκεία ἤτοι θρησκεία γεννηθεῖσα ἐκ τῆς θέας τῶν φυσικῶν φαινομένων. Εἰς τὸ ἐρώτημα ποίαν σχέσιν ἔχει ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῶν ἀρχαίων Ἀνδρίων μὲ τὴν μυθολογίαν αὐτῶν, ἀπάντησις εἶνε ἡ ἑξῆς: Ἤδη ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὅτι ὑπάρχει βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς μυθολογίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· ἐν

τούτοις πολλάκις μῦθοι αὐτῶν ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν· καὶ ἐν τῇ πράξει θρησκεία καὶ μυθολογία εἶνε συνυφασμέναι διὰ πάρα πολλῶν νημάτων μεταξύ των.

Ἐν Ἄνδρῳ, ἐκ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος θεῶν, ὁ Ζεύς, ἡ Ἥρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ποσειδών, ὁ Ἅδης, ἡ Δημήτηρ, ἡ Ἄρτεμις, ὁ Ἑρμῆς, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν κυρίως ἐμάθαμεν ὅτι ἐλατρεύοντο ὁ Ζεύς, ὁ Ποσειδών, ὁ Ἅδης, ἡ Δημήτηρ, ἡ Ἄρτεμις, καὶ ὁ Ἑρμῆς. Ἐκ δὲ τῶν νέων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος θεῶν, ὁ Ἄρης, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Διόνυσος, ἐν Ἄνδρῳ ἐγνώσθη μέχρι τοῦδε ὅτι ἐλατρεύοντο ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Διόνυσος. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν περισσοτέρων ἐκ τούτων ἐπραγματεύθην εἰς τοὺς προηγουμένους τόμους τοῦ παρόντος ἔργου μου, ὡς περὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Τόμ. 2, 12, 41 ἑ., περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Τόμ. 3, 251 ἑ., περὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Τόμ. 2, 147 ἑ. 3, 240 ἑ., περὶ τοῦ Διονύσου ἐν Τόμ. 3, 217 ἑ., περὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Τόμ. 3, 56 ἑ., περὶ τῆς Δήμητρος ἐν Τόμ. 3, 262, περὶ τοῦ Ἅδου ἐν Τόμ. 1, 132 ἑ., περὶ τῆς Ἑκάτης ἐν 3, 76, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα θὰ πραγματευθῶ μόνον περὶ τοῦ Διὸς καὶ περὶ τοῦ Ἅδου συμπληρωματικῶς· περὶ τῆς Ἑστίας, Νυμφῶν, Ἀδραστείας, Νεμέσ. Κυβ. ἰδὲ προσθ. Πρὸ τούτου ὅμως θὰ διαλάβω περὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ τῶν ἀρχαίων θεῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἄνδρου, τῶν νέων καὶ τῶν νεωτέρων, ἤτοι τῶν θεῶν τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, οἷα ἡ θεὰ Ἶσις.

Κατὰ γενικὴν ἀντίληψιν τῆς θρησκείας τῶν ἀρχ. Ἑλλήνων ἡ μετανάστευσις ξένων θεῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα χαρακτηρίζει τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ τοὺς ῥωμαϊκούς, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Δ΄ αἰῶνος π. Χρ. καὶ ἑξῆς. Ἰσοδυναμεῖ αὕτη μὲ τὸν συγκρητισμόν, ὅστις τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἐκ βάσεως μετεμόρφωσε; Ἀλλ' εἶνε τοῦτο ὀρθόν; Ὄχι ὀλίγοι ἐν τούτοις τῶν θεῶν τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου εἶχαν ἤδη μεταναστεύσει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἡ δὲ μετανάστευσις ποτὲ δὲν ἔπαυσε. Ἰδὲ κατωτέρω περὶ τοῦ Διός. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἤτοι ἀπὸ τὸν Ζ΄ αἰῶνα ἐφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ Καρίας ἡ Ἑκάτη, ὀλίγον βραδύτερον ἡ Κυβέλη, εἰς δὲ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ὁ Σαβάζιος. Οἱ θεοὶ ὅσοι μετηνάστευσαν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν δὲν συνεπέφεραν νέας λατρείας, ἀλλὰ νέας θρησκευτικὰς ἰδέας, αἵτινες συνεπίεσαν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν καὶ τὴν μετεμόρφωσαν, οὕτως ὥστε νέον θρησκευτικὸν δημιούργημα παρήχθη, ὅπερ συγκρητισμὸς λέγεται. Τοὐναντίον δὲ οἱ θεοὶ οἱ μεταναστεύσαντες εἰς παλαιοτέρους τούτων χρόνους ἔπρεπε τότε νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὸν θρησκευτικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πράγματι

προσηρμόσθησαν. Ἤτοι ἐξελληνίσθησαν ὡς λ.χ. ὁ Ἀπόλλων. Τοῦτο δῆλον γίνεται εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ θεοῦ Διονύσου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκστατικὴ λατρεία ἐστηρίχθη προσαρμοσθεῖσα ἐπὶ τῆς μετριοπαθοῦς τροχιᾶς τῆς ἑλληνικῆς λατρείας. Ἀλλ' ὁ Σαβάζιος ἔμεινεν ὡς ξένον σῶμα ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικότητος. Περὶ τοῦ Σαβαζίου ἀπόδειξις εἶνε τὰ ἑξῆς. Πρῶτον ὅτι ἐν Ἀθήναις ὅπου ἐτελοῦντο τὰ Μικρὰ κατ' ἀγρὸς Διονύσια καὶ τὰ Μεγάλα, πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Διονύσου Διονύσια, μετὰ μεγάλης αἴγλης καὶ μετὰ μεγαλοπρεπῶν θεατρικῶν παραστάσεων, ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τοὺς Ὄρνιθάς του, τολμᾷ νὰ διακωμῳδήσῃ τοὺς πιστοὺς τοῦ Σαβαζίου τοὺς ἐν Ἀθήναις. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ διακωμῴδησις τοῦ Ἀριστοφάνους ἀνταπεκρίνετο τότε εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἄνδρον, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήχθη ἡ λατρεία τοῦ σφριγηλοῦ θεοῦ Σαβαζίου, ὅπου ὁ Διόνυσος πρὸ αὐτοῦ ἐλατρεύετο, πρὸς τιμήν του δ' ἐτελοῦντο τὰ Θεοδαίσια, τὰ αἰσθήματα τῶν Ἀνδρίων περὶ τῶν πιστῶν τοῦ Σαβαζίου δὲν ἦσαν διάφορα τῶν Ἀθηναϊκῶν. Τοῦτο συνάγω ἐκ τούτου. Διότι τὸ ἀρχ. οὐσιαστικὸν ὁ σαβὸς = ἀκόλουθος τοῦ Σαβαζίου διεσώθη ἐν Ἄνδρῳ ὡς ἐπίθ. ζαβὸς μὲ κακὴν σημασίαν = εὐήθης, κουτός. Ἀνωτ. Τόμ. Β' 118 ἑ. καὶ Τόμ Γ' 144 ἑ., ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ διασωθέντος ἐν Ἄνδρῳ ῥῆμ. σαβάζει. Παρὰ Φωτίῳ, Λεξικ., σελ. 427, ἀναγινώσκομεν: «Σαβοί: Δημοσθένης ὑπὲρ Κτησιφῶντος· οἱ μὲν σαβοὺς λέγεσθαι τοὺς τελουμένους τῷ Σαβαζίῳ, τοὐτέστι τῷ Διονύσῳ, καθάπερ τοὺς τῷ Βάκχῳ Βάκχους· τὸν αὐτὸν δὲ εἶναι Σαβάζιον καὶ Διόνυσον φασίν· οὕτως δέ φησι καὶ τῶν ἑλλήνων τινὰς τοὺς Βάκχους Σαβοὺς καλεῖν... ὑπὸ δέ τινων ὁ Διόνυσος Σαβὸς καλεῖται». Τὴν ταὐτότητα Διονύσου καὶ Σαβαζίου μνημονεύει καὶ ὁ Διόδωρος 4, 41 «μυθολογοῦσι δέ τινες καὶ ἕτερον Διόνυσον γεγονέναι πολὺ τοῖς χρόνοις προτεροῦντα τούτου· φασὶ γὰρ ἐκ Διὸς καὶ Φερσεφόνης Διόνυσον γενέσθαι τὸν ὑπό τινων Σαβάζιον ὀνομαζόμενον».

Ἀμφίβολον εἶνε πότε εἰσήχθη ἡ λατρεία τοῦ Σαβαζίου εἰς τὴν Ἄνδρον. Κατὰ τὴν γνώμην μου δύο ἐκδοχαὶ προβάλλονται. Ἡ μία λέγει ὅτι ἐνδεχόμενον εἶνε νὰ διεδόθη ἡ λατρεία τοῦ Σαβαζίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυριαρχίας τῆς Ἄνδρου ὑπὸ τῶν Ἀτταλιδῶν τῶν βασιλέων τῆς Περγάμου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τούτων ὁ μὲν Ἄτταλος Α' ἀπέθανε τὸ 197 π Χρ , ὁ δὲ Ἄτταλος Γ' τὸ 133 π. Χρ. Ὑπὸ τῶν Ἀτταλιδῶν ἡ λατρεία τοῦ Σαβαζίου ἔτυχε προστασίας εἰς τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον. Διὰ δύο διαταγμάτων τῶν βασιλέων τῆς Περγάμου Ἀττάλου τοῦ Β' καὶ Ἀττάλου τοῦ Γ' ὁ Σαβάζιος κατέστη προστατευόμενος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Ἀτταλιδῶν κατὰ τὸ ἔτος

135/4 π. Χρ. Κατὰ τὸ δεύτερον διάταγμα ἡ βασίλισσα Στρατονίκη ἐκ τῆς πατρίδος της Στρατονίκης εἰσήγαγε τὸν Σαβάζιον ὡς δμόθρησκον τῆς Ἀθηνᾶς Νικηφόρου καὶ διεκανόνισε τὰ τῆς λατρείας αὐτοῦ. Ἡ δευτέρα ἔκδοχὴ λέγει ὅτι ἐνδεχομένως ἡ λατρεία τοῦ Σαβαζίου θὰ εἰσήχθη εἰς τὴν Ἄνδρον ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ ὅμως ἡ ἀρχαία κωμῳδία διεκωμῴδησε τοὺς πιστοὺς τῆς θρησκείας τοῦ Σαβαζίου, Ὄρνιθ. 874 (θῦε) καὶ φρυγίλῳ Σαβαζίῳ | καὶ στρούθῳ μεγάλῃ Μητρὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Λυσιστράτ. 387. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἔκδοχὴ περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ Σαβαζίου εἰς τὴν Ἄνδρον πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῇ. Οἱ νέοι ἐλθόντες θεοί, περὶ ὧν ἀνωτέρω, ἔγιναν ὅμως ἀποδεκτοὶ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ λαοῦ διότι ἐξυπηρέτουν θρησκευτικὰς ἀνάγκας μὴ ἱκανοποιουμένας ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θεῶν. Τοῦτο ἰδίᾳ ἰσχύει περὶ τῶν δύο μεγίστων θεῶν καὶ ἐκ τῶν νέων τοῦ Διονύσου καὶ Ἀπόλλωνος. Οὕτω ὁ μὲν Διόνυσος δηλαδὴ ἀνεζωογόνησε τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀπωθηθεῖσαν ἐκστατικὴν καὶ μυστικὴν θρησκευτικότητα τοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐπραγματοποίησε τὴν προσπάθειαν νὰ τελοῦν οἱ πιστοί του τὰς ἐντολὰς τῶν θεῶν καὶ τῆς θρησκείας· ἔγινε διὰ τοῦτο ὁ ἐκπρόσωπος τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας· διὸ θεωρεῖται ὁ ἑλληνικώτερος πάντων τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, ἀρχαίων καὶ νέων.

1) Περὶ τοῦ Διός.

Ἡ ταὐτότης τοῦ ὀνόματος τοῦ ὑψίστου θεοῦ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, Ἕλλησι, Ἰλλυριοῖς καὶ Ῥωμαίοις ὡς Dyaus, Ζεύς, εἶνε μεγάλης σπουδαιότητος. Ἀρχικῶς οὗτος ἦτο θεὸς τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν, ἐτιμᾶτο δὲ ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς των Ἑλλήνων ἐκ τῆς Μέσης Εὐρώπης εἰς τὴν Βαλκανικήν. Ἰδὲ Ἰ. Κ. Βογιατζίδην εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. 31, 89 ἑ. Διδακτικώτατον εἶνε ὅτι παρ' Ἕλλησι καὶ Ἰνδοῖς πολλάκις ἀπαντᾶται τὸ ἐπώνυμον Πατήρ, μετὰ τοῦ ὀνόματος Ζεύς, Dyaus pitar, πατήρ, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις πάντοτε Jupiter. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς Πατὴρ τοῦ οἴκου, ὅστις ἐπιμελεῖται τοῦ οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ἀσκεῖ ἐξουσίαν. Καὶ τοῦτο διότι παρ' ἅπασι τοῖς Ἰνδογερμανικοῖς λαοῖς ἴσχυεν ἡ ὀργάνωσις τῆς Πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ Διὸς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος, προέκυψεν ἡ ἔννοια τοῦ πανισχύρου ἡγέτου καὶ βασιλέως τῶν ἄλλων θεῶν Διός.

Ὁ Ζεὺς μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν Ἑλλήνων εἴτε ὡς θεὸς τοῦ Οὐρανοῦ, εἴτε ὡς θεὸς τῆς καταιγίδος εἶνε διὰ τοῦτο, πανταχοῦ

παρὼν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων, ὅπου ὁ οὐρανὸς φωτίζει τὴν χώραν των καὶ ἡ καταιγὶς ἐκσπᾷ. Ἄλλοι θεοί, ὡς ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἀσκληπιός, ἐμφανίζονται εἰς ἕνα ὡρισμένον λατρευτικὸν τόπον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἐπεκτείνονται περαιτέρω. Ἐνῶ ὁ Ζεὺς κατὰ τὴν φύσιν του καὶ τὴν δρᾶσίν του ἀναγνωρίζεται παντοχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται τὴν δρᾶσίν του· ἠκολούθησεν ἀπὸ τῆς μεταναστεύσεως τὸν λαόν, ὅπου ὁ λαὸς μεταναστεύων ἔφθασε καὶ ὁ Ζεὺς ἦτο μαζί του. Nilsson, Geschichte der griech. Religion, ἔκδ. Β΄, Τόμ. Α΄ σ. 390, 602 ἑ.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. IG, XII, 5, 727 τῆς Ἄνδρου ἐπιγραφὴ ἀνεγνώσθη ἐπὶ βραχώδους μαύρου, στρογγύλου, μαρμαρυγικοῦ σχιστολίθου, ὅστις κεῖται πλησίον τῆς οἰκίας Κωνστ. Λουκρέζη ἐν Παλαιουπόλει. Λόγῳ τοῦ βάρους του καὶ ἀρχαιόθεν εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὴν σημερινήν του θέσιν θὰ εὑρίσκετο καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μετεκομίσθη ἀπὸ τὴν Κάτω Παλαιούπολιν, ὅπου ἡ ἀρχαία Ἀγορὰ τῆς πόλεως, ἣν ἤρχισε τὸ 1956 ν' ἀνασκάπτῃ ὁ καθηγητὴς Ν. Κοντολέων, παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἰδὲ Ν. Κοντολέοντος, Ἀνασκαφαὶ Παλαιουπόλεως Ἄνδρου σ. 5 ἑ. Ὅθεν ἡ περιοχὴ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Μειλιχίου πρέπει νὰ ἔκειτο πλησίον τοῦ μαρμαρυγικοῦ σχιστολίθου. Ἰδὲ Saucius, Andros, 116. Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Διὸς Μειλίχιος σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς.

Ἐπειδὴ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ζεὺς Μειλίχιος ἔφερε τὸ ἐπίθετον μαιμάκτης = θυελλώδης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειαν τοῦ Μειλιχίου διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐπερχομένην καταιγίδα, οὕτως ὥστε ὁ μαιμάκτης νὰ γίνῃ μειλίχιος διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Πλουτάρχου, περὶ ἀοργησίας 458c τῶν θεῶν· τὸν βασιλέα μειλίχιον Ἀθηναῖοι δὲ μαιμάκτην οἴμαι καλοῦσι. Εἶνε πιθανὸν ὅτι ἐξ Ἀθηνῶν μετεβιβάσθη καὶ εἰς τὴν Ἄνδρον τὸ ἐπίθετον μαιμάκτης περὶ τοῦ Μειλιχίου Διός. Ἐνίοτε ὁ Μειλίχιος Ζεὺς εὑρίσκεται ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ ὀνόματος Ζεύς. Ἐν Θεσπιαῖς π. δ. χ. ὑπῆρχεν «ἱαρὸν τῶ Μειλιχίω». Εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς τιμὴν τοῦ Μειλιχίου Διὸς ἑορτάζετο τὴν 23 μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος ἡ ἑορτὴ τὰ Διάσια Εἶχε δὲ ἐν Ἀθήναις πλείονα ἱερά, εἰς τὸν Κηφισσόν, τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν καὶ εἰς τὴν παραλίαν μεταξὺ Ζέας καὶ Μουνυχίας. Ἐδῶ ὑπῆρχε σπήλαιον ἀρχιτεκτονικῶς διασκευασμένον, παρ' αὐτὸ δὲ πολλαὶ κόγχαι πρὸς ἀπόθεσιν ἀφιερωμάτων. Παριστάνετο δὲ ὡς ἀνθρωπίνη μορφὴ ἐπὶ θρόνου, ἀλλαχοῦ δ' ὡς γιγαντιαῖος ὄφις ἀνορθούμενος ἐφ' ἑαυτοῦ. Ἡ σημασία τοῦ Μειλιχίου Διὸς ὡς θεοῦ εὐμενοῦς καὶ χαριέντος μὲ τὸ ὄνομα Μειλίχιος μετεβιβάσθη εἰς τὸν ὄφιν τὸν πάροχον πλούτου καὶ τὸν θεὸν αὐτοῦ, χρονολογικῶς, πιθανόν, πολὺ ἀργά. Nilsson αὐτόθι. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἄνδρον πρέπει ν' ἀναμείνωμεν ἀρ-

χαιολογικὴν ἀνασκαφὴν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν περὶ Μειλιχίου τῆς Ἄνδρου εἰδήσεων. Δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἐν τέλει ὅτι οἱ προϊστορικοὶ μετανάσται εἰς τὴν Βαλκανικὴν Ἕλληνες ἔφεραν μαζί των, πλὴν τοῦ Διός, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Ἅδην, τὴν Δήμητρα, Ἑστίαν καὶ Θέμιδα. Οἱ μεγάλοι θεοί, κατὰ τὸν Nilsson αὐτόθι σ. 603, οἱ θεωρούμενοι τέκνα τοῦ Διός, ἦτοι ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἄρης, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Διόνυσος, αἱ Μοῦσαι, αἱ Χάριτες, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐλατρεύοντο ἐν Ἄνδρῳ, ἰδὲ ἀνωτέρω, τὸ ὀλιγώτερον αὐτῶν οἱ ἡμίσεις, δὲν εἶνε ἑλληνικοί, δημιουργία τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ κατάγονται ὁπὸ τὴν μινωϊκὴν ἐποχήν, ἢ ἐκ τῆς ξένης μετηνάστευσαν. Ἡ Ἀθηνᾶ δὲν εἶνε παρὰ ἡ μινωϊκὴ θεὰ τοῦ οἴκου, μεταμορφωθεῖσα εἰς πολεμικὴν πάτρωνα τοῦ βασιλέως. Μεταναστεύσαντες ἐκ τῆς ξένης θεοὶ ἐκ τῶν μεγάλων εἶνε ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Διόνυσος. Ὁ μόνος μὴ ἐκ μεταναστεύσεως προελθὼν ἀρχαῖος θεὸς εἶνε ὁ Ἑρμῆς, ὅστις εἰς τὴν πραγματικότητα ἦτο πολὺ μικρὸς θεός. Οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς των ἐλάτρευαν καὶ δαίμονας τῆς φύσεως, συγγενεῖς πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα. Ἀλλὰ καὶ οἱ προέλληνες, ἐν Ἄνδρῳ οἱ Κᾶρες, ἐλάτρευαν ὁμοίους δαίμονας, οἵτινες συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς ἐκ τῆς μεταναστεύσεως. Οὕτω εἶχαν οἱ Ἕλληνες γνῶσιν μιᾶς δαίμονος κυρίας τῶν ζώων, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ καλλιτεχνικὴ κατόπιν διαμόρφωσις τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος.

2) Περὶ τοῦ Ἅδου τῆς Ἄνδρου.

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ Διός, ὁ Ἅδης δὲν ἐβράδυνε νὰ σημαίνῃ ὄχι τὸν θεὸν αὐτόν, ἀλλὰ τὴν κατοικίαν τοῦ θεοῦ. Ἆρά γε ἐκ τῶν ἀρχαίων φράσεων εἰς Ἅδου, ἐν Ἅδου, παρ' Ἅδου προῆλθε μετωνυμικῶς ἡ μεταβολὴ τῆς σημασίας τοῦ Ἅδου = ὥστε νὰ σημαίνῃ τὸ κράτος τῶν νεκρῶν; Καὶ σήμερον ἐν Ἄνδρῳ τὸ αὐτὸ ὄνομα ὁ Νάδης σημαίνει μόνον τὴν κατοικίαν τοῦ ἀρχαίου θεοῦ, τὸν ἄλλως λεγόμενον Κάτω Κόσμον, ὅπου σήμερον βασιλεύει ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου θεοῦ Ἅδου ὁ Χάρος. Τοῦτο τὸ σημερινὸν ὄνομα ὁ Χάρος δὲν εἶνέ τι ἄλλο παρὰ τὸ τοῦ Χάρωνος τῶν ἀρχαίων. Ἦτο δὲ ὁ Χάρων ὁ πορθμεύς, ὁ ἀπαύστως ἀσχολούμενος μὲ τὴν μεταφορὰν τῶν νεκρῶν διὰ μέσου τῶν βορβορωδῶν ὑδάτων τοῦ Ἅδου, δι' ἀκατίου, ἀνωτ. Τόμ. Γ' σ. 118. Ἀλλὰ σήμερον ὁ Χάρος σημαίνει καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον ἐν Ἄνδρῳ. Εἰς τὸ ἄρθρον τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσα ἀνωτ. Τόμ. Α' σ. 132, ὁ Νάδης, περιελαμβάνοντο τὰ ἑξῆς κεφάλαια. 1) ποῦ κατὰ τὰς δοξασίας τῶν σημερινῶν Ἀνδρίων

κεῖται ὁ Κάτω Κόσμος ἢ Ἅιδης. 2) ὁ Ἅιδης ὡς τόπος τιμωρίας τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον. Εἰς ταῦτα δὲ ἀνάγονται καὶ αἱ δοξασίαι τῶν ἀρχαίων Ἀνδρίων περὶ τοῦ Ἅιδου, περὶ ὧν λόγος γίνεται κατωτέρω. Πλὴν τούτων κατωτέρω προστίθεται καὶ τὸ περὶ μετεμψυχώσεως κεφάλαιον. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δοξασιῶν περὶ Ἅιδου πρὸς τὰς σημερινὰς τῶν Ἀνδρίων δοξασίας περὶ Ἅιδου νὰ εὕρωμεν τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων Ἀνδρίων τὰς περὶ Ἅιδου.

Ὅταν οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Κρόνου Ζεύς, Ποσειδὼν καὶ Ἅδης διεμοιράσθησαν μεταξύ των τὸ σύμπαν, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ὁ Ἅδης ἔλαβεν εἰς τὸ μερίδιόν του τὸν Κάτω Κόσμον ὅπου βασιλεύει. Οὕτω ὁ θεὸς Ἅδης ἔγινε βασιλεὺς τῶν καταχθονίων, Ἰλιάδ. Ι 457. Ἰλιάδ. Ο 187.

> τρεῖς γὰρ τ' ἐκ Κρόνου εἰμὲν ἀδελφεοί, οὓς τέκε Ῥείη,
> Ζεὺς καὶ ἐγώ, τρίτατος δ' Ἀΐδης ἐνέροισιν ἀνάσσων.

Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην ὁ Ἅδης δὲν εἶχεν οὔτε λατρείαν, οὔτε μύθους. Μόνον ὁ Παυσ. 6, 25, 2 ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἠλεῖοι ἐλάτρευαν τὸν Ἅδην. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἅδης ἐταυτίσθη μὲ τὸν Πλούτωνα, ἤτοι ὁ Πλούτων ἦτο κατ' εὐφημισμὸν ὁ Ἅδης, ὁ δὲ Πλούτων ἀνήκει μυθολογικῶς εἰς τὸν κύκλον τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ἤτοι τῆς Περσεφόνης, τὴν ὁποίαν ἥρπασεν ὁ θεὸς Ἅδης καὶ κατέστησε σύζυγον αὐτοῦ εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, διὰ τοῦτο ὁ Ἅδης προσλαμβάνει τὴν μυθολογίαν του. Ἐκ τῶν ἐπωνύμων τοῦ Ἅδου εἰδικὰ εἶνε τὰ πυλάρτης = ὁ φρουρὸς τῶν πυλῶν τοῦ Ἅδου· καὶ κλυτόπωλος = ὀνομαστὸς διὰ τοὺς πώλους, ἢ ἵππους τοῦ ἅρματος αὐτοῦ. Διότι, κατὰ τὸν μῦθον, ἡ ἁρπαγὴ τῆς Κόρης συνετελέσθη διὰ τοῦ χρυσοῦ ἅρματος τοῦ Ἅδου. Οὕτω σήμερα πολλαχοῦ ὁ θεὸς τοῦ θανάτου παριστάνεται ὅτι ἱππεύων καλεῖ τὰ θύματά του καὶ τὰ ἀναρτᾷ ἐκ τοῦ ἐφιππίου του. Τὸ ἐπώνυμον πυλάρτης σημαίνει ὅτι οἱ νεκροὶ δὲν δύνανται νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν Ἐπάνω Κόσμον. Οὕτω καὶ ἐν Ἀνδρῳ σήμερον ὁ Χάρος ἀνακαλύπτει τὰ σχέδια τῶν ψυχῶν πρὸς διαφυγὴν εἰς τὸν Ἐπάνω Κόσμον καὶ τὴν ματαιώνει. Ἴδε ἄνωτ. Τόμ. Α' σ. 139, Τόμ. σ. 119, Τόμ. Α' σ. 126 ἑ.

Ἐνῶ δὲ πάντες οἱ λαοὶ τῆς Γῆς φαντάζονται ὅτι ὁ νεκρὸς ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφὴν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔζη, ἢ τὴν ὁπο'αν εἶχε κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου, συνεχίζει τὴν ζωήν του καὶ τὰς αὐτὰς ἀσχολίας του, ἄλλως παρ' Ὁμήρῳ. Καθ' Ὅμηρον ἡ ψυχὴ εἶνε εἰκὼν τοῦ

ζῶντος ἀνθρώπου, εἴδωλον καμόντος μετὰ θάνατον. Καὶ σήμερον ἐν Ἄνδρῳ τὸ εἴδωλο = σκιὰ νεκροῦ ἀνωτ. Τόμ. Β΄ σ. 107, Τόμ. Γ΄ σ. 62, 119. Θὰ ἐξετάσωμεν τώρα τὸ κεφ. περὶ τιμωρίας τῶν ψυχῶν ἢ καθ' Ὅμηρον τῶν εἰδώλων εἰς τὸν Κάτω Κόσμον.

Περὶ τῶν εἰς τὸν Κάτω Κόσμον τιμωριῶν τῆς ψυχῆς χαρακτηριστικὸν εἶνε τὸ τοῦ Δημοκρίτου ἀπόσπασμα 297 Diels. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ε΄ αἰῶνος π. Χρ. πρὸς τὸν Δ΄, πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐζοῦσαν μὲ τὸν φόβον ὅτι πρέπει νὰ ὑποστοῦν τιμωρίαν εἰς τὸν Κάτω Κόσμον δι' ὅσας ἀδικίας διέπραξαν εἰς τὸν Ἐπάνω Κόσμον. «Ἔνιοι θνητῆς φύσιος διάλυσιν οὐκ εἰδότες ἄνθρωποι, συνειδήσει δὲ τῆς ἐν τῷ βίῳ κακοπραγμοσύνης, τὸν τῆς βιοτῆς χρόνον ἐν ταραχαῖς καὶ φόβοις ταλαιπωροῦσι, ψεύδεα περὶ τοῦ μετὰ τὴν τελευτὴν μυθοπλαστέοντες χρόνου».

Τοῦτο πιστοποιεῖ καὶ ὁ Πλάτων Πολιτ. 1, 330d ὅτι εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, τὸν Ἅδην, πρέπει νὰ ὑποστῇ τις τιμωρίαν διὰ τὰς ἀδικοπραξίας, τὰς ὁποίας διέπραξεν εἰς τὸν Ἐπάνω Κόσμον. Ταῦτα βεβαίως ἀναφέρονται εἰς λαϊκὴν δοξασίαν τῶν συγχρόνων τοῦ Πλάτωνος Ἀθηναίων. Ἴδε καὶ κατωτέρω. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὁποίαν ἀσκοῦσεν ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν τότε ἐπὶ τῆς Ἄνδρου, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐν Ἄνδρῳ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα π. Χρ. αἱ αὐταὶ λαϊκαὶ δοξασίαι ἐπικρατοῦσαν. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἐν Ἄνδρῳ ἔμμονος ἡ δοξασία περὶ τῆς μετὰ θάνατον τιμωρίας τῶν ἀδίκων καὶ ἀμοιβῆς τῶν δικαίων. Ἀλλ' εἶνε ταῦτα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀνδριακῆς παραδόσεως ἢ εἶνε ἀνάμικτα μὲ τὰς νέας χριστιανικὰς ἰδέας; Ἴδε καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Μέρ. Β΄ σ. 302.

Ἰδοὺ τὸ Πλατωνικὸν χωρίον.

«Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ δέος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἔμπροσθεν οὐκ εἰσήει. Οἵ τε γὰρ λεγόμενοι μῦθοι περὶ τῶν ἐν Ἅδου, ὡς τὸν ἐνθάδε ἀδικήσαντα δεῖ ἐκεῖ διδόναι δίκην, καταγελώμενοι τέως, τότε δὴ στρέφουσιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν μὴ ἀληθεῖς ὦσι· καὶ αὐτὸς ἤτοι ὑπὸ τῆς τοῦ γήρως ἀσθενείας ἢ καὶ ὥσπερ ἤδη ἐγγυτέρω ὢν τῶν ἐκεῖ μᾶλλόν τι καθορᾷ αὐτά. Ὑποψίας δ' οὖν καὶ δείματος μεστὸς γίγνεται καὶ ἀναλογίζεται ἤδη καὶ σκοπεῖ εἴ τινά τι ἠδίκηκεν. Ὁ μὲν οὖν εὑρίσκων ἑαυτοῦ ἐν τῷ βίῳ πολλὰ ἀδικήματα καὶ ἐκ τῶν ὕπνων, ὥσπερ οἱ παῖδες, θαμὰ ἐγειρόμενος δειμαίνει καὶ ζῇ μετὰ κακῆς ἐλπίδος Τῷ δὲ μηδὲν ἑαυτῷ ἄδικον ξυνειδότι ἡδεῖα ἐλπὶς ἀεὶ πάρεστι καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος, ὡς καὶ Πίνδαρος λέγει».

Τοιαύτας ἰδέας περὶ τιμωρίας εἰς τὸν Κάτω Κόσμον μεταδίδει ὅτι ὑπῆρχαν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, Βάτραχ. 139 ἑ. συγχρόνως δὲ δίδει περιγραφὴν τοῦ Κάτω Κόσμου, ὅπου ἁπαντῶνται ἁμαρτωλοὶ τιμωρούμενοι καὶ κοντὰ εἰς αὐτοὺς παντὸς εἴδους ἀποτρόπαιαι μορφαί. Ὁ Ἀριστοφάνης ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσῃ τὴν περιγραφήν του εἰς τόσον εὐρὺ κοινὸν τῶν Ἀθηνῶν, ἂν ἤξευρεν ὅτι αὕτη δὲν εὑρίσκει ἀπήχησιν πρὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, ἂν δηλαδὴ αἱ λαϊκαὶ δοξασίαι τοῦ κοινοῦ τούτου δὲν συνεφώνουν μὲ τὴν Ἀριστοφάνειον περιγραφήν. Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, οἱ Ἄνδριοι διατελοῦσαν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ αἱ δημώδεις δοξασίαι τῶν Ἀνδρίων περὶ τοῦ Ἅδου συνεφώνουν πρὸς τὰς τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τούτων φαίνεται πῶς ἐστερεώθη ἡ σημερινὴ δοξασία περὶ τῆς τιμωρίας εἰς τὸν Κάτω Κόσμον· ἡ δοξασία αὕτη δὲν ἦτο μόνον ὀρφικὴ ἀλλ' ἐν γένει ἀρχαία ἑλληνική. Εἰς ταῦτα συνάπτομεν τὴν δοξασίαν περὶ μετεμψυχώσεως τῆς ψυχῆς. Ἡ δοξασία αὕτη διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχήν. Πρῶτος Φερεκύδης ὁ ἐκ Σύρου ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Σουΐδα ὅτι ἐδίδαξε περὶ τῆς μετεμψυχώσεως·

> «(τινὲς ἱστοροῦσι) Φερεκύδην πρῶτον τὸν περὶ τῆς μετεμψυχώσεως λόγον εἰσηγήσασθαι». Ἔπειτα τοῦ Πινδάρου τὸ ἀπόσπασμα 137 (133)
>
> οἷσι δὲ Φερσεφόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος
> δέξεται.

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθιμον, τὸ ὁποῖον ἐπιζῇ μέχρι σήμερον ἐν Ἄνδρῳ, καθ' ὃ δίδουν εἰς τὸν νεογέννητον ἔγγονον τὸ ὄνομα τοῦ πάππου, ζῶντος ἢ ἤδη ἀποθανόντος, ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 252 ἑ. πο'αν ἐξήγησιν ἔχει; Ὅτι ὁ πάππος καὶ ἂν ἔχῃ ἀποθάνει ξαναζῇ πάλιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐγγόνου. Τοῦτο ἄλλως εἶνε ἡ μετεμψύχωσις· ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος ἔρχεται μὲν εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, ὅπου ζῇ περαιτέρω· ἐπανέρχεται δὲ ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμον καὶ ἐπενδύεται εἰς ἕνα νέον ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐν Ἄνδρῳ τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τῆς νεογεννήτου ἐνγόνης, εἰς τὴν ὁποίαν δίδουν, κατὰ τὰ ἐν Τόμ. Β' σ. 252 τὸ ὄνομα τῆς μάμμης ζώσης, ἢ ἤδη ἀποθανούσης. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον βεβαιώνει ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ λαὸς τῆς Ἄνδρου πιστεύει εἰς τὴν μετὰ θάνατον μετεμψύχωσιν, ἂν καὶ ἀγνοεῖ τὴν λέξιν, εἶνε ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος ἀνεστήνω. ἀνωτ. Τόμ. Β' σ. 3, φρ. ἀνεστήσαμε σήμερα τὸ μακαρίτη τὸν

ἀδερφό μου τὸ Χαράλαμπο. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ νεογεννήτου δίδοντες εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος Χαραλάμπου συντελοῦν εἰς τὴν μετεμψύχωσιν τοῦ ἀποθανόντος, ὅστις ἐπανέρχεται ἀπὸ τὸν Ἅδην εἰς τὸν Ἐπάνω Κόσμον.

3) Περὶ τοῦ Ἡρακλέους τῆς Ἄνδρου.

Ἡ ἀρχαία περὶ τοῦ Ἡρακλέους παράδοσις δὲν ἦτο ὁμόφωνος, ἂν δηλ. ἦτο θεὸς ἢ ἥρως. Μόνον αἱ παραδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν εἶνε σαφεῖς ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἦτο θεός. Καὶ λόγῳ τῆς πνευματικῆς ἐξαρτήσεως τῆς Ἄνδρου, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τοῦτο πιθανὸν γίνεται ὅτι καὶ ἐν Ἄνδρῳ ὁ Ἡρακλῆς ἐλατρεύετο ὡς θεός, ἰδὲ κατωτ. Διεσώθησαν δὲ μέχρι τοῦδε δύο ἐπιγραφαὶ τῆς Ἄνδρου ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Ἡρακλέα, ἡ IG XII, 5, 729 καὶ ἡ ἐν τῷ ἐπιγραφικῷ παραρτήματι τοῦ βιβλίου τοῦ Th. Saucius, Andros, σ. 133 ἑ. Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, περίπου τοῦ Α′ αἰῶν. π. Χρ. περιέχει κατάλογον ἐφήβων τῆς Ἄνδρου, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ γυμνασίαρχος. Περὶ τῆς διαφορᾶς ἐφήβων, παίδων, νέων ἰδὲ ἀνωτέρω. Ἦτο ἀνάθημα εἰς τὸν Ἑρμῆν καὶ εἰς τὸν Ἡρακλέα, ἀμφοτέρους προστάτας τῶν γυμνασίων. Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ εἶνε σημαντικωτάτη περιέχουσα ψήφισμα πρὸς τιμὴν ἑνὸς γυμνασιάρχου. Ἄλλα δύο μνημεῖα ἀνάγλυφα ἐξ Ἄνδρου διεσώθησαν, ἀναφερόμενα εἰς τὸν Ἡρακλέα. Τὸ πρῶτον εὑρίσκεται τώρα εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως. Τὸ δεύτερον ἀνάγλυφον εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως ὑπ' ἀριθ. 2586 καὶ εἶνε τὸ ἀντίστοιχον τοῦ πρώτου.

Μία ἐκ τῶν μαρτυριῶν καθ' ἃς οἱ Ἀθηναῖοι πρῶτοι ἐτίμησαν ὡς θεὸν τὸν Ἡρακλέα εἶνε ἡ τοῦ Ἀριστείδου ῥήτορος, Λόγ. 33 σ. 639 Dindorf: «ὡς ἀπῆλθεν Ἡρακλῆς ἐξ ἀνθρώπων, τιμαὶ παρὰ πρώτοις ἡμῖν (τοῖς Ἀθηναίοις) αἱ αὐταὶ τοῖς θεοῖς». Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τούτου· ὅτι πολλὰ τῶν ἱερῶν τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἀττικῇ ἦσαν τῷ ὄντι πολὺ παλαιά. Ὁ αὐτὸς ῥήτωρ Ἀριστείδης ἐν Λόγ. 40, 10 ἑ. βεβαιοῖ ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους ὡς θεοῦ ἐν Ἀθήναις εἰσήχθη ἐπὶ τῇ βάσει Δελφικοῦ χρησμοῦ. Καὶ ἡ μεταγενεστέρα ὑπὸ τοῦ ῥήτορος Ἀριστείδου αὕτη πληροφορία εἶνε ἀξιόπιστος. Εἰς μεγάλον ἀριθμὸν τὰ Ἡράκλεια, ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους, ἐν Ἀττικῇ ἠριθμοῦντο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἱερὰ τοῦ Θησέως, ἄτινα εἰς μικρὸν ἀριθμόν. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν εἶνε, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὁ Ἡρακλῆς ἦτο θεότης τιμωμένη ἐν Ἑλλάδι ἐξαιρέτως. Εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς Βατράχους στίχ. 501 τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐπιφανέ-

στατον ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους ἦτο τὸ ἐν τῇ συνοικίᾳ ἡ Μελίτη. Ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο αὕτη; Νοτίως τῆς Πνυκός; ὁ Frickenhaus, Ath. Mitteil. 1911, 113 ἑ. δέχεται ὅτι τὸ ἐν Μελίτῃ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους πρέπει νὰ ἦτο ὡς οἱ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, 2, 7, 2 περιγραφόμενοι τάφοι.

Ὁ Ἀθηναῖος γραμματικὸς Ἀπολλόδωρος βεβαιοῖ ἐπίσης ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐν τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηνῶν ἡ Μελίτη ἐτιμᾶτο ὡς θεός. Καὶ ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς εἰς Ἀριστοφάνους Βάτραχ. 501 λέγει· «ἐν Μελίτῃ ἐστὶν ἐπιφανέστατον ἱερὸν Ἡρακλέους Ἀλεξικάκου». Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπωνύμου Ἀλεξίκακος ἰδὲ ἀνωτ. Τόμ. Α΄ σ. 213 ἑ. Ὅταν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς περιοχῆς τὸ Μελίτι τῆς Ἄνδρου, καθ' ἃ ἦτο τοῦτο κλῆρος τῆς ἐν Ἄνδρῳ κληρουχίας τῶν Ἀθηναίων, συμπεραίνομεν ὅτι οἱ εἰς τὸ Μελίτ κληροῦχοι Ἀθηναῖοι, πιστοὶ τοῦ Ἡρακλέους Ἀλεξικάκου, διὰ τῆς πνευματικῆς ἐπιδράσεώς των ἐπὶ τοὺς Ἀνδρίους θὰ συνετέλουν εἰς τὴν λατρείαν ἐν Ἄνδρῳ ὡς θεοῦ τοῦ Ἡρακλέους. Πρὸ τῆς ἀναλύσεως τῆς σημαντικωτάτης ἐπιγραφῆς Ἄνδρου ὑπ' ἀριθ. 4, Saucius σ. 133 ἑ. θὰ προτάξω περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἀθλητισμοῦ τῆς Ἄνδρου, τοῦ ὁποίου προστάται ἦσαν ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Ἡρακλῆς.

Ἐκ τῶν θεῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἰδίᾳ ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἑρμῆς, ἐκ δὲ τῶν ἡρώων ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεὺς ἐθεωροῦντο ὡς προστάται τῆς γυμναστικῆς. Ὁ Ἑρμῆς ὡς προστάτης τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων ἐπωνομάζετο ἀγώνιος ἢ ἐναγώνιος. Αἱ παλαῖστραι καὶ τὰ γυμνάσια ἦσαν ἱεροὶ τόποι αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲ ἵσταντο ἀγάλματα αὐτοῦ, βωμοὶ καὶ ἐπιγραφαί. Ὁ δὲ Ἡρακλῆς μεταξὺ πάντων τῶν ἡρώων ἦτο ὁ ἰσχυρότατος σωματικῶς καὶ φορεὺς πασῶν τῶν γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀρετῶν. Δὲν ἔπαυσε δὲ ὁ Ἡρακλῆς νὰ ἀσκῇ τὴν προστασ'αν του ἐπὶ τῶν γυμνασ ων καὶ μετὰ τὴν ἀνάδειξίν του εἰς θεόν, P. Wiss R. E. 7, 2070.

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἤτοι τοὺς Ἑλληνιστικοὺς καὶ Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὁ Ἡρακλῆς ἦτο προστάτης τοῦ ἀθλητισμοῦ, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ ἐφευρέτης. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους δὲν ὑπῆρχε γυμνάσιον εἰς τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ὑπῆρχεν ἕνα ἱερόν, ἢ καὶ ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλέους. Οὕτω ὁ Ἡρακλῆς ὑπῆρξε θεὸς τῆς παλαίστρας. Ἰδὲ P. Wiss. R. E. Suppl. 3, 910 ἑ.

Εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὅταν κατὰ τὴν πρώτην περίπου π. Χρ. χιλιετηρίδα ἀποίκησαν οἱ Ἴωνες τὴν Ἄνδρον ἦσαν φορεῖς καὶ ἀθλητισμοῦ. Τοῦτο ἐδειξα εἰς τὴν μελέτην μου, Γλωσσικὰ Ἰων κὰ ἀπολιθώματα εἰς τὰς Κυκλάδας, ἥτις κατεχωρίσθη εἰς τὸν τόμον τὸν ὁποῖον ἐδημοσίευσε τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, εἰς

μνήμην Μαν. Τριανταφυλλίδη, Τὸ σημερινὸν δηλαδὴ χωρίον, κάτω τῆς μονῆς Παναχράντου, τοῦ Ἀλάδου, σημαίνει ὅτι ἐδῶ ἦτο ἡ κατοικία ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὡς ἔδειξα, ἐπιφανοῦς δρομέως τῆς Ἄνδρου τοῦ λεγομένου ὁ Ἀλάδης. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ δρόμου εἰς τὴν ἀρχαιότητα Ἄνδριοι ἀθληταὶ ἀνεδείχθησαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν πάλην. Ἐπιφανέστερος τούτων ἦτο ὁ Ἱερώνυμος νικήσας ἐν Ὀλυμπίᾳ. Τούτου τὴν γενέτειραν ἐσχατιὰν τῆς νήσου οἱ Ἄνδριοι ὠνόμασαν Τοῦ Παλαιστοῦ, ἤτοι τοῦ κατ' ἐξοχὴν παλαιστοῦ τῆς Ἄνδρου. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦ χωρίου τούτου τῆς Βορείου Ἄνδρου μέχρι σήμερον φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο. Δεύτερος νικητὴς εἰς τὴν πάλην ἐν Ὡρωπῷ, εἰς τὰ μεγάλα Ἀμφιαράεια, ἦτο ὁ Ἀρίσταιχμος. Καὶ τρίτος εἰς τὴν πάλην νικητὴς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἦτο Προκλῆς ὁ Λυκαστίδου. Περὶ τούτων πλείονα ἔγραψα ἀνωτ. Τόμ. Α' σ. 249 ἑ. Ἕτερος δρομεὺς νικητὴς εἰς τοὺς ἀγῶνας τὰ Ἴσθμια ἦτο Δάμων ὁ Φιλαδέλφου κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ῥωμαϊκῶν χρόνων, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1911 σ. 25. Μεταβαίνομεν τώρα εἰς τὴν ὑπολειπομένην ἀνάλυσιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 ἀρχαίας ἐπιγραφῆς τῆς Ἄνδρου, Saucius 133 ἑ. Γενικὴν ἱστορικὴν ἀνάλυσιν ἀνέγραψα, ἀνωτέρω σ. 65 τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης· τώρα δὲ θὰ προσθέσω τινὰ περὶ τοῦ γυμνασίου τῆς Ἄνδρου. Ὁ ἐπ' Ἀρτεμιδώρου ἄρχοντος γυμνασίαρχος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν διέσωσεν ἡ ἐπιγραφή, κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς, ἄλλως ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, ἤσκησε ταύτην «καλῶς καὶ ἐνδόξως καὶ μεγαλομερῶς». Ἔπειτα διεκόσμησε τὸ γυμνάσιον τῆς Ἄνδρου, κατασκευάσας πυλίδα ἐκ λευκοῦ λίθου καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸ ἐξέδραν. Ἡ μαρμαρίνη αὕτη ἐξέδρα τοῦ γυμνασίου, διὰ διαλέξεις τῶν εἰς τὸ γυμνάσιον προσερχομένων, δὲν θὰ εἶχε τὸ σχῆμα τῆς ἀποκαλυφθείσης τὸ 1956 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ν. Κοντολέοντος μαρμαρίνης ἐξέδρας ἐντὸς τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Παλαιουπόλεως, ἤτοι ἡμικυκλικόν, ἢ τὸ σχῆμα παραλληλογράμμου ἑτέρας παρὰ τὴν πρώτην ἀποκαλυφθείσης μαρμαρίνης ἐξέδρας. Ἰδὲ Ν. Κοντολέοντος, Ἀνασκαφαὶ Παλαιουπόλεως Ἄνδρου, 1957, σ. 8 καὶ τὴν ἐνταῦθα εἰκόνα τῶν ἐξεδρῶν τούτων Πλὴν ἄλλων θυσιῶν ἀναγραφομένων εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιγραφὴν ὁ γυμνασίαρχος ἔθυσεν ἰδίᾳ καὶ εἰς τοὺς δύο γενικοὺς προστάτας τῶν γυμνασίων Ἑρμῆν καὶ Ἡρακλέα, στίχ. 10—11. Ἐνῶ δὲ σήμερον ἐν Ἄνδρῳ δὲν διεσώθη οὔτε ἕνα τῶν ἐκ παραδόσεως ὀνομάτων τῶν κυρίων ἀρρένων θεῶν τῆς εἰδωλολατρείας μεταξὺ τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων τῶν ἀνδρῶν, ἀνωτ. Τόμ. Β' σ. 252, διεσώθη ὅμως τὸ ὄνομα Ἡρακλῆς ὡς βαπτιστικὸν Ἀρακλῆς. Καὶ τοῦτο, διότι τοῦτο τὸ ὄνομα εἶχεν ἀποχρωματισθῆ τῆς θεϊκῆς του ὑποστάσεως καὶ ἐσήμαινε μόνον τὸν σωματικῶς ἰσχυρότατον.

Νεώτεροι θεοὶ τῆς Ἄνδρου, Μὴν καὶ Ἶσις.

Ἐκ τῶν νεωτέρων θεῶν τῆς Ἄνδρου, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία εἰσήχθη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἐποχήν, εἶνε ὁ Μήν, ὁ Μίθρας καὶ ἡ Ἶσις. 1) Καὶ περὶ μὲν τοῦ Μηνός, ὅστις εἰσήχθη ἐκ Φρυγίας δὲν ἔχομεν ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν. Τὰ ὀνόματα ὅμως ἀνδρῶν γνωσθέντα ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν Ἄνδρου, Μηνογένης Ἀρχ. Ἐφ. 1911 σ. 75, ἀριθ. 24, Μηνόδοτος IG XII 5, 719 καὶ 734 καὶ Μηνόφιλος 729, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον συνθετικὸν εἶνε τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ Μήν, ἀποδεικνύουν ὅτι ἐλατρεύετο ἐν Ἄνδρῳ ὁ θεὸς Μήν. Διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα διακρινόμενα ὡς θεοφόρα ἐδίδοντο μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ φέρων τὸ ὄνομα εἶνε πιστὸς τοῦ θεοῦ καὶ τελεῖ αὐτὸς καὶ ὁ οἶκός του ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θεοῦ. Ἀνωτέρω Τόμ. Α′ σ. 206 ἐ. ἔγραψα περὶ τούτου, ὡς καὶ Τόμ. Γ′ σ. 224, 240 καὶ Β′ σ. 252.

2) περὶ τῆς λατρείας ἐν Ἄνδρῳ τοῦ ἐκ Περσίας καταγομένου θεοῦ Μίθρα ὑπάρχει λατινικὴ ἐκ Παλαιουπόλεως Ἄνδρου ἐπιγραφή, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Saucius. Αὕτη μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ Marcus Aurelius Rufinus ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἀφιερώσῃ εἰς τὸν θεὸν Μίθραν ἐν Παλαιουπόλει ἓν σπήλαιον ὑπὲρ ὑγείας τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Λουκίου Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Ὁ ἀφιερωτὴς αὐτοκαλεῖται evocatus τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Evocati ἐκαλοῦντο κατὰ Δίωνα τὸν Κάσσιον (155—235 μ. Χρ.) ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ αὐτοκράτορος Σεβήρου, οἱ ἀνάκλητοι στρατιῶται ὅτι «πεπαυμένοι τῆς στρατείας ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν». Ἐβοήθησαν δὲ τὸν στρατιώτην τοῦτον Rufinum εἰς τὴν ἀνάθεσιν τοῦ σπηλαίου εἰς τὸν Μίθραν καὶ τινες πραιτωριανοὶ Ῥωμαῖοι στρατιῶται παρευρισκόμενοι μετ' αὐτοῦ ἐν Ἄνδρῳ. Οὗτοι ἦσαν πραιτωριανοί. Περὶ τούτων τῶν πραιτωριανῶν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὰ ἑξῆς. Τὸ ἔτος 197 μ. Χρ. ὁ αὐτοκράτωρ Σεπτίμιος Σεβῆρος, μόλις ἔφθασεν εἰς Ῥώμην τὸ ἄγγελμα ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Πάρθων Βολόγαισος Δ′ ἐπέδραμε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν Νίσιβιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Ῥώμης διὰ νὰ σώσῃ τὴν Νίσιβιν. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐκ Ῥώμης ἀναχωρήσεώς του, ἀνεσύστησε τὴν πραιτωριανὴν φρουράν, ἥτις ἦτο ἐγγύησις ἡσυχίας τῆς Ῥώμης, ἐνῶ ὁ αὐτὸς Σεβῆρος μόλις εἶχε διαλύσει τὸ ἐν Ῥώμῃ σῶμα τῶν πραιτωριανῶν, λόγῳ ὑποψιῶν του. Μετὰ τὸν Παρθικὸν πόλεμον διέμεινεν ὁ Σεβῆρος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ 3 ἀκόμη ἔτη. Κατὰ προσέγγισιν, φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην μέσῳ τῆς Κάτω Παννονίας τὸ 202 μ. Χ. Τὸ ἀμέσως τιθέμενον ἐρώτημα εἶνε, πῶς Ῥωμαῖοι στρατιῶται εὑρέθησαν ἐν Ἄνδρῳ; Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι οὗτοι μετέσχον